

RADIO ALS VERZET.

Een kwalitatief onderzoek naar de relatie van radio met het politieke bestel.

Resistencia en radio.

Un análisis cualitativo de la relación entre radio y establecimiento político.

Academiejaar 2006-2007

MAAIKA SANTANA

Thesisverhandeling tot het behalen van de graad
licentiaat-master in de
Communicatiewetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Nico Carpentier

INHOUDSTAFEL

MAAIKA SANTANA.....	1
INLEIDING.....	5
1. <i>De aanzet</i>	5
2. <i>Probleemstelling en onderzoeksvragen</i>	6
3. <i>Relevantie en doelstelling van het onderzoek</i>	6
4. <i>Methodologie van het onderzoek</i>	8
5. <i>Beperkingen en ethische aspecten van het onderzoek</i>	9
6. <i>Structuur van de thesis</i>	10
I. CONCEPTUALISERING VAN VERZET IN MEDIA.....	11
HOOFDSTUK 1. Verzet in lokale radio.....	11
1. <i>Inleiding</i>	11
2. <i>'Alternative in the wasteland left': een discussie om terminologie?</i>	11
2.1. Een geprivilegieerde plaats voor de radio.....	12
2.2. Karakteristieken.....	14
2.2.1. Oppositionele ingesteldheid.....	16
2.2.2. Het lokale karakter van radio.....	18
2.3. Problematisering van de term 'alternatief'	19
3. <i>Communicatie ten dienste van verandering: dialectiek tussen praktijk en theorie</i>	21
3.1. De verschillende geboortes van de andere radio en haar onderzoekers.....	22
3.2. Alternatieve communicatie voor sociale verandering: Adonde vamos?.....	25
3.2.1. De opvoedende rol van communicatie.....	25
3.2.2. Democratiserende en democratische communicatie.....	27
3.2.3. Alter-nativa : belangstelling voor de populaire cultuur.....	29
4. <i>Verzet als motor</i>	31
4.1. Verzet: door de mazen van macht.....	31
4.2. Lokaal vergrootglas op verzet in media.....	35
4.2.1. Verstrengeling met het dagelijkse leven.....	35
4.2.1. Infrapolitiek.....	36
5. <i>Conclusie</i>	37
HOOFDSTUK 2.	39
De vorming van het Peruaanse radiolandschap in zijn politieke en sociale context.....	39
1. <i>Het Peruaanse politieke landschap</i>	39
1.1. Een Spaanse erfenis ?.....	39
1.2. De belangrijkste politieke factoren van Peru: instabiliteit	41
1.2.1. Het traditioneel politieke bestel: Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA)	43
1.2.2. De plaats van het leger en het militaire regime van de jaren '70.....	43
1.2.3. Het gewapende linkse verzet: Sendero Luminoso en MRTA.....	45
1.2.4. De Fujimori-periode.....	46
1.3. Decentralisatie en politieke participatie.....	47
1.4. De binnenlandse immigratieproblematiek	49
1.5. De religieuze 'mestizaje'	50

1.6. De Peruaanse vrouwenbeweging	51
2. <i>De positie van de communautaire radio's in het Peruaanse medialandschap</i>	53
2.1. Het radiale medium in Peru: de opkomst van de lokale radio's.....	53
2.2. De politieke positionering van de lokale radio.....	55
2.2.1. Staatstussenkomst in de Peruaanse radio.....	55
2.2.2. Mediaconcentratie en de politieke decentralisatie in de lokale radio's.....	57
2.3. Ley de Radio y Televisión: vertrekpunt voor enkele problemen	58
2.3.1 Wettelijk kader: een erkenning?.....	58
2.3.2. Problemen van definiëring.....	59
2.3.3. Het probleem van de illegaliteit.....	61
2.3.4. Buitenlandse aanwezigheid in de media	61
3. <i>Conclusie</i>	63
II. ANALYSE VAN VERZET IN DRIE PERUAANSE CASES.....	65
HOOFDSTUK 1. Methodologie.....	65
1. <i>Type onderzoek</i>	65
1.1. Kwalitatieve inhoudsanalyse.....	65
1.2. Discoursanalyse.....	65
2. <i>Methodologische verantwoording: dataverzameling en data-analyse</i>	66
2.1. Selectie van het empirisch materiaal.....	66
2.1.1. Selectie van de radio's.....	66
2.1.1. Selectie van de programma's.....	68
2.2. Analyse van de radioprogramma's.....	70
2.2.1. Transcriptie radioprogramma's.....	70
2.2.2. Labelling.....	71
2.2.3 Verzetsdiscours.....	72
HOOFDSTUK 2.	73
Casestudy van drie Peruaanse radio's.....	73
1. <i>De case Milenia Radio</i>	73
1.1. Ontstaansgeschiedenis: verenigde vrouwen staan sterker!.....	73
1.2. De geanalyseerde programma's	75
1.2.1. 'Onda digital': Digitale golf.....	75
1.2.2. 'En Contacto': In Contact.....	75
1.3. Analysebevindingen.....	75
1.3.1. De eigen zender.....	75
1.3.2. Participatie.....	76
1.3.3. Het publiek.....	76
1.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen.....	78
1.3.5. Politieke gebeurtenissen.....	79
1.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema.....	81
2. <i>De case Radio Stereo Villa</i>	82
2.1. De ontstaansgeschiedenis van de radio: ideologie, publiek en locatie.....	82
2.2. Geanalyseerde programma's.....	84
2.2.1. Cuestión de Estado: Een Staatskwestie.....	84
2.2.2. Contacto Genial: Geniaal Contact.....	84
2.2.3. Agua Derecho Humano: Water een mensenrecht.....	84
2.3. Analysebevindingen.....	85
2.3.1. De eigen zender.....	85

2.3.2. Participatie.....	86
2.3.3. Het publiek.....	88
2.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen.....	90
2.3.5. Politieke gebeurtenissen.....	91
2.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema.....	93
3. <i>De case Chami Radio</i>	96
3.1. De ontstaansgeschiedenis van de radio.....	96
3.2. Geanalyseerde programma's.....	98
3.2.1. Conocer para amar : Leren kennen om lief te hebben.....	98
3.2.2. Chami Noticias: Chami nieuws.....	98
3.2.3. En Mancha	99
3.3. Analysebevindingen.....	99
3.3.1. De eigen zender.....	99
3.3.2. Participatie.....	100
3.3.3. Het publiek.....	101
3.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen.....	101
3.3.5. Politieke gebeurtenissen.....	102
3.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema.....	103
4. <i>Elementen in het verzetsdiscours</i>	104
VI. ALGEMEEN BESLUIT	107
V. BIBLIOGRAFIE	110

VI. BIJLAGEN

INLEIDING

1. De aanzet

Het onderzoek van in dit werk richt zich op de studie van het medium radio in relatie tot het politieke bestel. De keuze voor dit onderzoeksthema hangt samen met de interesse voor enerzijds het medium radio en anderzijds met de plaats en de rol van media in ten aanzien van politieke participatie.

Hoewel vanuit een Europees perspectief de studie van het medium radio (onterecht) “achterhaald” lijkt (want oude media) in vergelijking met alle nieuwe media, is dit vanuit een andere perspectief plots veel minder evident. Zo is de studie van radio’s in Zuid-Amerika erg boeiend omdat in dit continent een zeer groot deel van de bevolking in marginaal stedelijke of rurale omstandigheden leeft. Immers, uit eerder onderzoek blijkt dat de radio in deze omstandigheden een cruciale rol speelt in de communicatie van deze bevolkingsgroepen. De Mexicaanse onderzoekster Peppino Barale zet dit treffend uiteen aan het begin van haar onderzoek naar educatieve, populaire en educatieve radio’s in Latijns-Amerika:

*“El fenómeno radiofonico se ha ido extendiendo hasta situarse como el medio de comunicación social que llega a mayor número de habitantes. [...] En America Latina la radio llega a todo tipo de audiencia y, gracias a los transistores, hasta los lugares más apartados –especialmente en las zonas rurales.”*¹ **[Het radiofonisch fenomeen is uitgegroeid tot het sociaal communicatiemedium dat het grootste aantal inwoners bereikt. (...) In Latijns-Amerika bereikt de radio elk type publiek, en dankzij de transistors, zelfs de meest afgelegen gebieden en de rurale gebieden.]**

De stage die ik in het kader van dit onderzoek in de Peruaanse hoofdstad Lima heb gelopen bij een organisatie die over de hele wereld de krachten van communautaire radio’s bundelt, AMARC (*Asociación Mundial de Radios Comunitarias*), was een buitenkans om zich op een originele en zeer interessante manier in het thema in te werken. Tijdens deze periode kwam ook een nauwe samenwerking tot stand met het Peruaans Instituut voor Sociale Studies CEPES. Vanuit deze stage-ervaring en samenwerking konden verschillende radio’s bezocht en bestudeerd worden. Bovendien bleek er tijdens de verschillende ontmoetingen een grote

---

¹ PEPPINO BARALE (A.M.). *Radio educativa, popular y comunitaria en America Latina*. Mexico, Universidad Autonoma Metropolitana- Azcapotzalco, 1999, p. 32.

interesse te bestaan bij de radio's zelf naar een grotere kennis over de eigen organisaties en naar gelijkaardige ervaringen.

2. Probleemstelling en onderzoeksvragen

Dit scriptieonderzoek wil aan de hand van de casestudies van drie alternatieve radio's in Peru, een kwalitatieve analyse uitvoeren over de manier waarop radio's deelnemen aan het politieke leven. We voelen dit aan als een verfrissend en interessant uitgangspunt voor een thesisonderzoek. De probleemstelling waar we dus uit vertrekken luidt: *Op welke manier vormen alternatieve radio in Latijns-Amerika een politieke stem?*

Allereerst willen we met dit onderzoek meegaan in het debat over de rol van de media als belangrijkste forum in onze samenleving. De tendens in het debat neigt naar een onderschrijven van het belang van de media als het om politieke participatie gaat.² De specifieke historische ontwikkelingen en sociale plaats die alternatieve radio's innemen in Latijns-Amerika, maken het interessant om dit debat vanuit dit perspectief te bekijken. Zo worden deze radio's binnen het politieke forum geplaatst en wordt de relatie tussen medium en politiek geïnterpreteerd.

Daar deze radio's zich op basis van hun sociale oriëntatie lijken af te zetten tegen een hegemonisch discours aanwezig in de andere media of in de samenleving waarin ze opereren, bekijken we deze politieke stem ook in de zin van *verzet*. Een bijkomende onderzoeksvraag met betrekking tot verzet en de alternatieve radio's kan dan als volgt geformuleerd worden: *Hoe en welke verzetsdiscours ontwikkelen de alternatieve radio's in hun programma's?* Aan de hand van de analyse van radioprogramma's gaan we na welke elementen van een verzetsdiscours te onderscheiden zijn. Hierbij zal de aandacht gericht worden op twee onderzoeksvragen. Ten eerste bekijken we hoe *participatie van burgers aanwezig is in dit discours*. Ten tweede gaan we na op welke manier *dit discours van verzet zich articuleert ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken en welke vraagstukken?*

3. Relevantie en doelstelling van het onderzoek

Radio is in verhouding tot televisie en internet een medium dat een beetje stiefmoederlijk behandeld wordt in academisch onderzoek. Ook binnen onze vakgroep aan de Vrije

---

² LIVINGSTONE (S.), LUNT (P.). *Talk on Television. Audience participation and public debate*. London, Routledge, 1994, p. 10.

Universiteit Brussel wordt dit medium zowel in het onderzoek als in het onderwijs, naar mijn mening, onterecht onderbelicht. Dit thesisonderzoek poogt, een weliswaar zeer bescheiden, bijdrage te zijn om de interesse voor het onderwerp nieuwe impulsen te geven.

Recent onderzoek over alternatieve media is ook moeilijk te vinden. Enerzijds, is er vanuit het Europese wetenschappelijk onderzoek weinig belangstelling voor alternatieve radioprojecten in Europa, laat staan voor deze uit andere continenten. Anderzijds, wordt Noord-Amerikaanse onderzoek gekenmerkt door een zeer economische visie op hun zuiderburen of omvatten ze uitsluitend beleidsanalyses. Hieruit blijkt alvast de beperkte wetenschappelijke aandacht.

Maar, zoals ik hierboven reeds aangaf, zijn er mijn inziens interessante onderzoeksvragen te stellen over de plaats die alternatieve radio's (kunnen) innemen in het politieke bestel en als verzetsmiddel. Ik merk echter op dat kwalitatief inhoudelijk onderzoek naar radioprogramma's tevens zeer schaars is. Bovendien, wordt Peru zelden als case gebruikt in wetenschappelijk onderzoek. Het staat immers niet bekend om zijn radioscholen zoals in Colombia. In Peru bestaat er ook geen typische relatie tussen radio en mijnwerkers zoals in Bolivia. En tot slot, is er ook geen politieke of wetenschappelijke interesse voor Peru wegens plotse grote politieke veranderingen zoals recent in Venezuela. De in deze scriptie onderzochte cases komen aldus uit een (wetenschappelijk alleszins) eerder atypische land en zijn precies daarom ook interessant.

In deze scriptie werken we ook met onderzoek verricht door Latijns-Amerikaanse onderzoekers. De academische reflectie rond communicatie in zijn alternatieve vormen en communicatiemodellen kent sinds de jaren '60 – '70 in Latijns-Amerika een enorme opgang die gezien de casestudy van deze thesis, niet mag ontbreken. Toch is het ook interessant om vanuit een Europese context kennis te maken met de Latijns-Amerikaanse theoretische reflecties. Via publicaties op het internet was het mogelijk dit te doen. De scriptie wil dan ook de conceptuele bijdragen over sociale, alternatieve communicatie van verschillende generaties onderzoekers, meenemen in de analyse. Zo willen we een aanzet geven tot verandering in de aanklacht van Gumucio Dagron:

*“ Sorprende constatar que aunque América Latina lleva varias décadas de ventaja al resto de las regiones desde el punto de vista de las experiencias de comunicación popular y participativa, ello no se refleja en los estudios académicos.”*³ **[Het verbaast om vast te stellen dat, hoewel**

Latijns-Amerika verschillende decennia voorop zit ten opzichte van de andere regio's wat

---

³ GUMUCIO DAGRON (A.). El cuarto mosquetero: la comunicación para el cambio social. In: *Investigación y Desarrollo*. 2004, Vol. 12, nr. 1, p. 15.

betreft ervaringen in populaire en participatieve communicatie, dit zich niet in de academische studies weerspiegelt.]

Daarnaast stelt dit onderzoek ook tot doel bij te dragen tot de kennis die in de sector zelf gegenereerd wordt. De hulp verkregen van medewerkers uit radio's ter plaatse, hun warmte en enthousiasme duidt tevens op de pogingen om hun mediawerk draaiende te houden en te verbeteren. Er leeft een enorme vraag bij de *comunicadores*⁴ in de sector van de alternatieve radio's, naar meer kennis over de eigen sector en over de ervaringen van collega's. Zij stellen dat inzicht in het eigen werk via een diepgaand onderzoek hen tot de mogelijkheid brengt hun sociaal geëngageerd en politiek werk te verbeteren. Organisaties als AMARC en ALER (*Asociación Latinoamericana de Educación Radiofónica*) voeren in de mate van het mogelijke ook verscheidene onderzoeken uit, maar dit blijft door financiële beperkingen zeer moeilijk. Daarom kan dit onderzoek aan deze sector een extra werkmiddel worden voor verdere reflecties en analyses.

Het onderzoek wordt echter niet enkel geschreven voor de *comunicadores* van Radio Milenia in Lima of Chami Radio in het Noorden van Peru. Met de hier gevoerde analyse wil dit werk ook het maatschappelijke debat over de rol van de media in ons politiek systeem door trekken naar Europa. De reflectie over welke plaats alternatieve media innemen en hoe ze kunnen bijdragen aan de vorming van onze perceptie van burgerschap is van enorm maatschappelijk belang. Het is naar mijn inzien een fundamenteel element in de zoektocht naar een actief burgerschap.

Deze studie wil in dit licht een bijdrage leveren aan het debat over de rol die alternatieve radio's als een counter-hegemonische ruimte kunnen vervullen in de politieke participatie van burgers, en dus in de werking van ons politiek systeem met de mogelijke alternatieven die hier op geformuleerd kunnen worden.

4. Methodologie van het onderzoek

Dit onderzoek naar de relatie tussen alternatieve radio's en het politieke bestel, is een explorerend onderzoek. Het stelt voorop de relatie tussen alternatieve radio's in Latijns-Amerika en het politieke bestel bloot te leggen. Concreet richt het onderzoek zich hiervoor op drie geselecteerde Peruaanse alternatieve radio's en hun radioprogramma's: m.n. Milenia Radio, Radio Stereo Villa en Chami Radio. Door enerzijds te werken via een literatuurstudie

---

⁴ De personen werkzaam in de sector van de communicatie worden in Latijns-Amerika met de term *comunicadores* aangeduid.

en anderzijds door een kwalitatieve inhoudsanalyse van een selectie radioprogramma's trachten we het verzetsdiscours binnen deze radio's te duiden. De methodologische opzet en afbakening worden gedetailleerd besproken in hoofdstuk 1 van deel II.

5. Beperkingen en ethische aspecten van het onderzoek

Enkele punten moeten in het achterhoofd gehouden worden bij de lezing van dit onderzoek.

Een belangrijk beperking waar dit onderzoek noodzakelijkerwijs mee geoperationaliseerd werd, is het element van de taal. Immers, de analyse zal gebeuren met een kennis van de Spaanse taal die lager ligt dan de kennis van de moedertaal. Hierdoor zullen onvermijdelijk verschillende taalnuances wegvallen en zal er op bepaalde bevindingen niet diep genoeg kunnen worden ingegaan. Toch kunnen we stellen dat in het licht van de onderzoeksvragen, de kennis van het Spaans voldoende is, maar houden we deze beperking in het achterhoofd tijdens de analyse. In de tekst worden citaten in het Spaans (zowel bij de literatuurstudie als bij de analyse van de radioprogramma's) vertaald. Dit betreft allen eigen vertalingen.

Een ethische kwestie die zich in dit onderzoek stelt is het probleem dat dit onderzoek noodzakelijkerwijs enigszins gestuurd kan worden door een eurocentristische blik. Ondanks het veldonderzoek en een onderdompeling in de Peruaanse samenleving, staat het zich bewust zijn van het dragen van deze bril die het onderzoek kan beïnvloeden, centraal. Aan de hand van een aantal doelstellingen in de methodologie, is de wil er om deze sturing te minimaliseren in de mate van het mogelijke. Dit door bewust de studies en academische werken waarop het onderzoek zich baseert, te plaatsen in hun positie ten opzichte van hun relatie met het Zuid-Amerikaanse continent en de Peruaanse context. Daarnaast ook door de Latijns-Amerikaanse onderzoeksliteratuur op te nemen in het onderzoek. Tot slot door steeds vanuit een respect te handelen met de culturele context waarin het onderzoekssubject zich bevindt. Deze situationele ethiek is fundamenteel voor een correcte analyse, maar hangt natuurlijk ook samen met het taalprobleem waar eerder op gewezen werd.

Tevens op het empirische vlak werden door de geografische ligging van het onderzoeksobject enkele beperkingen ondervonden. Daar het veldwerk zich slechts over twee maanden uitstreckte, moest een pragmatische keuze gemaakt worden in onderzoeksobject. Sommige radio's leenden zich door de tijdsbeperkingen én hun financiële middelen (waardoor de radio bijvoorbeeld kan uitzenden via Internet) beter tot analyse eens terug in België. We houden er dus rekening mee dat dit de keuze van de cases mee heeft bepaald.

6. Structuur van de thesis

De uitwerking van de probleemstelling en de onderzoeksvragen vertalen zich in deze scriptie in een tweedelige structuur.

In **het eerste deel** staan we stil bij de conceptualisering van verzet in de media. Via een literatuurstudie trachten we de belangrijkste bouwstenen van ons onderzoeksthema te analyseren. In een eerste hoofdstuk komen de conceptuele vragen aan bod die alternatieve media en hun verzetspositie oproepen. In het tweede hoofdstuk wordt ingegaan op de belangrijkste dimensies en kenmerken van de Peruaanse sociaal politieke context.

In **het tweede deel** wordt de aandacht gericht op het onderzoek van het verzamelde empirische materiaal. In een eerste hoofdstuk staan we stil bij de methodologische opzet en de keuzes die we hierbij gemaakt hebben. Het tweede hoofdstuk omvat de presentatie en de analyse van de drie Peruaanse radio's: Milenia Radio, Radio Stereo Villa en Chami Radio.

In de bijlagen worden de transcripties van de geanalyseerde radioprogramma's opgenomen, net als de interviews uitgevoerd tijdens het bezoek aan de radio's.

I. CONCEPTUALISERING VAN VERZET IN MEDIA

HOOFDSTUK 1. Verzet in lokale radio

1. Inleiding

Deze kwalitatieve analyse naar hoe verzet aanwezig is in de programma's van drie radio's uit Peru, kaderen we binnen verschillende perspectieven. Deze trachten we in dit deel 'Conceptualisering van verzet in media' te bespreken. In het eerste hoofdstuk staan we stil bij de elementen die de radio een centrale plaats in de Latijns-Amerikaanse samenleving toeschrijven. Vervolgens zoeken we naar theoretische ondersteuning om de specifieke karakteristieken te kunnen beschrijven van de "andere" radio's die het onderwerp van deze studie zijn. In tweede instantie bekijken we de reflecties over de rol van communicatie in (politieke) ontwikkeling bij Latijns-Amerikaanse wetenschappers. We besteden ook aandacht aan de reflecties op het vlak van de ervaringen met de "andere" radio's. In een derde instantie trachten we de notie verzet te conceptualiseren binnen perspectieven op het machtsbegrip.

In het tweede hoofdstuk bekijken we de sociale en politieke context waarin de onderzochte casestudy moet geplaatst worden. We besteden aandacht aan de belangrijkste dimensies en kenmerken die de Peruaanse maatschappij tekenen. We gaan ook na hoe de lokale radio's hierin hun plaats krijgen of opnemen.

2. *'Alternative in the wasteland left'*: een discussie om terminologie?

Dit onderzoek bekijkt het verzetsdiscours van een drie radio's in Peru. Waarom en over welke radio's gaat het hier? Uit de literatuur blijkt alvast dat het zeer moeilijk is om tot een precieze allesomvattende term te komen om de groep radio's te benoemen die in de jaren '60, maar vooral in de jaren '80, in Latijns-Amerika als paddestoelen uit de grond schieten,.

2.1. Een geprivilegieerde plaats voor de radio

Het medium radio neemt een aparte plaats in ten opzichte van andere massamedia zoals pers en televisie in Zuid-Amerika. Het belang van de radio als communicatiemiddel lijkt bevestigd te worden door de onderzoeken die gebeuren naar het medium op het continent. De noodzaak om haar plaats te onderzoeken wordt door Alfaro onderstreept:

*“La radio refleja mejor que otros medios los movimientos económicos, sociales, políticos y culturales que existen en nuestro país.”*⁵ [**De radio weerspiegelt beter dan de andere media de economische, sociale, politieke en culturele bewegingen die in ons land bestaan.**]

Onderzoek naar radio wordt door enkele onderzoekers verdedigd door te wijzen op de rol die radio kan spelen voor kleine lokale gemeenschappen of regio's. Deze focus staat in scherp contrast staat met de stroom aan onderzoeken die, voornamelijk binnen het thema van globalisering, werken met de hoop gericht op het medium Internet als een eenzijdig instrument tot ontwikkeling en vooruitgang. Hoewel men oog kan hebben voor de vele voordelen dat dit nieuwe medium met zich meebrengt, blijkt dit niet op te wegen tegen de sociaal-economische realiteit van het continent waardoor het gebruik van de radio nog altijd een dominantere plaats inneemt.

Hoe komt het dat radio zo wijdverspreid is in Latijns-Amerika en welke positie neemt hier de vorm van de 'andere' of niet-commerciële radio zich? Allereerst zijn er door de economische en geografische context van het continent een aantal praktische voordelen aan het medium radio dat hierdoor toegankelijker is dan andere media zoals televisie, pers en ook internet. Het makkelijke productie- en distributieprocédé en de relatieve lage kosten (voor het toestel, maar ook de elektriciteit en dit zowel voor de makers als voor de gebruikers,...) zorgen er voor dat de radio een wijdverspreid medium is in Latijns-Amerika.⁶ Ook de grote mobiliteit van het medium, de mogelijkheid om het luisteren te combineren met andere activiteiten, de stijgende aanwezigheid van radio in transportmiddelen en haar doelstelling tot dienstverlening, zijn kenmerken die, aldus Brunetti, radio tot het ideale communautaire medium maken.⁷ Daarnaast zijn er nog enkele specifieke kenmerken waardoor radio een andere plaats inneemt in het dagelijkse leven. Zo kan radio een grote populatie aanspreken, die niet of moeilijker door de

---

⁵ ALFARO MORENO (R.M), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, p. 20.

⁶ GIRARD (B.). La radio no esta amenazada por Internet. In: *Chasqui*, 2000, numero 70, p. 2. [<http://www.comunica.org/chasqui/girard70.htm>], zie bijlagen: p.viii-13. Datum van raadpleging: 26 maart 2007.

⁷ BRUNETTI (V.). The development of community media in Latin America. In: KWAME BOAFO (S.T.). (ed.). *Promoting Community media in Africa*. Parijs, UNESCO, 2000, pp. 120. [http://www.unesco.org/webworld/publications/community_media/pdf/chap7.pdf], zie bijlagen p.viii-15. Datum van raadpleging 20 juni 2007.

andere media bereikt kan worden. Een grote groep van ongeveer 9,5% van de inwoners boven de 15 jaar over de gehele Latijns-Amerika regio, is namelijk analfabeet.⁸ Ten slotte is ook de aanwezigheid van de vele inheemse talen die door velen dagelijks worden gesproken, een belangrijk gegeven. Deze talen zijn volledig ondervetegenwoordigd op televisie en in de pers, maar wel aanwezig in vele radiozenders. Girard haalt het voorbeeld aan van de *Quechua* sprekende bevolking in het Andesgebergte, met zo'n 10 miljoen verspreid over Ecuador, Peru en Bolivia. Geen enkele televisiezender zendt in deze indiaanse taal uit. Daarentegen bieden in Peru alleen al zo'n 180 radiozenders programma's aan in deze taal.⁹ Niet toevallig komen deze drie elementen van analfabetisme, anderstalig in moedertaal en lage economische klasse, in vele gevallen samen bij eenzelfde bevolkingsgroep.

Binnen de context van de vele afgelegen gebieden en de beperkte transportmogelijkheden, neemt de radio een prominente plaats in de communicatie. Dit geldt zowel voor communicatie met andere gemeenschappen, informatie over regionale en nationale politieke gebeurtenissen als voor communicatie binnen de eigen gemeenschap. Dit gebeurt hoofdzakelijk via het versturen van berichten, die zeer verschillend van aard kunnen zijn: persoonlijk, politiek, medisch, voor de aankondiging van een feest, maar ook commercieel. Op deze manier helpt de radio mee de isolering van de rurale bevolking tegen te gaan.¹⁰

Tot slot kan men ook wijzen op de plaats van radio in de orale cultuur in de Latijns-Amerikaanse samenleving. Opnieuw geldt dit voornamelijk voor die bevolkingsgroepen waar de indiaanse taal courant wordt gebruikt. De indiaanse talen steunen niet op een schrift en het is dan ook via de orale overdracht dat culturele gebruiken en tradities werden vastgelegd. Hierdoor is de inpassing van de radio in het dagelijkse leven van deze groepen makkelijker in vergelijking met andere media.

Een van de eerste grootschalige onderzoeken naar de radio in Peru, haalt deze factoren waarom de radio als medium blijft domineren in de Peruaanse samenleving ook aan:

*“El escaso impacto de la television en el medio rural se explica por factores diversos como el costo de los receptores y de las retransmisoras, la geografía del país y, sin duda alguna, por la falta de alumbrado eléctrico en las zonas rurales.”*¹¹ **[Het falen van impact van de televisie in**

---

⁸ CEPAL, *Anuario Estadística de América Latina y el Caribe 2006*. Chile, Naciones Unidas, 2006. 447 p. [<http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/3/28063/P28063.xml&xsl=/deype/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl>], zie bijlagen: p. viii-7. Datum van raadpleging: 9 april 2004.

⁹ GIRARD (B.). *Op.Cit.*, p. 2.

¹⁰ VALDERRAMA (M.). *Comunicación y campesinado en el Perú*. In: BALLÓN (E.), BÖHLER (M.), e.a. *Radio y comunicación popular en el Perú*. Lima, CEPES, 1987, pp. 108- 111.

¹¹ IDEM, p. 106.

het rurale gebied kan men aan verschillende factoren toeschrijven zoals de kost van receptoren en zenders, de geografie van het land en, zonder twijfel, het gebrek aan elektriciteit in de rurale zones.]

De radio's die in dit onderzoek het onderwerp vormen, verschillen echter fundamenteel van de meerderheid binnen het Latijns-Amerikaanse radiale spectrum. De meerderheid zijn immers commerciële zenders die trachten met een muzikaal programma de luisteraars te bekoren. Wat ons hier interesseert zijn de 'andere' radio's. Maar wat houdt dit 'anders'-zijn precies in? Daar de ervaringen met radio's zo verscheiden zijn in Latijns-Amerika, worden in de verschillende landen, maar ook over grenzen heen verschillende begrippen gebruikt om een zelfde mediaverschijnsel te omschrijven. Zo heeft men het over *educatieve* radio's in Bolivia, *populaire* radio's in Ecuador, *vrije* radio's in Brazilië, *communautaire* radio's uit Paraguay of *autochtone (native)* radio's uit Mexico.¹² Maar deze benamingen zijn niet meer noodzakelijk louter gerelateerd aan hun geografische inbedding. Daarnaast komen er ook nog andere benamingen voor zoals *burgerradio's*¹³, *communale* radio's¹⁴, *participatieve* en *indigene* radio's¹⁵.

Met welke termen kunnen we deze 'andere' radio's nu specifiek omschrijven of een poging tot definitie wagen? Is dit überhaupt mogelijk? Zijn er uit deze verschillende ervaringen ook gelijkenissen te bespeuren? En hoe wordt dit fenomeen binnen de communicatiewetenschappelijke reflecties behandeld?

2.2. Karakteristieken

Vanuit een eerste reflex kunnen deze radio's alternatief genoemd worden. Het begrip alternatieve radio kan echter zeer verschillend ingevuld worden naargelang de geografische setting, tijdsspanne of organisatie waarbinnen men over deze vorm van radio spreekt. Men zou *alternatief zijn* louter kunnen opvatten als een organisatie zonder winstoogmerk. Dan omvat dit in Zuid-Amerika een zeer grote verscheidenheid aan radio's. Op het eerste zicht lijkt dit zo diverse spectrum aan soorten radio's dit onderscheidende karakter van 'alternatiefheid' te omvatten. Wanneer we echter trachten deze karakteristiek te benoemen

---

¹² BRUNETTI (V.). *Op.Cit.*, p. 122.

¹³ ACEVEDO (J.) e.a. *Voces y movidas radiocuidadanas. Itinerarios, experiencias y reflexiones desde la Coordinadora Nacional de Radio*. Lima, Realidades SA, 2006, p. 34.

¹⁴ CHECA MONTUFAR (F.). La radio en Ecuador: entre el festín de frecuencias y la guerra de potencias. In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, p. 51.

¹⁵ CHARLES (M.C.). Recepción radial y construcción de la ciudadanía femenina. In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, p. 133.

blijkt dit moeilijk. Er kan echter wel teruggegrepen worden naar een bredere reflectie over alternatieve mediaprojecten. We gebruiken de term projecten als overkoepelende term omdat deze wetenschappelijke reflecties uitgaan van alle soorten uitingen van media.

De verschillende benamingen in de literatuur over media die ‘anders’ zijn, duiden op de nadruk die gelegd wordt op een bepaalde karakteristiek die het ‘anders’ zijn het sterkste naar de oppervlakte doet komen. Het is echter van belang in de schetsing van dit soort media om niet uit te gaan van een noodzakelijke consistentie op alle mogelijke vlakken en dus dat sommige elementen zonder de andere aanwezig kunnen zijn. De verschillende mogelijke vlakken waarop deze ‘andere’ media in verschillen, worden geschetst vanuit het standpunt van waaruit Atton zijn model uitwerkt, namelijk:

*“This encourages us to approach these media from the perspective of ‘mixed radicalism’, once again paying attention to hybridity rather than meeting consistent adherence to a ‘pure’, fixed set of criteria (...)”*¹⁶

Het is in de literatuur gebruikelijk om een waslijst op te stellen van de verschillende elementen die de auteur met het oog op zijn onderzoekssubject op de alternatieve media projecteert. Geen enkele opsomming kan volledig zijn, waardoor een schetsing van de karakteristieken en elementen, waarop gefocust wordt bij een mogelijke definiëring, toepasselijker wordt. Zo blijkt het onderscheid dat Atton maakt tussen het proces of de structurele organisatie van het mediaorganisme enerzijds en de karakteristieken van het product dat als resultaat afgeleverd wordt anderzijds¹⁷, een handig instrument. We kunnen deze tweedeling los zien van de elementen die Atton bij elkeen opsomt, en ze zo ook toepassen op de opsomming van andere auteurs. Op deze manier worden reeds twee grote facetten van de alternatieve mediaprojecten uiteengehaald, hoewel deze elkaar tegelijkertijd kunnen beïnvloeden als dat ze los van elkaar kunnen staan. Aan de hand van twee bijkomende invalshoeken, de oppositionele ingesteldheid en de lokale aard van radio kunnen een aantal kenmerken geschetst worden van alternatieve radio’s. Atton’s opdeling tussen structuur en inhoud kan hierbij dan als een tweede analyseniveau worden gehanteerd om de diversiteit aan posities weer te geven. De tien punten die Lewis in zijn studie voor de UNESCO in 1993 presenteert als kenmerkend voor alternatieve media, worden ook opgenomen.¹⁸ De volgende tabel verduidelijkt hoe we de kenmerken geïntegreerd schetsen:

---

¹⁶ ATTON (Ch.). *Alternative media*. London, Sage Publications, 2002, p. 29.

¹⁷ ATTON (Ch.). *Op.Cit.*, p. 27.

¹⁸ LEWIS (P.). *Alternative media: linking global and local*. Paris, UNESCO, 1993, p. 12.

	STRUCTUREEL	INHOUDELIJK
OPPOSITIONEEL	<ul style="list-style-type: none"> - distributiemethoden - sociale relaties in organisatie - rollen in het productieproces: participatie & organisatie - financiering 	<ul style="list-style-type: none"> - inhoud programma: politieke, sociale en culturele radicaliteit - stijl, aanspreking publiek
LOKALITEIT	<ul style="list-style-type: none"> - inschakeling gemeenschap - artisanale productie 	<ul style="list-style-type: none"> - lokale thematiek, perspectief en taal - aanspreking publiek

2.2.1. Oppositionele ingesteldheid

Een eerste belangrijke dimensie is de oppositionele opstelling die alternatieve radio's kunnen aannemen. Een eerste logische redenering is om deze media te omschrijven in haar oppositionele relatie met de mainstream media of de commerciële media. De omschrijving van de vormen van media waar de alternatieve mediaprojecten zich tegen verzetten worden door die oppositie tegelijkertijd gedefinieerd. Een voorbeeld hiervan is de studie van John Downing met zijn analyse van wat hij *radical* of *dissonant* media noemt.¹⁹ Dit werk over socialistische publicaties in het Westen en in de Oostbloklanden moet geplaatst worden in zijn historisch context, met name vòòr de val van de Berlijnse Muur en dus nog tijdens de Koude Oorlog. Zijn analyse betreft in het bijzonder een aantal media-initiatieven die vanuit een libertair marxisme, feministisch en socialistisch anarchisme werden opgericht. Deze studie is interessant omdat de auteur, in navolging van Foragasi en Enzensberger, wijst op het oppositionele van deze cases door hun verzet tegen de conventionele machtsstructuren en media *patterns*, zowel in het kapitalistisch pattern in het Westen als tegen wat Downing het sovjet-imperialisme in de Oostbloklanden noemt.²⁰ In deze lezing kan het verschil met de *mainstream* media zowel op het structurele niveau als op het inhoudelijke niveau liggen. Dit structurele onderscheid kan zich op verschillende vlakken manifesteren. Atton onderscheidt er drie: de distributiemethode, wat betekent dat het product via andere netwerken wordt verspreid; de transformatie van de sociale relaties waardoor bijvoorbeeld de onderscheiden

¹⁹ DOWNING (J.D.H.). *Op.Cit.*, p. 2.

²⁰ DOWNING (J.D.H.). *Op.Cit.*, p. 347.

rollen van schrijvers en distributeurs vervagen; en tot slot de verandering van het communicatieproces, waardoor de hiërarchische organisatie van werken verandert.²¹ Deze elementen zijn verbonden met de sociale oriëntatie van alternatieve mediaprojecten. Dit houdt in dat men het bekomen van een financieel leefbaar mediabedrijf niet als eerste doel stelt. Het eerste element moet voornamelijk in de context van Atton's analyses van radicale publicaties gekaderd worden en is minder aan de orde voor radio's. Het tweede element is wat Lewis de 'professional practices' noemt, wat op een verandering in de opvatting van professionalisme in de alternatieve mediaprojecten duidt. Dit kan gaan van het volledig afzweren van professionelen, over het combineren met andere werkvormen tot het betrekken van vrijwilligers. Het derde element kan op het structurele niveau leiden tot verschillende vormen van participatie en horizontale organisatie. Dit blijkt voor vele alternatieve radioprojecten een reële uitdaging en kan verschillende niveaus inhouden, gaande van participatiemogelijkheden in de programma's tot en met het volledige beheer van de radio.

Daarbij kan ook de financiering een onderscheidend element zijn om zich tegenover de commerciële media te positioneren. Dit betekent dat op een niet-commerciële manier fondsen worden verzameld, dus door bijvoorbeeld niet hoofdzakelijk op reclame te steunen of ook nog overheidsgelden te weigeren. Deze financiële positionering is natuurlijk een rechtstreeks gevolg van de sociale doelstelling van het project. Toch moet hierbij een kritische opmerking geplaatst worden die dit beeld minder romantisch voorstelt. Het gebruik van commerciële methoden is vaak noodzakelijk om financieel gezond te blijven en dus het werk te kunnen verder zetten. Het wordt bijgevolg ook niet steeds inconsistent bevonden met de sociale doelstellingen van de radio. Zodoende steunen vele radio's toch op financieringmethoden zoals het uitzenden van reclame, bijdragen vragen om berichten te verspreiden en het verhuren van uren zendtijd aan andere organisaties. In andere gevallen of hiermee gecombineerd, wordt de werking van vele alternatieve radio's mogelijk gemaakt door de financiële steun van niet-gouvernementele organisaties, contributies uit de gemeenschap, instituties uit eigen land of het buitenland, maar ook van kerken of in sommige gevallen van de staat. Het is ook via ontwikkelingsgeld voor kleinere projecten dat vele radio's zo kunnen blijven uitzenden.

Op het niveau van het product dat als resultaat bekomen wordt, op het inhoudelijke vlak, kunnen we hierbinnen dan deze sociale oriëntatie aanstrepen waarmee alternatieve mediaprojecten zich oppositioneren tegenover *mainstream* media. Deze oriëntatie groeit uit de

---

²¹ ATTON (Ch.). *Op.Cit.*, p. 25 – 27.

voedingsbodem waaruit ze ontstaan. Dit kunnen bijvoorbeeld nieuwe sociale bewegingen, zoals de vrouwenbeweging of de boerenorganisaties, zijn. Of het kan gaan om meer specifieke maatschappelijke vraagstukken zoals mensenrechten of het zelfbeslissingsrecht van stedelijke wijken.²² De inhoudelijke boodschap zal aldus verschillen naargelang de inhoudelijke voedingsbodem. Dit kan op het politieke, sociale of culturele niveau in meer of mindere mate getekend zijn door vormen van radicaliteit.²³ Het gebruik van andere stijlen van berichtgeving, nieuwe programmaformaten en andere manieren om de relatie met het publiek vast te leggen vormen elementen in deze andere inhoudelijke aanpak.

2.2.2. Het lokale karakter van radio

De radio lijkt door de eerder besproken voordelen zeer goed te kunnen doordringen in het dagelijkse leven van haar luisteraars. Zij kan zowel als referentie naar de eigen wereld gelden als fungeren in de vorm van een vehikel tussen de leefwereld van de luisteraars en de zogezegd grotere wereld erbuiten.²⁴ De lokale implementatie van de radio wordt dan steeds als voordeel naar voor geschoven in de context van de mogelijkheden van media voor sociale verandering. Dit kan zich vertalen in een toespitsing op lokale thema's, interpretatie van de wereld vanuit het lokale perspectief en door het spreken van de lokale taal.²⁵ Door de lokale invalshoek van waaruit de alternatieve radio's hun programma's opzetten, kunnen ze hierdoor kiezen voor een gerichte programmatie. Het doel is dus niet zoveel mogelijk luisteraars te bereiken, hoewel dit een doel binnen dat lokale niveau kan zijn, maar om aansluiting te vinden met de lokale bezorgdheden of interesses. Deze zorg voor lokale inhoud in de berichtgeving zal in vele gevallen begeleid worden door een "artisanale" productie van de radio-inhoud.²⁶ Dit betekent het maken en verwerken van de programma's en berichtgeving ter plaatse en door middel van lokale participatie.

Er dient te worden opgemerkt dat, hoewel de meerderheid in de praktijk op deze manier blijft gedefinieerd, "het lokale" karakter, niet enkel in louter geografische vorm geconcipieerd kan

---

²² LEWIS (P.). *Op.Cit.*, p. 15 – 16.

²³ ATTON (Ch.). *Op.Cit.*, p. 27.

²⁴ ALFARO-MORENO (R.M.). *La radio en crisis? Ciudadania sin palabra sonora?* In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, p.28.

²⁵ GIRARD (B.). *Op.Cit.*, 2000, numero 70, p. 1. [<http://www.comunica.org/chasqui/girard70.htm>], zie bijlagen: p. viii-13. Datum van raadpleging: 26 maart 2007.

²⁶ Maximo SIMPSON, geciteerd in: BELTRÁN (L.R.). *La comunicación para el desarrollo en Latinoamérica : un recuento de medio siglo*. Documento presentado al III Congreso Panamericano de la Comunicación. (Document gepresenteerd op het IIIe Panamerikaans Congres van Communicatie), Buenos Aires. 12-16 juli 2005, p. 21. [<http://www.portalcomunicacion.com/both/temas/lramiro.pdf>], zie bijlagen p. viii-5. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

worden. Wanneer “lokaal” door de term “gemeenschap” ingevuld wordt, kan deze geografisch grensoverschrijdend zijn. Het is dus moeilijk om het lokaal karakter, zoals LEWIS ook opmerkt, zomaar als kenmerk van alternatief te beschouwen.²⁷ De rol van de gemeenschap krijgt een groot belang toegewezen in visies die de ontwikkeling van een hogere graad van participatie voorstaan.

Vele alternatieve radio's worden dan ook gekenmerkt door hun gerichtheid op een bepaalde groep, een welbepaalde gemeenschap. Hochheimer duidt op enkele ‘problemen’ in hun relatie met de gemeenschap, hoewel het meer om keuzes gaat en verschillen tussen doelstellingen, die inherent zijn aan alternatieve democratische radioprogramma's.²⁸ Allereerst is er de vraag naar de plaats van de radio binnen de gemeenschap, wat zich manifesteert in een communicatie *voor* de gemeenschap of communicatie *van* de gemeenschap. Men kan dus kiezen om het radiale werk te richten op de interesse en behoeftes van de gemeenschap of om de participatie van de gemeenschap in de productie als doel voor ogen te houden. Een combinatie van beiden is natuurlijk ook een optie. Ten tweede is er de vraag naar de wijze waarop zij haar luisteraars incorporeert: welke standpunten, welke segmenten van de samenleving worden opgenomen? Tot slot is er de legitieme vraag over participatie: op basis waarvan laat de radio de gemeenschap toe te participeren?

2.3. Problematisering van de term ‘alternatief’

Is het wel zo interessant om een opdeling te maken van wat de elementen van ‘alternatiefheid’ van media zijn? Is dit niet per definitie uitsluitend? Zoals Senecal opmerkt:

*“L'utilisation même du terme ‘media alternatif’ impose ses propres limites. Elle réduit en effet la portée d'une réflexion plus large sur les possibilités de transformation des médias en général à partir d'un questionnement sur le changement social.”*²⁹

Hoewel we rekening houden met Senecal's waarschuwing in het volgende punt, blijft het hanteren van de term alternatief problematisch. Dit komt doordat het een vergankelijk begrip is en steeds een zekere temporaliteit inhoudt, zoals critici van het begrip, maar ook voorstanders opmerken.³⁰ Dit komt ook doordat er in deze term de notie van oppositie zit. Het

---

²⁷ LEWIS (P.). *Op.Cit.*, p. 13.

²⁸ HOCHHEIMER (J.L.). Organizing democratic radio: issues in praxis. In: *Media, Culture and Society*, 1993, Vol. 15, pp. 475 – 480.

²⁹ SENEAL (M.). Alternatives en quête d'elles-mêmes? In: THEDE (N.), AMBROSI (A.). *Petits écrans et démocratie*. Paris, Syros-Alternatives, 1992, p. 238.

³⁰ LEWIS (P.) (ed.). *Op.Cit.*, p. 12.

begrip is daardoor allereerst afhankelijk van de positie van waaruit men de relatie bekijkt. Dit wil zeggen dat wat “aan de andere kant staat” als niet- alternatief wordt beschouwd. Wat dus alternatief lijkt vanuit de ene positie is vanuit een ander oogpunt juist niet alternatief. Aldus, is ten tweede, het begrip niet eenduidig vast te leggen en is de betekenis ervan (steeds) in beweging. De vragen waar alternatieve radio’s of mediaprojecten in het algemeen een antwoord op trachten te formuleren veranderen. Zij passen zich dus constant aan nieuwe uitdagingen aan, herformuleren zichzelf aan nieuwe splitsingen op de weg. Verschuivingen doorheen de tijd zijn dan ook zeer waarschijnlijk en relateert de term alternatief telkens weer. Ten derde, er is geen eenduidige oppositionele relatie mogelijk. De lijst van elementen waarin men zich opposeert tegenover een ander is nooit exhaustief. Noch kan men zich voor alle elementen in eenzelfde graad van oppositie bevinden.

Maar misschien kan met de term precies door deze temporaliteit, ook de diversiteit gevat worden waarin deze media zich bevinden. Mogelijks wordt hierdoor juist hokjesdenken vermeden? De term moet dan noodzakelijk gepaard gaan met de omschrijving van hoe men zich precies alternatief opstelt. Een vraag waar men gemakkelijk aan voorbij kan gaan wanneer men termen gebruikt die een vals gevoel van volledige definiëring geven zoals *communautaire* radio’s of *burgerradio*’s?

Downing zegt van de door hem onderzochte alternatieve media, dat zij:

*“flourish in the wastelands left by official media.”*³¹

Ondanks de specifiek historische context van zijn onderzoeksobject, biedt hij ons hiermee wel een interessante en open piste aan, m.n. dat alternatieve media een leemte (willen) opvullen die zijzelf te belangrijk vinden om deze zo te laten. Bovendien “bezetten” zij een terrein dat niet bewerkt wordt door andere, in het geval van Downing, officiële of nog commerciële media.

We kunnen besluiten dat de verschillen in terminologie niet duiden op een louter verschil in woordkeuze van hoe men deze ‘andere’ media benoemd, maar gerelateerd zijn aan het belang dat men hecht aan een bepaalde karakteristiek. En dit doet men natuurlijk vanuit een specifieke politieke context en geschiedenis, net als deze radio’s en andere mediaprojecten zich vanuit zo’n context als alternatief opstellen. Voor dit onderzoek is het dan ook van belang om te bespreken op welke manier de Latijns-Amerikaanse onderzoeksschool vanuit de context van de regio, dit medium van alternatieve communicatie en in het bijzonder radio, benadert.

---

³¹ DOWNING (J.D.H.). *Op.Cit.*, p. 35.

3. Communicatie ten dienste van verandering: dialectiek tussen praktijk en theorie

De aanwezigheid van alternatieve radioprojecten werpt natuurlijk de vraag op van wat hun belang en hun meerwaarde kan zijn in de maatschappij en hoe deze alternatieve communicatie er moet uitzien om (de beoogde) veranderingen te realiseren?

Eenzijds zijn er de eerste concrete ervaringen met alternatieve radio eind jaren '40 in Bolivia en Colombia. We laten de discussie over welk land de eerste alternatieve radio leverde in het midden. Belangrijk is dat zowel uit academische hoek als bij werkers uit de mediaorganisaties zelf hier veel reactie op is ontstaan. Het succes en de weerklank van deze eerste ervaringen in de andere landen in de regio hebben hier een beslissende rol in gehad. Er ontstond een spontane en intuïtieve beweging over de hele regio van mediaprojecten met communautair karakter, die tevens zeer inspirerend werkte.³² Anderzijds zullen verschillende onderzoekers ook antwoorden formuleren op wat zij zien als het blind toepassen van de Westerse ontwikkelingsmodellen op het continent en tegelijkertijd de – eveneens Westerse – onderzoeksmethodiek bekritisieren om zijn functionalisme, psychologisme en positivisme.³³ De werken gebaseerd op wat de *teoría de dependencia* heet, zullen aan de basis liggen van verdere kritische stemmen. De denkers van deze afhankelijkheidstheorie problematiseren het mechanisme dat economische en structurele afhankelijkheid van de regio van de Verenigde Staten creëert en het culturele imperialisme dat er uit volgt.³⁴ Kritiek op de communicatie-implementaties (gekaracteriseerd door onder andere een centrale plaats voor de technologie) die werden geïntroduceerd, stamt uit een maatschappelijk structurele kritiek op het moderniseringsparadigma. Dit paradigma gaat uit van een ontwikkeling gespiegeld aan de 'voortgang' van de geïndustrialiseerde landen. Via normatieve theorievorming wordt door de marxistisch geïnspireerde auteurs echter op zoek gegaan naar alternatieven hierop die wél zouden inpassen in de maatschappelijke context van hun continent. De invloed van werken van enkele westerse auteurs als Schiller, Smythe of Mattelart zijn hier ook van belang.³⁵ Zo ontstaat het onderscheidend kenmerk van het Latijns-Amerikaanse mediaonderzoek: de

³² BARRANQUERO (A.). Comunicación/educación para el desarrollo en Latinoamérica. Memorias de una fértil confluencia. In : *Revista Eptic*, Vol. 8, nr. 3, 2006, p. 82.

³³ IDEM, p. 78.

³⁴ BELTRÁN (L.R.). *La comunicación para el desarrollo en Latinoamérica: un recuento de medio siglo*. Documento presentado al III Congreso Panamericano de la Comunicación, Buenos Aires. 12-16 juli 2005, p. 4. [<http://www.portalcomunicacion.com/both/temas/lramiro.pdf>], zie bijlage p. viii-5. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

parallel en uitwisseling tussen verschillende alternatieve mediaprojecten over de hele regio en een breed kritisch werk over alternatieve communicatie:

“ (...) a perplexed vanguard was emerging in our continent from under the enslaving impact of the cultural industry.”³⁶

Deze sterke onderliggende wisselwerking tussen communicatiepraktijken en theorievorming leidt tot een zoektocht naar theorieën *van* en *voor* communicatiepraktijken.

3.1. De verschillende geboortes van de andere radio en haar onderzoekers

De opkomst van de alternatieve radio's is volgens Gomez verbonden met:

“(…) procesos sociales impulsados por comunidades, por ONG y por algunos sectores del Estado y de la Iglesia Católica que buscan la democratización de la palabra, el acceso a los medios de comunicación y la generación de dinámicas educativas populares”³⁷ [(...) **sociale processen die gevoed worden door gemeenschappen, door ngo's en bepaalde delen van de Staat en de Kerk in de zoektocht naar de democratisering van het woord, de toegang tot de media en de generatie van educatief-populaire dynamieken.**]

Een gedetailleerd overzichtswerk van de 'andere', niet-commerciële radio in Latijns-Amerika bestaat niet. In *La Practica Inspira* bundelen Geerts, Van Oeyen En Villamayor wel verscheidene voorbeelden van het continent en kaderen dit kort in een algemene historiek. Het boek vraagt echter expliciet om een langverwacht onderzoek van wat zij de grote geschiedenis van 'un movimiento politico comunicacional' (een communicationele politieke beweging) noemen.³⁸

Deze auteurs, allen werkzaam in de sector, onderscheiden drie invloedrijke bewegingen aan de oorsprong van de andere radio in Latijns-Amerika.³⁹ Allereerst is er de invloed van de Bevrijdingstheologie, die binnen het christelijke geloof een vrijheidstrijd mogelijk zag van de onderdrukte bevolking zoals de indiaanse gemeenschap of de lagere klassen. Vanaf de jaren '60 zal een deel van de katholieke kerk onder invloed van dit gedachtegoed een andere weg inslaan en zullen opvoeding en communicatie belangrijke sleutels worden in deze

³⁵ ROACH (C.). Cultural imperialism and resistente in media theorie and literary theorie. In: *Media, Culture & Society*. 1997, Vol. 17, Nr. 1, p. 47 – 48.

³⁶ MARQUES DE MELO (J.). Communication theory and research in Latin America: a preliminary balance of the past twenty-five years. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, p. 409.

³⁷ GOMEZ (G.M.), QUINTERO (J.C.). *Diagnostico del servicio de radiodifusión Sonora en Colombia*. Bogota, Ministerio de Comunicaciones. 2002, p. 17.

³⁸ GEERTS (A.), VAN OEYEN (V.), VILLAMAYOR (C.). *La radio popular y comunitaria frente al nuevo siglo: La práctica inspira*. s.l. ALER- AMARC, 2004, p. 33.

³⁹ IDEM, p. 34.

evangelisatie met vrijheidsideaal.⁴⁰ De belangrijke invloed van de pedagogische theorie van Paolo Freire op de communicationele en sociale projecten, wordt als tweede punt aangehaald. Op de invloed van deze brasiliaanse denker komen we later op terug. Ten derde kennen ze, zoals we hierboven reeds stelden, een sterke invloed toe aan de Boliviaanse ontwikkeling van het gebruik van radio door de vakbonden van de mijnwerkers. Hierbij ontwikkelde het medium zich als mobilisatie instrument en syndicaal wapen in de strijd voor het verwerven van rechten. Verschillende auteurs wijzen op het belang van de Boliviaanse ervaring in de ontwikkeling van gelijkaardige ervaringen over heel Latijns-Amerika. Zo wijst Beltran op hun systeem van ‘open microfoon’ waardoor iedereen gratis zijn zegje kon doen en de snelle uitbouw tot zo’n 33 verschillende zenders.⁴¹ De drie rollen die deze mijnwerkerszenders vervulden blijken echter van fundamenteeler belang: ze vervulden de link naar alledaagse cultuurreferenties voor de vakbondsleden in ‘normale’ democratische tijden; een netwerk van verzet in noodsituaties zoals militaire spanningen; en een ondergrondse verzetsbeweging onder militair gezag.⁴²

Deze elementen dragen voornamelijk bij tot de ontwikkeling van *educatieve radio’s*, die alfabetisering en opvoeding tot primair doel hadden. Het onderscheid tussen de verschillende radio’s in Latijns-Amerika wordt door Geerts, Van Oeyen En Villamayor gelegd in de beweging en de context waaruit deze radio’s ontstaan. Vanaf de jaren ’80 ontstaat er een transformatie naar *populaire radio’s*, die in de opkomst van de massabewegingen gekaderd kunnen worden. Ook kan de opkomst in de jaren ’70 van de *radios insurgentes* onderscheiden worden in Centraal Amerika. En in de jaren ’90 komt daar nog eens de nieuwe vorm van *communautaire radio* bij, die deze auteurs situeren binnen de stimulansen van democratische regeringen en internationale invloeden:

*“El surgimiento de las radios comunitarias hace que el movimiento de la radio alternativa comience a dar importancia a la gran diversidad entre las radios y ampliarse a nuevos enfoques que van más allá de la óptica socio-política basada en un análisis de las clases sociales.”*⁴³ **[De opkomst van communautaire radio’s maakt dat de alternatieve radiobeweging belang begint te hechten aan de grote diversiteit tussen de radio’s. Het betekent ook een verbreding van**

⁴⁰ ACEVEDO (J.) e.a.. *Op.Cit.*, p. 22.

⁴¹ BELTRÁN (L.R.). *Op.Cit.*, 2005, p. 7. [<http://www.portalcomunicacion.com/both/temas/lramiro.pdf>], zie bijlage p. viii-5. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

⁴² LOZADA (F.) en KUNCAR (G.). Las emisoras mineras de Bolivia: Una historica experiencia de comunicacion autogestionaria. In: F. Reyes Matta (Ed.), *Comunicacion alternativa y busquedas democraticas* Mexico City: Instituto Latinoamericano de Estudios Transnacionales y Fundacion Friedrich Ebert, 1983, pp. 105-132). geciteerd in O’CONNOR (A.). The Miner’s Radio stations in Bolivia: a culture of resistance. In : *Journal of Communication*, 1990, Vol. 40, nr. 1, p. 104.

⁴³ GEERTS (A.), VAN OEYEN (V.), VILLAMAYOR (C.). *Op.Cit.*, p. 35.

**aandachtspunten en invalshoeken die verder gaan dan de sociaal politieke invalshoek
gebaseerd op de analyse van de klassenstrijd]**

Over de ganse regio zullen ook onderzoekscentra en associaties van professionelen opgericht worden. Het inmiddels beroemde CIESPAL, het Latijns-Amerikaans centrum voor communicatieonderzoek al sinds 1959 gevestigd in Quito, is hiervan waarschijnlijk het bekendste voorbeeld. Maar ook de FELAFACS, de Latijns-Amerikaanse Federatie van Faculteiten van Communicatiewetenschappen, ALAIC, de Latijns-Amerikaanse Associatie van Communicatiewetenschappers of IPAL, het Instituut voor Latijns-Amerika in Peru, zijn resultaten van de bloei van het communicatiewetenschappelijk onderzoek.

De hulp van netwerken die zorgen voor vormingen, nieuwsuitwisseling en financiële ondersteuning, zijn ook zeer belangrijk voor deze radio's. Met internationale financiële hulp worden steeds meer verschillende ondersteunende netwerken gecreëerd. Er zijn twee belangrijke organisaties over de ganse Latijns-Amerikaanse regio werkzaam om het netwerk van andere radio's te ondersteunen. Deze organisaties werken meer en meer gezamenlijk aan projecten, publicaties of bijeenkomsten. In de praktijk overlappen hun netwerken dan ook grotendeels.

De christelijke organisatie ALER is de oudste en werd opgericht in 1972 in Colombia tijdens een bijeenkomst van een achttiental radio's en instituties van de Katholieke Kerk om het radiowerk in de hele Latijns-Amerikaanse regio te ondersteunen. De *Asociación Latino Americano de Educación Radiofónica* (Latijns-Amerikaanse Associatie voor Radio Onderwijs), is zoals de naam het aangeeft, duidelijk gericht op het "onderwijzende" in het radiowerk. Het is dan ook voornamelijk vanuit de werking van educatieve radio's dat haar werking is ontstaan. Vandaag zijn meer dan 100 radio's, instituties en productiecentra lid van de organisatie en hoewel de leden geen onmiddellijke band meer moeten hebben met de Kerk, is de werking nog steeds gebaseerd op een christelijke en humane inspiratie.⁴⁴

Een tweede zeer grote organisatie werkzaam in de regio is AMARC, de *Asociación Mundial de Radios Comunitarias* (De Mondiale Organisatie van Communautaire Radios). Deze organisatie profileert zich uitdrukkelijk als een bottom-up, meer vereniging dan organisatie van communautaire radio's. Vanuit de expliciete erkenning en noodzakelijkheid van de diversiteit in de radio-ervaringen, wil AMARC zich inzetten voor brede begrippen als ontwikkeling, democratie, vrede en vriendschap tussen de volkeren. Ontstaan in 1983 als een

---

⁴⁴ N.N. *Quienes somos?* [<http://www.aler.org.ec/quienes.php>], zie bijlagen: p. viii-28. Datum van raadpleging: 22 juni 2007.

beweging van verschillende communautaire radio's over de hele wereld, vormt ze zich 5 jaar later toch officieel om tot een organisatie met vertegenwoordigers over de verschillende continenten.⁴⁵ Later werden naast de bureaus van de vijf verschillende regio's Noord-Amerika, Zuid-Amerika, Europa, Afrika en Azië, ook een netwerk opgericht van vrouwen die in de communicatiesector werken. Zowel de regionale bureaus als het algemene internationale bestuur worden via stemming verkozen door verschillende niveaus van vertegenwoordigers van de ongeveer 3000 leden.⁴⁶

3.2. Alternatieve communicatie voor sociale verandering: Adonde vamos?

In de theorievorming die vanaf de jaren '60 zich zal ontwikkelen in Latijns-Amerika, ziet men de invloed van verschillende soorten denken die eigen zijn aan de geschiedenis van *mestizaje* van de regio. Met een duidelijk sterke invloed van een marxistisch activisme, mag langs de andere kant ook de christelijke bevrijdingsfilosofie zeker niet vergeten worden. Sommige onderzoekers beschermden zich evenwel tegen de kritiek op dit politieke engagement door hun politieke affiliatie of radicalisme af te zwakken of zelfs af te zweren.⁴⁷ Door juist de dialectiek tussen praktijkervaringen en de zoektocht naar theorievorming, door critici afgedaan als een oppositie tussen wetenschap en politiek werk, bevinden vele onderzoekers zich door hun ervaringen in deze tweezijdige positie. We bespreken hier de verschillende punten en concepten waarrond de *Kritische Latijns-Amerikaanse school*⁴⁸ de alternatieve communicatie zal uitdenken.

3.2.1. De opvoedende rol van communicatie

Een zeer invloedrijke denker in Latijns-Amerika is ongetwijfeld Paulo Freire, die vanuit de pedagogie een actiegerichte aanpak uitdacht en verkondigde (en er ook voor vervolgd werd ten tijde van de Braziliaanse dictatuur in de jaren '70). Hij legde de basis voor de ontwikkeling van een complexe theoretische wisselwerking tussen communicatie en

---

⁴⁵ BONIN (M-H.), OPOKU-MENSAH (A.) (eds.). *Qu'est-ce que la radio communautaire?* s.l. AMARC AFRIQUE, 1998, p. 81- 82.

⁴⁶ N.N. *What is AMARC?* [www.amarc.org/index.php?p=what_is_amarc?&l=EN], zie bijlagen: p. viii-29. Datum van raadpleging: 22 juni 2007.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld de verdediging van Luis Ramiro Beltrán in BELTRÁN (L.R.). *Comunicación para el desarrollo en Latinoamérica : una evaluación sucinta al cabo de cuarenta años*. Lima, IPAL, 1993, p. 11. [<http://www.portalcomunicacion.com/both/temas/lramiro.pdf>], zie bijlage p. viii-5. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

⁴⁸ BELTRÁN (L.R.). *Op.Cit.*, 2005, p. 22.

educatie.⁴⁹ Hij was tegelijk beïnvloed door als inspirerend voor de Latijns-Amerikaanse Bevrijdingstheologie, door zijn combinatie tussen een dialectisch marxisme en radicaal populistisch katholicisme⁵⁰. Zijn ‘pedagogie van de onderdrukten’ stelde de bewustwording en bevrijding van de arme lagen van de bevolking centraal. Freire werkte een model van leren uit dat bestaat uit drie fundamentele elementen: dialoog, reflectie en actie. Hiermee komen “de onderdrukten” tot een bewustwording en een leerproces vanuit de eigen ervaring.⁵¹ Communicatie, als ruimte van ontmoeting tussen de persoon en zijn realiteit, kan bijgevolg een fundamentele rol kan spelen in dit leerproces.

Hieruit groeit het credo om een stem te geven aan diegenen zonder stem (*Dar voz a los sin voz*) of zoals Gumucio het later preciezer formuleert, aan degene wiens stem niet gehoord wordt (*cuya voces no han sido escuchados*).⁵² De uitwerking en het verder denken op de pedagogie van Freire, is een constante in de kritische Latijns-Amerikaanse onderzoeksschool. Het educatieve element werd dan ook sterk uitgewerkt in vele vormen van alternatieve communicatie, daar men ervan uitging dat:

“ (...) *no se puede dejarse la comunicación al ritmo espontáneo del encuentro con el público, sino que debía convertirse en todo un trabajo comunicativo de carácter formativo.*”⁵³ **[(...) men de communicatie niet aan het ritme kan overlaten van spontaan contact met het publiek, maar zich zou moeten omzetten in een communicatief werk met vormend karakter.]**

---

⁴⁹ BARRANQUERO (A.). *Op.Cit.*, p. 78.

⁵⁰ LANGE (E.). Fragmented ethics of justice: Freire, liberation theology and pedagogies for the non-poor. In: *Convergence*, Vol. 31, nr. 1/2, pp. 82 – 83.

⁵¹ FREIRE (P.). *Pedagogie van de onderdrukten*. Baarn, In den Toeren, 1972, p. 72 – 77.

⁵² GUMUCIO DAGRON (A.). *Op.Cit.*, p. 8.

⁵³ ALFARO MORENO (R.M.). Culturas populares y comunicación participativa: en la ruta de las redefiniciones. In: *Razón y Palabra*. Digitale editie, nr. 18, mei-juli 2000. p. 4. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/anteriores/n18/18ralfaro.html>], zie bijlagen: p. viii-1. Datum van raadpleging: 15 Juni 2007.

3.2.2. Democratiserende en democratische communicatie

Op basis van de kritiek op het lineaire en aristotelische communicatiemodel van Lasswell, werd een ander soort communicatie uitgedacht in dienst van de sociale verandering. Dit gebeurde in navolging van, maar tevens als een verder denken in de lijn van de eerdere kritieken op ontwikkelingsmodellen door Amerikanen als Schramm, Rogers en Lerner.⁵⁴ Door de simpele relatie tussen zender en ontvanger te herzien en zo het concept van een horizontale communicatie te introduceren, wordt een logische maar fundamentele basis voor het idee van de democratiserende rol van communicatie gelegd. Dit concept van democratisering omvat verscheidene elementen.

Allereerst duidt Barranquero op het idee van horizontale communicatie dat zijn oorsprong vindt binnen het denken van Freire. De nadruk wordt gelegd op de dialoog, die zowel onthullend als creatief wordt gekarakteriseerd. Deze dialoog genereert namelijk een bewustwording die een tweezijdige pedagogische en politieke betekenis heeft, als loutere *kennis* van de wereld rondom zich en als *beseñ*, maar ook als *geweten* van zichzelf en van de omringende wereld.⁵⁵ Tevens via deze centralisering op het concept dialoog komt Gerace begin jaren '70 tot hetzelfde concept met zijn *Comunicación Horizontal*.⁵⁶ Ook Pasquali voegt het concept "dialoog" toe door de oppositie aan te halen tussen informatie en communicatie. Bij deze laatste, gekarakteriseerd door een horizontaal tweerichtingsverkeer, worden door de dialoog de grenzen tussen de posities van zender en ontvanger ook deels uitgevaagd. Deze reflecties op dialoog impliceren ook dat er een nadruk komt op het participatieve van communicatie. Door de dialoog als het communicatief proces te zien waarlangs kritische bewustwording tot stand komt, refereert de term zowel naar een structurele als naar een psychologische dimensie.⁵⁷ Communicatie die vooruitgang brengt op het vlak van democratie en sociale verandering, moet dus insluitend zijn en de luisteraars als burgers hun actieve rol toekennen. Zodoende richt de media zich op:

*" (...) a construir dentro de la comunicación a un pueblo que a la vez es emisor y receptor, en tanto ejercicio democrático alternativo."*⁵⁸ **[...] om binnen de communicatie de uitoefening**

⁵⁴ BELTRÁN (L.R.). *Op.Cit.*, p. 8-10.

⁵⁵ BARRANQUERO (A.). *Op.Cit.*, p. 80.

⁵⁶ BELTRÁN (L.R.). *Op.Cit.*, 2005, p. 20.

⁵⁷ HUESCA (R.), DERVIN (B.). Theory and practice in Latin American alternative communication research. In: *Journal of Communication*, Autumn 1994, Vol. 44, nr. 4, p. 56.

⁵⁸ ALFARO MORENO (R.M.). *Op.Cit.*, 2000, pp. 2-3. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/anteriores/n18/18ralfaro.html>], zie bijlagen: p. viii-1. Datum van raadpleging: 15 Juni 2007.

van een democratisch alternatief, door een volk dat tevens zender en ontvanger is, op te bouwen.]

Servaes wijst op een ander invloedrijk discours in de uitwerking van participatieve communicatie, met name de UNESCO verklaringen met zijn principes van toegang, participatie en zelfmanagement. Hierin wordt in de jaren '70 op een minder aanklachttoon en minder totalitair dan Freire, deze drie verschillende niveaus van betrokkenheid van het publiek geformuleerd.⁵⁹ Berrigan wijst op de complexiteit en de paradox in het begrip toegang. Het betreft namelijk zowel een romantische filosofie met betrekking tot het bevrijden van het individu uit een sociale realiteit, als een praktische invulling die een bepaalde operationalisering vraagt. De verschillende niveaus in het begrip komen bij een concrete invulling naar boven: het kan om toegang tot *beleid* gaan (tot het beleid van het medium zelf, maar ook zendtijd om zich te kunnen uiten, het medium als middel om te beïnvloeden gebruiken of om een publiek te bereiken); of toegang tot *selectie* (het recht op informatie via het medium, educatie via het medium, op een gepaste tijdstip programma kiezen of de keuze uit een programmering); of toegang tot *productie* (toegang tot het maken van programma's, het management van het medium of technische middelen); of nog, toegang tot antwoord (feedback kunnen geven, antwoorden of kritiek).⁶⁰

Deze relatie tussen participatie in media en democratie vormt een belangrijk punt in de normatieve theorievorming rond de plaats van communicatie in de ontwikkeling. De basis van het participatie-idee is dat communicatie namelijk meer veranderingen teweeg kan brengen wanneer ze aansluit bij de leefwereld van mensen. Hoewel informatie geven een essentieel en noodzakelijk onderdeel van media blijft, wordt via de verschillende vormen van participatie de focus van deze alternatieve media, volgens Beltrán's concept, de lokale gemeenschap. In de context van de linkse revolutionaire bewegingen in de jaren '70, de economische crisis en de wijdverspreide ervaringen met dictatoriale regimes in de jaren '80 was dit natuurlijk een belangrijk onderwerp. Maar ook bij de grote beweging naar een neoliberal economisch en politiek systeem, was dit een legitieme denkspoor. Zoals Rocha verwoordt:

*"La radio es, pues, un arma en la insurrección, un garrote en la represión y una mesa en el diálogo."*⁶¹ **[De radio is dus een wapen in de opstand, een knuppel bij repressie en een tafel in de dialoog.]**

⁵⁹ SERVAES (J.), JACOBSON (T.L.), WHITE (S.A.) (eds.). *Participatory communication for social change*. Delhi, Sage Publications, 1996, 17-18.

⁶⁰ BERRIGAN (F. J.). *Access: some western models of community media*. Paris, UNESCO, 1977, p. 15 en 18 – 19.

⁶¹ ROCHA (R.). La radio: reto democrático del siglo XXI. In: *Chasqui*. Nr. 59, 1999, p. 4. [<http://chasqui.comunica.org/rocha.htm>], zie bijlagen p.viii-31. Datum van raadpleging: 14 mei 2007.

Niet volledig in strijd met, maar toch proberen weg te denken van het concept van dialoog, gaan onderzoekers als Kaplun, naar een meer ontvangergerichte analyse van communicatie, omdat:

*“(...) limiting the theoretical focus to dialogue, without attending to larger social goals and manifest content, erroneously assumed a linear progression from liberating process to liberating content.”*⁶²

Deze diverse reflecties komen tot stand gedreven door de wil om een ander concept van ontwikkeling uit te denken. De opdeling die Beltrán presenteert betreffende drie relaties tussen communicatie en ontwikkeling, wijst op de kritiek die de vele Latijns-Amerikaanse auteurs hadden op het toen aanwezige model van ontwikkeling.⁶³ Ten eerste duidt Beltrán op een *ontwikkelingscommunicatie* die gericht is op de modernisering van de samenleving via technologische en economische vooruitgang. Ten tweede onderscheidt de auteur een *communicatie ter ondersteuning van de ontwikkeling*, waarbij de communicatie als belangrijk instrument beschouwd wordt van instituties die de ontwikkeling bevorderen. En tot slot, wat Beltrán de *alternatieve communicatie voor democratische ontwikkeling* noemt, een concept dat het opgelegde ontwikkelingsmodel moet vervangen. Deze *alternatieve communicatie voor democratische ontwikkeling* houdt rekening met de toegang en participatie van personen zowel op het vlak van het medium als op interpersoonlijk vlak, om een ontwikkeling te bekomen die naast materiële vooruitgang, ook sociale gerechtigheid, vrijheid voor iedereen en een regering van iedereen bekomt.

3.2.3. Alter-nativa : belangstelling voor de populaire cultuur

De bijdrage van een volgende groep onderzoekers als Martin-Barbero en Rosa Alfaro-Moreno, zal de democratiserende rol van alternatieve media verder uitwerken. Zij verleggen het zwaartepunt van de analyse naar de culturele context. Vanaf het einde van de jaren '80 verschuift de blik naar een valorisatie van de culturele diversiteit, de actieve positie van subjecten hierbinnen en dus een conceptualisering van communicatie vanuit de cultuur ruimte. Deze blik bekritiseert het instrumentalisme en de verkeerde dualismen waar de *dependencialistas* zich op baseren, juist dezelfde kritiek die zij maakten op de rol van communicatie in het moderniseringsparadigma in de jaren '70. Communicatie komt, volgens deze onderzoekers, steeds in een bemiddeling met de socio-culturele context tot stand komt.

⁶² HUESCA (R.), DERVIN (B.). *Op.Cit.*, p. 56.

⁶³ BELTRÁN (L.R.). *Op.Cit.*, 1993, p. 1. [www.comminit.com/la/pensamientoestrategico/lasth/lasld-754.html], zie bijlagen p.viii-4. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

In deze visie gaat een actief publiek via een complex proces van culturele toeëigening, consumptie en productie, om met media-inhoud.⁶⁴ Volgens Martin-Barbero gaat de analyse van communicatie meestal uit van volgende verkeerde basisassumpties:

“There is that dualism which tenaciously survives supported by an enlightenment prejudice which opposes the cultivated to the popular –uncultivated and which denies to the popular the very possibility of being a space for the production of culture. (...) And there is that other dualism according to which the recovery of the popular automatically implies condemning the mass, or vice versa. But to criticize the mass it is necessary to idealize the popular, converting it into the very locus of horizontality and reciprocity, of participation and dialogue.”⁶⁵

Het is het ontdoen van de culturele ruimte van haar politieke dimensie dat hier in vraag gesteld wordt. De culturele ruimte wordt immers aanzien als een plaats van wisselwerking en daardoor (politiek) heropgewaardeerd. Via het gebruik van concepten als *mestizaje*⁶⁶, verwijzend naar de vermenging van Spaans en indiaans bloed in Latijns-Amerika, of hybridisatie⁶⁷, wordt door de Latijns-Amerikaanse auteurs gewezen op het belang van populaire cultuur in de toeëigening van betekenissen. Communicatie wordt nog minder als een accessoire of een instrument beschouwd en meer als de ruimte waarbinnen de processen van verandering tot stand komen.⁶⁸ Het moge duidelijk zijn dat ook de massamedia hierin een andere evaluatie krijgen en terug een belangrijk deel van het onderzoek zal uitmaken. De rol van media zoals radio zal door zijn nabijheid van de leefwereld van mensen en dus de sociale en culturele context, centraal komen te staan in studies. De onderzoekster Alfaro-Moreno heeft als navolging van Martin-Barbero divers onderzoek verricht naar de radio in Peru. Op basis hiervan formuleert ze haar verschillende punten van kritiek op de communicatie voor sociale verandering: hun populistische basis, het excessieve fetisjisme van het populaire, maar ook het ontbreken van een voeling met de macrosociale en politieke dimensies in de lokale acties.⁶⁹ Door te duiden op de noodzakelijke plaats van de populaire cultuur spreekt zij over *comunicación ‘alter-nativa’*, daar ‘nativa’ duidt op het autochtone, het inheemse.⁷⁰

Het is vanzelfsprekend dat uit bovenstaande visies op communicatie die een verandering tot

---

⁶⁴ IDEM, p. 59.

⁶⁵ MARTIN-BARBERO (J.). Communication from culture: the crisis of the national and the emerge of the popular. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, p. 458 – 459.

⁶⁶ IDEM, p. 459.

⁶⁷ ALFARO MORENO (R.M.). *Op.Cit.*, 2000. p. 1. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/antiores/n18/18alfaro.html>], zie bijlagen: p. viii-1. Datum van raadpleging: 15 Juni 2007.

⁶⁸ IDEM, p. 5. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/antiores/n18/18alfaro.html>], zie bijlagen: p. viii-1. Datum van raadpleging: 15 Juni 2007.

⁶⁹ BARRANQUERO (A.). *Op.Cit.*, p. 85.

⁷⁰ ALFARO MORENO (R.M.). *Op.Cit.*, 2000. p. 1.

stand willen brengen verschillende concepten van verzet worden gekoppeld, wat we zullen bespreken in het volgende punt.

4. Verzet als motor

De alternatieve radio's of mediaprojecten proberen een sociale verandering tot stand te brengen. Door actief in de media verandering te brengen, verzetten een aantal individuen, een groep mensen, een gemeenschap zich tegen een sociale realiteit. De verschuiving binnen de Latijns-Amerikaanse school naar een interesse en waardering voor de culturele ruimte, is leesbaar in een proces van lokalisering van verzet. Waar vooreerst de aandacht uitging naar het verzet van grote sociale bewegingen en het gebruik dat zij van de media maakten, wordt de visie op het gebruik van media in verzet nu minder utilitaristisch. In het samengaan met het vraagstuk van de ontwikkeling van het Latijns-Amerikaanse continent kent de notie van verzet in mediastudies bijgevolg een belangrijke verschuiving. Deze hangt samen met een aantal fundamenteel verschillende uitgangspunten met betrekking tot de positie van het individu en het concept van macht.

4.1. Verzet: door de mazen van macht

Vanuit de studie van de kapitalistische samenleving, haar evolueren, de pogingen om haar te beschrijven ten opzichte van andere, vroegere samenlevingen en de positionering van het individu hierin, vormen zich verschillende breuklijnen in de wetenschappelijke reflecties.

De manier waarop vooral normatieve analyses over verzet schrijven, gaat uit van een duidelijk concept van macht.

We stellen eerst kort de – weliswaar zeer schoolse – tegenstelling voor in de perceptie van het machtsfenomeen om vervolgens de positie van verzet hierin te duiden. Een eerste stroming conceptualiseert het macht eerder verticaal en gaat uit van een macht die toegeschreven kan worden aan een bepaalde actor zoals de staat en die dan wordt uitgeoefend door het staatsapparaat. Deze, volgens Canclini, theologische visie op macht -doordat ze onnipotent en potent is- betekent in de meest deterministische lijn een visie op het mediagebruik die uitgaat van passieve consumenten en publieken.⁷¹ In de normatieve theorievorming wordt

---

⁷¹ GARCIA-CANCLINI (N.) Culture and power: the state of research. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, p. 472.

verzet vanuit deze visie dan gearticuleerd als noodzakelijk gericht tegen een systeem of de staat, en tegen de afhankelijkheid van de regio van een andere macht. Dit concept van dominantie of van macht, kan terug gevonden worden binnen marxistische geïnspireerde onderzoekstradities⁷², zoals ook binnen de *teoría de dependencia* en de kritiek op het cultureel imperialisme in de mediastudies. In deze stroming voelt overigens ook de invloed van de Cultural Studies en haar argument van het actieve publiek:

“ (...) their recent work has welcomed departures from simplistic monolithic notions of message reception, (...)”⁷³

Desondanks blijft vanuit dit perspectief de rol van de structurele machtselementen essentieel in de vorming van sociale relaties en dus van het mogelijke verzet. Het verlaten van deze politiek-economische analyses van de invloeden op macro niveau wordt hier gezien als een postmodernistische fout.

De andere stroming reflecteert het Foucauldiaans inzicht van de macht. Het begrip wordt in die zin in zijn hoedanigheid van relatie geanalyseerd. Zich baserend op de analyse van Deleuze, vat Lesage de consequenties van dit inzicht kort samen. Het betekent ten eerste dat macht een aspect van verhoudingen is en niet het bezit van iemand kan zijn. Macht induceert of produceert dan ook gedrag in plaats van dat ze ideologisch of fysiek verdrukt en dwingt. Ze is tot slot diffuus en dus niet lokaal doch lokaliseerbaar.⁷⁴ De Franse filosoof vervangt daarmee de eenzijdige uitoefening van macht en dominantie omdat in deze betekenis macht gedrag uitlokt. In de visie van Foucault, is een machtsrelatie een actie op de actie. Zij impliceert een palet aan antwoorden en mogelijkheden, reacties en effecten, ze bestaat uit de “*conduite des conduites*”, ze induceert en lokt uit.⁷⁵ Macht is dan ook niet gelijk te stellen met geweld : geweld is een pletwals, het onderdrukt, het maakt onmogelijk.

In zekere zin komt het hegemonieconcept van Gramsci hier ook aan tegemoet, aangezien dit uitgaat van veeleer een contract tussen de zogezegde machthebbers en gedomineerden, dan van een geweldsrelatie. Dit betekent echter niet dat Foucault macht reduceert tot interpersoonlijke relaties:

---

⁷² Deze veralgemening moet worden gerelativeerd daar het zeer moeilijk is om van een algemeen marxistische visie te spreken : in het marxisme zijn verschillende stromingen aanwezig, waarin de massiviteit van de dominantie soms genuanceerd wordt.

⁷³ ROACH (C.). Cultural imperialism and resistance in media theory and literary theory. In: *Media, Culture & Society*. 1997, Vol. 17, Nr. 1, p. 55.

⁷⁴ LESAGE (D.). *Verloof over verzet: politiek in tijden van globalisering*. Meulenhoff/Manteau, 2004, p. 14-15.

⁷⁵ FOUCAULT (M.). Deux essais sur le sujet et le pouvoir. In : DREYFUS (H.), RABINOW (P.). *Michel Foucault. Un parcours philosophique*. Mayenne, Editions Gallimard, 1984, p. 313 – 314.

*“Il n’y a pas de pouvoir qu’exercé par les ‘uns’ sur les ‘autres’, le pouvoir n’existe qu’en acte, même si bien entendu il s’inscrit dans un champs de possibilité épars s’appuyant sur des structures permanentes.”*⁷⁶

Het Foucauldiaanse relationele machtsdenken leidt dan noodzakelijkerwijs tot een ander verzetsdenken. Weerstand is immers inherent aan macht daar de machtsrelaties noodzakelijkerwijs een weerstand van het individu veronderstellen: macht zorgt er immers voor dat men anders gaat handelen dan men spontaan zou doen. Dit betekent dat machtsrelaties een ruimte creëren waarbinnen weerstand aanwezig is en verzet zich kan ontwikkelen.⁷⁷ Dit impliceert dat verzet zich bewust moet zijn van het omnipresente zijn van macht. Verzet keert zich dan ook niet tegen de loutere aanwezigheid van macht, maar het is een reactie op de effecten van deze aanwezigheid. Macht en verzet moeten volgens Foucault in termen van strategie gepercipieerd worden en niet als iets waar men buiten kan staan. Dit moet dan zeker niet tot de fatalistische conclusie leiden als zou er geen echt verzet mogelijk zijn:

*“ (...) la résistance au pouvoir n’a pas à venir d’ailleurs pour être réelle, mais elle n’est pas piégée parce qu’elle est la compatriote du pouvoir ; elle est donc comme lui multiple et intégrable à des stratégies globales.”*⁷⁸

Zo reikt de filosoof via zijn verscheidene reflecties betreffende macht, een rijk instrument aan om verzet te analyseren. De analyse van verzetsvormen is volgens Foucault dan ook essentieel in de analyse van macht, daar door de *affrontement des stratégies* de machtsrelaties worden blootgelegd.⁷⁹

Dit verzetsdenken van Foucault vindt dan ook zijn weg in het referentiekader van wat ‘nieuwe’ vormen van verzet zouden zijn.

In de analyse van Blommaert, Corijn, Holthof en Lesage is verzet zeer duidelijk omschreven. Volgens hen kan verzet enkel counter-hegemonisch zijn, anders blijft ze louter commentaar.⁸⁰ Auteurs als Duncombe leggen de link tussen verzet en politieke actie op een voorzichtigere manier: naast het zien van verzet als politieke actie haalt hij vier andere visies aan.⁸¹ Hij stelt dat verzet ook gezien kan worden als een actie waarbij men een soort ‘*free space*’ creëert, een

⁷⁶ IDEM, p. 312.

⁷⁷ FOUCAULT (M.). Précisions sur le pouvoir. Réponses à certaines critiques. In : *Dits et écrits, 1954 – 1988, III*. Paris, Editions Gallimard, 1994, p. 631 – 632.

⁷⁸ FOUCAULT (M.). Pouvoir et stratégies. In : *Dits et écrits, 1954 – 1988, III*, Paris, Editions Gallimard, 1994, p. 425.

⁷⁹ FOUCAULT (M.). *Op.Cit.*, 1984, p. 302.

⁸⁰ BLOMMAERT (J.), CORIJN (E.), HOLTHOF (M.), LESAGE (D.). *Populisme*. België, EPO, 2004, p. 22 & p. 118.

⁸¹ DUNCOMBE (S.). *Cultural resistance reader*. London, Verso, 2002, p.8.

plaats waar een nieuwe taal en ideologie gehanteerd wordt en als dusdanig een nieuwe politieke gemeenschap gevormd wordt. Of men kan verzet als een *stepping stone* tot politieke actie zien, een weg tot politieke actie. Daarnaast zijn twee negatievere visies ook mogelijk: namelijk verzet als een vlucht uit de wereld van politiek of , tot slot, verzet als een onmogelijke actie daar ze toch steeds geïntegreerd wordt door de dominante hegemonie. De strategieën die in *Populisme* aangereikt worden voor verzet omvatten verschillende interessante aspecten.⁸² Ze reiken volgende mogelijkheden aan: het centraal zetten van kwaliteitsvraagstukken (in mediaberichtgeving), de weigering tot consumeren en het benadrukken van deontologie.⁸³

Of de opkomst van nieuwe vormen van verzet deze reflecties teweeg brengen dan wel (op zijn minst tegelijkertijd) omgekeerd, auteurs stellen vast dat nieuwe strijden aanwezig zijn die nieuwe emancipatiehypothesen formuleren vanuit de praktijk in plaats van met het zicht de globale strijd.⁸⁴ De jaren van de grote massabewegingen lijken weg te ebbten. Of is er meer oog voor de vormen van verzet in de kleine knooppunten van het dagelijkse leven? Verzet moet dan ook niet noodzakelijk globaal zijn, eenzelfde einddoel hebben of eenzelfde vijand viseren. De eigenheid en verscheidenheid van de aparte strijden lijkt in een positief licht bekeken te worden:

“(…) le contre-pouvoir affirme au contraire le développement de la multiplicité comme la seule voie pour tenter de vaincre la centralité capitaliste. Dans cette perspective, chaque expérience doit se réaliser non comme quelque chose d’isolé, de ‘provincial’, mais dans une mise en en réseau avec la myriade des autres expériences alternatives et révolutionnaires.”⁸⁵

Door het diffuse karakter van macht, zoals Lesage opmerkt, is verzet ook noodzakelijk heterogeen en in multiple vormen aanwezig. Zijn analyse wordt vervolgd door dit multiple verzet intrasystemisch te noemen, in tegenstelling tot de visie op verzet als een antisystemische kracht die zich dan richt tegen het staatsapparaat, het werktuig van de onderdrukking.⁸⁶

---

⁸² BLOMMAERT (J.), CORIJN (E.), HOLTHOF (M.), LESAGE (D.). *Op.Cit.*, p. 19.

⁸³ IBIDEM.

⁸⁴ BENASAYAG (M.), SZTULWARK (D.). *Du contre-pouvoir*. Paris, La Découverte & Syros, 2002, p. 11 – 12.

⁸⁵ IDEM, p. 68.

⁸⁶ LESAGE (D.). *Op.Cit.*, p. 13 – 14.

4.2. Lokaal vergrootglas op verzet in media

4.2.1. Verstrengeling met het dagelijkse leven

De focus op verzet in de vorm van een romantische versie van massaal volksverzet kan dankzij de belangstelling van de Cultural Studies voor uitingen van het dagelijkse leven én de Foucauldiaanse reflecties over verzet, verschuiven naar een perceptie van meer lokale, bottom up en 'populaire' vormen van verzet. Op deze manier kan de complexiteit gevat worden tussen hegemonie en onderworpenheid, het ineenschakelen van verzet en onderwerping, van oppositie en complexiteit.⁸⁷

Hoe personen omgaan met media-inhoud, hoe deze aansluit op hun dagelijkse leven, welke band de radio-inhoud heeft met de dagelijkse praktijken van zijn luisteraars, worden essentiële vragen. Immers, de vraag wordt dan hoe hegemonische betekenissen worden gemedieerd via lokale culturele praktijken en hoe zo een counter-hegemonische ruimte wordt gecreëerd. Aan de kant van het medium geldt bijgevolg dezelfde vraag, namelijk hoe in mediaboodschappen deze link met de leefwereld van zijn publiek wordt gelegd. Ook hier is een complexe visie op het aanreiken van hegemonische boodschappen nodig. Verschillende analyses wijzen op het complexe proces van deze relatie, waarbij zowel bewegingen van verzet als het opnemen van hegemonische elementen aanwezig zijn. Martin-Barbero wijst op de kenmerken van de dynamiek van populair verzet in de Latijns-Amerikaanse samenleving. Aangeboden betekenissen en elementen worden door assimilatie en recyclage in contact gebracht met de overlevering van elementen uit de orale cultuur, de traditionele manieren van kennisoverdracht, het functioneringsmechanisme van het *machismo*, de melodramatisering van de leefwereld en de verstrengeling tussen religie en de dagelijkse realiteit.⁸⁸ Mediaboodschappen komen bijgevolg in een *hybridisatie* terecht met de eigen leefwereld en waarom zou dit ook niet kunnen leiden tot een bevrijdend denken? Zoals Garcia-Canclini opmerkt, is deze culturele ruimte zeker ook een politiek veld:

*“ We know that struggle by means of cultural mediations offers neither immediate nor spectacular results. But it is the only guarantee that we are not passing from the simulacrum of hegemony to the simulacrum of democracy – a way of avoiding the resurgence of a defeated hegemony in the complicitous habits that hegemony has installed in our ways of thinking and interacting. ”*⁸⁹

⁸⁷ MARTIN- BARBERO (J.). *Op.Cit.*, p. 462.

⁸⁸ IDEM, p. 464.

⁸⁹ GARCIA-CANCLINI (N.) *Op.Cit.*, p. 495.

4.2.1. Infrapolitiek

Dit verzet dat zich afspeelt op het niveau van betekenissen, lijkt minder traditioneel politiek in zijn impact en draagwijdte dan verzetsuitingen als bijvoorbeeld betogingen. Toch wordt ook hier een politieke ruimte gecreëerd. James Scott reikt op dit vlak een zeer interessant concept aan om dit politieke element van “onderdrukte” groepen te analyseren. Het probleem is echter dat Scott uitgaat van een zeer verticaal machtsbegrip en zijn analyse baseert op gescheiden werelden van de machthebbers en die van de gedomineerden. Dit lost hij op door te stellen dat de analyse van de voor hem gescheiden werelden van deze twee groepen wél een algemeen beeld zou geven van hun wisselwerking. Zijn idee van de *infrapolitics* die onderdrukten gebruiken, maakt ons echter wel attent op een vorm van politiekvoering die niet in de openheid gevoerd wordt:

“ (...) each realm of open resistance is overshadowed by an infrapolitical sister who aims at the same strategic goals but whose low profile is better adapted to resisting an opponent who could probably win any open confrontation. ”⁹⁰

Hierbinnen kan een counterhegemonisch discours gevormd worden en dit met de belangrijkste tactiek die de logica van de vermomming is. Op deze manier kunnen de limieten van wat mogelijk is voortdurend worden afgetast. Voor het ontrafelen van deze *infrapolitics* doet Scott dan vooral beroep op het idee van vermomming. Hij onderscheidt verschillende elementaire vormen van vermomming. Een eerste is anonimiteit, waarmee op allerlei manieren de identiteit verborgen wordt gehouden om open kritiek en aanvallen te vergemakkelijken. Deze “anonimiteit” vermommingen kunnen volgens Scott divers zijn: zoals bijvoorbeeld de cultuur van bezeten zijn door geesten of het gebruik van magie, maar ook het gebruiken van roddels, geruchten of anonieme brieven. Anoniem kan ook in niet-strikte vorm begrepen worden, door bijvoorbeeld acties in groep waardoor de individuele identiteit minder belangrijk wordt. Een tweede vorm is het gebruik van eufemismen waarmee de boodschap op een ingepakte manier wordt meegegeven. Tot slot is er het gemor en “gemompel”, waarvan het doel is het ongenoegen te communiceren zonder uitdrukkelijk een klacht te uiten.⁹¹

Uit deze vermomningsvormen blijkt duidelijk dat Scott uitgaat van een gewelddadige relatie met een dominante groep, daar de infrapolitiek voornamelijk tot doel heeft kritiek te kunnen

⁹⁰ SCOTT. (J.C.). *Domination and the arts of resistance*. New Haven/London, Yale University Press, 1990, p. 184.

⁹¹ IDEM, pp. 140 –156.

leveren én tegelijkertijd repressie te kunnen weren. Toch kunnen we deze noties van infrapolitiek ook concipiëren binnen een positievere, productievere vorm relatie met hegemonische boodschappen. Interessant is dat in de analyse van Scott deze *infrapolitics* of vermommingsmiddelen op een bewuste manier gehanteerd worden om sancties te vermijden, maar om tegelijkertijd toch “klein verzet” te plegen. Dit maakt een geheel andere lezing van alledaags gedrag mogelijk in het licht van mogelijkheden en vormen van verzet.

5. Conclusie

Door de rijkdom aan verschillende ervaringen met alternatieve radio's in Latijns-Amerika is er aan voorbeelden genoeg. De aansluiting van het medium radio is in de regio door sociale, economische en geografische aspecten doorgedrongen tot in het overgrote deel van de huishoudens. Het theoretiseren van de radio's met een sociale oriëntatie in plaats van een commercieel doel stelt echter een grotere uitdaging. We willen namelijk dat de notie van diversiteit ten alle tijden voelbaar blijft.

Een lijst opstellen met de kenmerken van alternatieve radio kan daarom nooit volledig noch eenduidig zijn, door de idee van temporaliteit en oppositie dat in het begrip vervat zit. Om te kunnen benoemen waarin deze radio's verschillen van andere radio's hebben we gekozen om twee analyseniveaus te hanteren. Op een eerste niveau volgen we Atton door een onderscheid te maken tussen structurele kenmerken en inhoudelijke kenmerken. Op een tweede niveau door rekening te houden met het oppositionele karakter van alternatieve radio's en haar lokale natuur. We conceptualiseren 'alternatiefheid' als het innemen van een positie in een ruimte die opvat wordt als een noodzakelijk op te vullen leemte.

De complexiteit van de machtsverhoudingen waarin de alternatieve radio's van Latijns-Amerika opereren, moet ten volle in de analyse van hun verzet naar boven komen. Het denken over sociale verandering groeit er namelijk uit verscheidene wortels: politieke revolutionaire denkbeelden vloeien samen met progressief educatieve filosofieën en religieuze stromingen. We kunnen besluiten dat de werkwijze van media hierbinnen dan niet in termen van totale oppositie of onderdrukking is. Er wordt rekening gehouden met relaties waar verschillende betekenissen uitgewisseld worden, die uiteindelijk een invulling krijgen in de lokale dagelijkse praktijk. Verzet moet hier noodzakelijkerwijs ook rekening mee houden om in te spelen op de verschillende machtsrelaties. Dit brengt ons tot het ontsluiten van de *infrapolitics* van deze alternatieve radio's.

Om het raamwerk van hun verzetsdiscours te duiden, volgt in het volgende hoofdstuk de politieke en sociale, context van de cases die het onderwerp van de analyse vormen.

HOOFDSTUK 2.

De vorming van het Peruaanse radiolandschap in zijn politieke en sociale context

1. Het Peruaanse politieke landschap

Een uitgebreide lezing van de complexiteit van de Peruaanse samenleving gaat voorbij de opzet van dit onderzoek. We moeten echter enkele belangrijke elementen van de Peruaanse geschiedenis en de huidige samenleving meenemen voor onze verdere analyse van de ‘andere’ radio en van de Peruaanse casestudy. Het politieke landschap en de samenleving waarin de onderzochte radio’s met hun verzetsdiscours opereren, wordt in dit hoofdstuk geschetst. Het is bijzonder moeilijk precies aan te duiden op welk punt in de geschiedenis van een samenleving een verhaal “begint”. Maar aangezien de invloed van de Spaanse kolonisatie zo bepalend is geweest voor de maatschappijvorming van het hele Latijns-Amerikaanse continent, zullen we het kort schetsen van de Peruaanse context hiermee beginnen.

1.1. Een Spaanse erfenis ?

De Republiek Peru, het vierde grootste land van Zuid-Amerika, omvat een territorium van 128 miljoen hectaren.⁹² De vandaag ongeveer 28 miljoen inwoners zijn een mozaïek van heterogene bevolkingsgroepen (waaronder *indigenas*, *mestizos*, blanken, zwarten, jappers en chinezen).⁹³ Deze demografische diversiteit is het resultaat van een lange geschiedenis.

Op het einde van de 15^e eeuw liet de Spaanse kroon verscheidene *conquistadores* uitvaren richting ‘the Americas’ op zoek naar goud.⁹⁴ In de eerste helft van de 16^e eeuw voeren de Spaanse manschappen onder leiding van de conquistador Francisco Pizarro uit richting het

---

⁹² CEPAL, Anuario Estadística de America Latina y el Caribe 2006. UN, División de Estadística y Proyecciones Económicas, 2006, p. 310, [<http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/3/28063/P28063.xml&xsl=/deype/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xsl>], zie bijlagen: p.viii-7. Datum van raadpleging: 9 april 2004.

⁹³ IDEM, p. 23. zie bijlagen: p.viii-7. Datum van raadpleging: 9 april 2004.

⁹⁴ Zie voor een uitgebreide studie van complexe de Spaanse (en Britse) kolonisatie in ELLIOT (J.H.). *Empires of the Atlantic world. Britain and Spain in America 1492 –1830*. New Haven/ London, Yale University Press, 2006.

Zuiden.⁹⁵ Bij hun aankomst aan de Pacifische kust van Zuid Amerika, heerste al een eeuw lang het Incarijk of *Tawantinsuyu*⁹⁶, over verschillende volkeren uit het huidige Peruaanse gebied, maar ook huidig Bolivia, Ecuador, een deel van Colombia en noordelijke delen van Chili en Argentinië. De geschiedenis rond het Incarijk en de pre-coloniale periode van Peru is een met mythes en legendes omgeven verhaal, waarbij enkel gezegd kan worden dat de Incastaat de andere stammen domineerden.⁹⁷ Patterson analyseert de overwinning van Pizarro en zijn conquistadores op de Inca's als een leren uit de overwinning van Cortés in Mexico:

*"his forces made alliances with the groups that were happy to be relieved of the burdens imposed by the imperial state, and competing factions in the Inca ruling class."*⁹⁸

De Incamonarch Atahualpa werd gevangengenomen en, zoals de legende zegt, in 1533 vermoord, ondanks de betaling van twee kamers gevuld met goud als losgeld in ruil voor zijn vrijheid.⁹⁹

Het 'Virreinato del Perú' werd in 1542 opgericht door de Spaanse kroon en omvatte heel het Zuidelijke continent onder Panama, met uitzondering van Venezuela en de Portugese kolonie Brazilië.¹⁰⁰ Lima was tot begin 18^e eeuw het administratieve centrum van dit grote Spaanse vicekoninkrijk.

In 1821, na meer dan drie eeuwen Spaans imperialisme, volgde de onafhankelijkheid van Peru. Het was een strijd die deel uitmaakte van de grotere onafhankelijkheidsbeweging in Zuid-Amerika, met als mythische aanvoerder de Venezolaanse Generaal Simón Bolívar. Land na land bond hij samen met verschillende generaals de strijd aan met de Spaanse troepen. Het huidige Peru was de laatste regio van het vroegere vicekoninkrijk dat mede door de Argentijnse generaal José de San Martín, die vanuit Chili in Lima aankwam, onafhankelijk van de Spaanse Kroon werd. Het was ook in Ayacucho, in het zuiden van Peru, dat generaal Sucre het laatste Spaanse leger in 1824 versloeg.¹⁰¹ Zowel de onafhankelijkheid van Brits Amerika in de 18de eeuw als de economisch en politiek verzwakte positie van het Spaanse koninkrijk, waren kernelementen in de onafhankelijkheidsbeweging.

---

⁹⁵ IDEM, p. 117- 130.

⁹⁶ PATTERSON (T.C.). *The Inca Empire. The formation and disintegration of a pre-capitalist state*. Oxford, Berg Publishers, 1992, p. 2.

⁹⁷ ALBA (V.). *Peru*. Colorado, Westview Press, 1977, p. 21.

⁹⁸ PATTERSON (T.C.), *Op.Cit.*, p. 135.

⁹⁹ ALBA (V.). *Op.Cit.*, p. 29.

¹⁰⁰ IDEM, p. 32.

¹⁰¹ ELLIOT (J.H.). *Op. Cit.*, p. 382-390.

Verscheidene auteurs wijzen echter ook op de sociale breuk binnen de onafhankelijkheidsbeweging waarbij de liberale wind voor autonomie voornamelijk uit de hoek van de inheemse ‘creoolse’ elites en middenklasse kwam. Daartegenover stond de sterke loyaliteit van een hardcore groep Spaanse officials, maar eveneens van bepaalde regio’s en etnische groepen die onder de Spaanse overheersing bescherming genoten.¹⁰² De Spaanse aanwezigheid heeft de verdere evolutie onmiskenbaar bepaald. Echter, met Slicher Van Bath, kunnen we voorzichtig opmerken dat in de literatuur over de 16de eeuw het continent te vaak vanuit een eurocentristische hoek bekeken en besproken wordt, namelijk louter als een Spaanse kolonie zonder eigen dynamieken.¹⁰³

Tot het begin van de 20ste eeuw bestond Peru’s politieke geschiedenis uit oorlogen met de buurlanden om grenzen en interne twisten om macht. Voornamelijk met de zuidelijke buur Chili werden verscheidene oorlogen gevoerd om territorium. De bekendste was de Salpeteroorlog tussen 1879 en 1883, waarbij Peru Bolivia in haar strijd om haar toegang tot de zee ter hulp kwam. Chili bezette ook enkele jaren Peru en nam tot slot enkele provincies af. Vanaf de onafhankelijkheid in 1821 was Peru een republiek waarbij een president regeerde met veel vrijheden ten opzichte van de wetgevende macht. De eerste decennia na de onafhankelijkheid volgden de militaire presidenten elkaar op. Alba spreekt van Peru’s eerste democratisch verkozen president Manuel Pardo in 1872, de oprichter van de *Partido Civil*.¹⁰⁴

1.2. De belangrijkste politieke factoren van Peru: instabiliteit

Om het Peruaanse medialandschap te kunnen schetsen moeten we stil staan bij het hedendaagse politiek bestel dat voornamelijk door een aantal specifieke politieke gebeurtenissen getekend werd.

In Graham’s schets van Peru’s grootste massapartij APRA, geeft ze aan waarom de Peruaanse politiek in haar ‘elusive quest for democracy’¹⁰⁵ moeilijkheden ondervindt:

“[Yet in some countries, and particularly] in Peru, there exist a host of loosely organized popular organisations, which function outside the realm of government or political parties and which are concurrent with the large numbers of people who earn their living outside the formal economy-

---

¹⁰² ALBA (V.). *Op.Cit.*, p. 39. en ELLIOT (J.H.). *Op. Cit.*, p. 380-382.

¹⁰³ SLICHER VAN BATH (B.H.). *Spaans Amerika omstreeks 1600*. Utrecht/ Antwerpen, Het Spectrum, 1979, p.7.

¹⁰⁴ ALBA (V.). *Op.Cit.*, p. 41.

¹⁰⁵ Het betreft de ondertitel van het boek: GRAHAM (C.). *Peru’s APRA. Parties, politics and the elusive quest for democracy*. Boulder/London, Lynne Rienner Publishers, 1992, 267 p.

*the so-called marginalized population. This phenomenon, in conjunction with the sectors of the population involved in armed insurrection, demonstrates vividly a breach between state and society,[and thus a lack of national integration in many developing democracies].”*¹⁰⁶

Graham spreekt dus van een breuk tussen staat en samenleving. Tanaka daarentegen analyseert de autoritaire manier van politiekvoering – hoewel op papier democratisch - als een gevolg van de afwezigheid van een voldoende sterke oppositie. Deze auteur duidt op twee elementen waarin Peru verschilt met de tendensen in Latijns-Amerika op het eind van de 20ste eeuw.¹⁰⁷ Allereerst is er volgens de Peruaanse onderzoeker -in tegenstelling tot vele andere landen als Mexico, Brazilië en Argentinië -geen grote oppositie te bemerken tegenover het neoliberale project dat sinds de jaren '80 de plak zwaait in het continent. De recente verkiezing van Alan García in 2006 met een programma dat dit neoliberale project verder zet –in tegenstelling tot zijn tegenstander Ollanta Humala- lijkt deze analyse te bevestigen. Daarnaast blijft in Peru de *ola antipolitica y antipartido* (klimaat van anti-politiek en anti-politieke partijen) stand houden. Tanaka onderscheidt drie tendensen in de Peruaanse politiek: de dynamiek van het ‘fujimorisme’ dat een staatslogica voorstaat; de logica van het overleven van de traditionele partijen; en de opkomende politieke groeperingen die toegeven aan een medialogica. Door de interactie tussen deze drie tendensen, kunnen er, volgens de auteur, onvoldoende tegenkrachten op de (autoritaire) regeringsmacht tot stand komen. Hierdoor blijft een democratische werking uit.¹⁰⁸

De steeds terugkerende militaire aanwezigheid en de sterke personencultus tekenen het politieke Peruaanse model, wat voor een verzwakking van het democratisch bestel zorgt. *Last but not least* werd de Peruaanse politiek sterk getekend door de opkomst van het gewapende linkse verzet (Sendero Luminoso) sinds de jaren '80.

Deze dimensies worden hieronder beknopt beschreven.

---

¹⁰⁶ IDEM, p. 1.

¹⁰⁷ TANAKA (M.). *Los partidos políticos en el Peru 1992-1999: estatalidad, sobrevivencia y politica mediática*. Lima, IEP, documento de trabajo n° 108, Serie : Sociología y Política/25, 1999, p. 6-7.

¹⁰⁸ IDEM, 1999, p. 32 – 34.

1.2.1. Het traditioneel politieke bestel: Alianza Popular Revolucionaria Americana (APRA)

De politieke besluitvorming was in de 19de en de 20ste eeuw een zaak van eliteafgevaardigden. Grote oligargische families beheerden de politiek en dit heeft zich vertaald in de politieke constellatie van Peru.

“In the past century, the political struggle was between personalities supported by oligarchic families. Many parties were formed to support particular candidates.”¹⁰⁹

Het Peruaanse politieke veld werd getekend door personen en bewegingen die in grote lijnen als ‘conservatieven’ en ‘liberalen’ worden getypeerd, maar beide gebonden aan de oligargische families. Zij beheersten afwisselend de Peruaanse politieke macht

De Peruaanse politieke partij die voor het eerst met een expliciet ideologische programma opstond in vroege 20ste eeuw, was de APRA - Alianza Popular Revolucionaria Americana. Desondanks was ook binnen deze partij de positie en personencultus van de stichter Victor de la Haya de la Torre fundamenteel. Als één van Latijns-Amerika oudste massapartijen en als best georganiseerde Peruaanse politieke kracht, is APRA er nog maar twee keer in geslaagd een president te leveren sinds haar ontstaan. In 1985 en bij de recente presidentsverkiezingen in juli 2006 won *apristaleider* Alan Garcia, de opvolger van APRA stichter en symbool Victor de la Haya de la Torre. Van een beginnend anti-imperialistisch en revolutionair programma begeleid met enkele, maar door tegenstanders steeds aangehaalde gewelddadige acties in haar beginjaren, evolueerde het APRA programma door de jaren heen.

De eerder progressieve dan reactionaire militaire regering van '68 nam in grote delen APRA's programma over. Hierdoor nam de spanning binnen de APRA partij tussen enerzijds de reformistische en revolutionaire doeleinden en anderzijds deelname aan het constitutionele systeem om macht te bereiken, toe.¹¹⁰

1.2.2. De plaats van het leger en het militaire regime van de jaren '70

In Peru staat de legertop (en het leger als maatschappelijke institutie), zoals in veel andere Latijns-Amerikaanse landen, historisch enorm sterk. Een verklaring hiervoor vraagt een uitgebreide studie en is niet reduceerbaar tot één bepaald element, zoals Roquié waarschuwt:

---

¹⁰⁹ ALBA (V.). *Op.Cit.*, p. 60.

¹¹⁰ GRAHAM (C.). *Op.Cit.*, pp. 24-71.

"This lack of capacity for democracy is said to be the result of the juridical tradition, of the heritage of Spanish jurists and theologians since the sixteenth century, [...]. This recourse to the "Ibero-Latin tradition" conceptualized as the "Corporatist Model," "Neo-Falangism," or "Mediterranean Syndicalism" is useful in emphasizing the specificity of sociopolitical forms and mechanisms. But why would the norms of the medieval Iberian city have been more influential on the other side of the Atlantic than those contained in the codes and constitutions of nineteenth-century European and Anglo-Saxon liberalism? Does this not ignore the fact that the same social causes produce similar effects?"¹¹¹

Sinds de onafhankelijkheid kende Peru verschillende militaire coups. Maar eind jaren '60 kende deze geschiedenis een zeer specifiek moment. In 1968 zette de legertop president Belaúnde Terry af en volgde een *Gobierno Revolucionario Armado* die tot 1980 duurde. Eerst vervulde generaal Juan Velasco, de rol van 'Presidente del gobierno revolucionario'. Hij werd later opgevolgd door generaal Morales Bermudez. Anders dan de militaire regimes in de buurlanden begin jaren '70, ging het in Peru niet om de in uniform gehulde dictators die in alliantie met de plaatselijke elites een politiestaat oprichtte.¹¹² De *Gobierno Revolucionario Armado* vertrok vanuit een nieuwe mix van ideologieën. In hun manifest *Bases ideológicas de la Revolución Peruana*¹¹³ werd verkondigd dat zij zich zowel tegen een communistisch als tegen een kapitalistisch systeem keren.¹¹⁴ *Gobierno Revolucionario Armado* beriepen zich op een revolutionaire humanisme in samenspraak met een socialistische, libertaire en christelijke denken. Door een zeer nationalistische benadering van de politiek en een anti-imperialistisch discours, lag de focus ook sterk op het bevorderen van de nationale identiteit van Peru. Hun project beoogde het uitbouwen van een sterke Peruviaanse staat. Het politiek programma van de *Gobierno Revolucionario Armado* stelde hervormingen voor die decennialang tot APRA's programma behoorden. Hierdoor namen een belangrijk draagvlak van APRA weg. Dit leidde tot een belangrijke crisis binnen de partij (APRA) en werd gevolgd door een grote overloop naar de militaire regering.¹¹⁵

---

¹¹¹ ROUQUIÉ (A.). *The Military and the State in Latin America*. Berkeley, University of California Press, 1987, pp. 3-4. [<http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft9b69p386/>], zie bijlagen: p. viii-32. Datum van raadpleging: op 23 april 2007.

¹¹² PIERCE (R.N.). *Keeping the flame. Media and Government in Latin America*. New York, Hastings House, 1979, p.120 en p. 139.

¹¹³ Een Engelse vertaling van het manifest werd opgenomen in: ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Communication policies in Peru*. België, Unesco, 1977, 68 p.

¹¹⁴ ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Op.Cit.*, p. 64.

¹¹⁵ GRAHAM (C.). *Op.Cit.*, p. 80.

1.2.3. Het gewapende linkse verzet: *Sendero Luminoso* en MRTA

In de jaren '80 namen twee groepen de wapens op om een marxistisch en maoïstisch geïnspireerde strijd te leveren tegen het Peruaanse politieke bestel. De zeer wrede guerrillastrijd werd voornamelijk in de provincies gevoerd, maar aan het begin van de jaren '90 sloeg deze ook over naar de grote steden en zelfs tot in Lima. *Sendero Luminoso*, het Lichtend Pad, baseert haar strijd op de Maoïstische analyse van de centrale rol van rurale bevolking als basis voor de communistische revolutie; op een terugblikken op de mystieke Inca periode; en op Mariategui's¹¹⁶ ideologie over het politieke bewustzijn van de indiaanse bevolking. De guerrillabeweging ontketende haar revolutie met terreuraanslagen tegen voornamelijk regeringspolitici (op dat moment APRA), maar ook naar het einde toe tegenover de 'eigen' rurale bevolking.

De Movimiento Revolucionario Tupac Amaru (MRTA) zette in 1987 (later dan Sendero Luminoso) de wapens in voor de communistische, naar Peruaanse realiteit omgevormde, revolutie. Haar actieterrein concentreerde zich in de Peruaanse jungle in plaats van in het Andesgebergte (cf. Sendero Luminoso). Deze beweging, opgericht door een ex-Aprista, vond voornamelijk aansluiting bij de radicale vleugel en de jeugdaanhang van de APRA, die terug wilden naar de revolutionaire beginjaren van de APRA. Graham differentieert ook het soort aanslagen dat beiden guerrilla groeperingen pleegden, door deze van de MRTA eerder als aandachtsacties te bestempelen doordat zij bloedvergieten wilden vermijden.¹¹⁷

Juiste slachtoffercijfers worden van verschillende kanten betwist, maar officieel schat de Peruaanse Staat het aantal doden en vermisten op bijna 70.000. Opmerkelijk is dat naast de 46% slachtoffers van Sendero Luminoso ook 30 % wordt toegeschreven aan *agentes del Estado*, zijnde het leger en paramilitaire groepen.¹¹⁸

De jarenlange aanwezigheid van geweld betekende voor de Peruaanse samenleving, naast de menselijke gevolgen, een stelselmatig afbreken van de vele sociale en politieke netwerken. Het historische element van het linkse gewapende verzet zorgt in de Peruaanse politiek daarenboven voor een bijkomende moeilijkheid aan de linkerzijde van het politieke spectrum:

---

¹¹⁶ Oprichter van de eerste Peruaanse Socialistische Partij (1928).

¹¹⁷ GRAHAM (C.). *Op.Cit.*, p. 162.

¹¹⁸ COMISION DE LA VERDAD Y RECONCILIACION. *Informe Final. Anexo 2, cuantos peruanos murieron? Estimado del total de victimas causados por el conflicto armado interno entre 1980 y 2000*. s.l., COMISION DE LA VERDAD Y RECONCILIACION, 2003, p. 1. [<http://www.cverdad.org.pe/ifinal/index.php>], zie bijlage p. viii-9. Datum van raadpleging : 20 mei 2007.

*“The existence of violent revolutionary movements in Peru poses a challenge to any government in terms of confrontation, but a more complex ideological challenge to a government, like APRA’s, that itself claims to be revolutionary.”*¹¹⁹

Met de gevangenneming in 1992 van Abimail Guzman, leider van Sendero Luminoso, kortwiekte de toenmalige president Fujimori het gewapende linkse verzet. De MRTA werd in 1997 ook door een militaire operatie tot een einde gebracht. Het was echter wachten tot in 2001 op de eerste gerechtelijke processen ter vervolging van de gruwelijkheden gepleegd door de guerrilla groeperingen of door de paramilitaire represailles.

In de nasleep van het interne geweld werd in 1996 het onafhankelijke organisme *Defensoria del Pueblo* (letterlijk: Verdediging van het Volk’ of vrij vertaald: Ombudsman van het Volk) opgericht, ter ondersteuning van het vredesproces. Echte politieke beslissingsmacht bezit deze organisatie echter niet. Haar actiemogelijkheden bevinden zich tussen het formuleren van aanbevelingen en het ondersteunen van programma’s die getroffen bevolkingsgroepen begeleiden en hulpverlening.¹²⁰

Recent werd er met de oprichting van *La Comisión de la verdad y la Reconciliación* (Commissie van de waarheid en Verzoening) door de regering Paniagua een belangrijke stap gezet. Enerzijds, moest deze commissie onderzoek verrichten naar de schendingen van de mensenrechten tussen 1980 en 2000 en de rol van de verschillende actoren (van terroristische organisaties en van de overheid) hierin. Anderzijds moest zij ook initiatieven formuleren ter bevordering van de vrede.¹²¹

1.2.4. De Fujimori-periode

Aan het einde van de 20ste eeuw werd echter opnieuw duidelijk dat een stabiele democratische politiekvoering in Peru nog niet aan de orde was. Als zoon van Japanse immigranten, rector van de Nationale Agrarische Universiteit, presentator van een populair tv-programma en tot ’89 onbekend in de Peruaanse politiek, kwam Alberto Fujimori’s overwinning bij de presidentsverkiezingen van 1990 als een shock. Deze populist kwam zónder duidelijk geformuleerd politiek programma aan het hoofd van het land te staan. Hij stond openlijk voor een directe democratie zonder politieke partijen, gecombineerd met:

---

¹¹⁹ GRAHAM (C.). *Op.Cit.*, p. 156.

¹²⁰ DEFENSORIA DEL PUEBLO. *La Defensoria*. [<http://www.defensoria.gob.pe/defensoria.html>], zie bijlagen p. viii-11. Datum van raadpleging: 23 mei 2007.

¹²¹ COMISION DE LA VERDAD Y RECONCILIACION. *Convenios. Convenios. Convenio de cooperación institucional entre la defensoría del pueblo y la comisión de la verdad y reconciliación* [<http://www.cverdad.org.pe/lacomision/cnormas/convenio13.php>], zie bijlage p. viii-8. Datum van raadpleging: 20 mei 2007a

*“(...) the retreat of the state from the economy, the expansion of control of private (mainly foreign) capital, and the elimination of many governmental redistributive and allocative functions that favour the working classes. If classical populism relied upon largesse from an interventionist state, “Fujipopulism” seems to depend on executive philanthropy bankrolled by a liberal state.”*¹²²

Twee jaar later pleegde de president wat een *autogolpe* genoemd werd. In de naam van de orde en stabiliteit werd de grondwet afgelast, het Congres en de rechterlijke macht ontbonden en verscheidene leden van de oppositie onder huisarrest geplaatst.¹²³ Fujimori liet een nieuwe grondwet goedkeuren bij referendum in 1993. Deze is tot vandaag van kracht. In 2000 kwam zijn regering publiekelijk onder druk te staan door verschillende schandalen. Echter, na een reünie in Brunei van de APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation), reisde *El Chino*¹²⁴ naar Japan waar hij ontslag nam als president van Peru. In 2005 verkondigde hij zich kandidaat te willen stellen voor de verkiezingen in 2006. Ter voorbereiding reisde hij naar Chili, maar de Chileense autoriteiten stelden hem onder arrest op basis van verschillende aanklachten gaande van corruptie tot marteling en moord die tegen hem lopen.¹²⁵ Gezien de regeringsperiode van Fujimori nog zo recent en onverwerkt is, en een veroordeling ook nog niet is uitgesproken, bestaan er weinig analyses naar de impact van deze politieke periode op de Peruaanse samenleving.

1.3. Decentralisatie en politieke participatie

De ingewikkelde en sterk gecentraliseerde bestuurlijke opdeling van de Peruaanse republiek is rechtstreeks verbonden met een decennia oude maatschappelijke discussie over de decentralisatie van de politieke macht. De vaststelling van Alba in 1977 bewijst eens te meer hoe lang het duurde dit proces te realiseren:

“As heir of the two highly centralized Inca and Spanish empires, Peru was from the beginning a centralized state: all attempts at decentralization have failed. [...] Peruvian politicians have regarded the country as being so varied, so heterogenous (sic) in its geography, ethnology, and economy, that they almost always considered it essential that the state counter the centrifugal

---

¹²² KAY (B.H.). “Fujipopulism” and the liberal state in Peru 1990-1999. In: *Latin American politics and Society*, Vol. 38, nr. 4, 1996, p. 56.

¹²³ GRAHAM (C.). *Op.Cit.*, p. 151 – 156.

¹²⁴ Hoewel hij van Japanse oorsprong is, illustreert deze ‘verkeerde’ bijnaam (aangezien hij niet van Chinese origine is) de vooroordelen die leven in de Peruaanse samenleving tegenover Aziatische immigranten.

¹²⁵ AMNESTY INTERNATIONAL. *Perú/Chile: Fujimori: ¡Actúa para que se haga justicia!* [<http://www.es.amnesty.org/actua/acciones/fujimori-dic05/>], zie bijlagen: p. viii-2 Datum van raadpleging: 23 april 2007.

*tendencias produced by this diversity. Today, there is no one who does not consider centralization best suited to the country.”*¹²⁶

Dit was echter voor de meerderheid ver van de hoofdstad wonende Peruanen, wat Andrés Vera Córdova omschrijft als “*un imperativo frustrado pero latente*”¹²⁷ (een frustrerende maar latente noodzakelijkheid). Het Fujimori-tijdperk, dat een golf van corruptieschandalen, een versterkte centralisatie van de politieke macht en de neo-liberalisering van de publieke voorzieningen naliert, versterkte de roep naar het hervormen van de politieke besluitvoering.

Echter, sinds 2002 kan er met de regionaliseringwet worden gesproken van een concreet begin van politieke decentralisatie¹²⁸. Deze wet steunt op de Fujimori grondwet van 1993. De politieke beslissingsbevoegdheden worden sinds 2002 gedeeltelijk en voor bepaalde materies overgedragen aan regionale en lokale regeringen.¹²⁹ De eersten besturen de 25 regio's : de 24 departementen die voor 2002 reeds bestonden en de nieuwe regio Callao, de havenwijk van de hoofdstad die voordien het speciaal statuut van constitutionele provincie droeg. Op een lager niveau besturen lokale regeringen 194 provinciën en 1833 districten. De provincie Lima vormt een bestuurlijke entiteit op zich. Dit heeft tot gevolg dat de bestuursmateries er in vele opzichten anders georganiseerd zijn dan in de andere regio's.

De in 2002 doorgevoerde hervormingen van de grondwet van 1993 (decentralisatie) en vooral de nieuwe wet van de regio's lijken het pad naar een meer participatief burgerschap te openen. In 2003 werd namelijk ook een wet goedgekeurd die de *Presupuesto Participativo* vastlegt. Deze *Presupuesto Participativo* is volgens HORDIJK een uniek concept in de wereld, omdat dit het medezeggenschap van burgers in openbaar bestuur kan verstevigen.¹³⁰ Via de *Presupuesto Participativo* worden de regionale en lokale regeringen sinds 2003 wettelijk verplicht een budget vrij te maken (uit de belastingen) om projecten in de gemeenschap op participatieve wijze te financieren.¹³¹ Dit wil zeggen dat via een mechanisme

¹²⁶ ALBA (V.). *Op.Cit.*, p. 49-50.

¹²⁷ VERA CORDOVA (A.). *Bienvenidos a leyes Peru*. [<http://www.documentalpiura.com/juridica/index.html>], zie bijlagen: p. viii-34. Datum van raadpleging: 7 juli 2007.

¹²⁸ CONGRESO DE LA REPÚBLICA. *Ley orgánica de gobiernos Regionales*. LEY N° 27867, In: *El Peruano*, 18 november 2002. pp. 233491 – 233507

¹²⁹ MINISTERIO DE JUSTICIA. *Constituciones politicos del Peru*. s.l. MINISTERIO DE JUSTICIA, 1993. p. 46. [http://www.regionica.gob.pe/pdf/constitucion_politica.pdf], zie bijlagen: p. viii-17. Datum van raadpleging : 7 juli 2007. CONGRESO DE LA REPÚBLICA. *Ley organica de gobiernos Regionales*. LEY N° 27867, In: *El Peruano*, 18 november 2002. p. 233491.

¹³⁰ HORDIJK (M.). Participatory governance in Peru: exercising citizenship. In: *Environment & Urbanisation*. Vol. 17, nr. 1, April 2005, p. 235.

¹³¹ MINISTERIO DE ECONOMIA Y FINANZAS. *Aprueban reglamento de la Ley No 28056 Ley Marco del Presupuesto Participativo*. s.l. MINISTERIO DE ECONOMIA Y FINANZAS, 2003, p. 1. [http://www.mef.gob.pe/DNPP/DS171_2003EF_ReglamentoLeyMarcoPptoParticipativo.pdf], zie bijlagen: p. viii-17. Datum van raadpleging : 8 juni 2007.

van fiscale decentralisatie de participatie van burgers wordt aangemoedigd in de besluitvorming omtrent de financiering van projecten in hun woonplaats. Grompone relateert het belang van een actief beleid van de Peruaanse centrale overheid. In een onderzoek naar de participatieve mechanismen in Peru voor het Instituto de Estudios Peruanos uitvoerde, komt de auteur tot het besluit dat er veeleer gekeken moet worden naar de rol en de druk van de lokale besturen (districten en gemeenten) die sinds lange tijd participatieve ervaringen opbouwden.¹³² De kritiek op de vaagheid van de wet lijkt dit te bevestigen. Immers, het percentage van het budget en de mechanismen via dewelke burgers kunnen deelnemen aan de lokale besluitvorming moet door de betrokken lokale regeringen ingevuld worden.¹³³

1.4. De binnenlandse immigratieproblematiek

Het thema van immigratie is, net zoals in verschillende landen over de hele wereld, ook in Peru een hot topic. De stromen van immigratie die zich binnen het land ontwikkelen, vormen een problematiek die nauw samenhangt met de sociale en economisch ondermaatse positie van de rurale en inheemse bevolking.

Ondanks de complexiteit van het migratiefenomeen kunnen we wel twee belangrijke factoren aanduiden die hun aandeel in deze problematiek hebben. De ongelijke verdeling op het niveau van landeigendom is een eerste. Ten tweede speelt hierin ook de economische tegenstelling tussen de hoofdstad en de provincies een belangrijke rol.

Voorals Lima neemt in dit vraagstuk een speciale positie in, daar sinds de jaren '50 de stad een enorme explosie aan inwoners kende. Vanuit de verschillende uithoeken van het land kwamen vele mensen er werk zoeken, waardoor de kuststad in omvang enorm toenam. Zo ontstaan ook de *pueblos jóvenes*, de arme buitenwijken van Lima. Deze bleven steeds bijgroeien door onder andere landbezettingen en door het simpele feit dat zovele mensen er nu eenmaal al woonden, verwierven ze het statuut van gemeente of wijk van Lima.¹³⁴

---

¹³² GROMPONE (R.). *Possibilidades y limites de experiencias de promoción de la participación ciudadana en el Perú*. Lima, IEP, 2004, p. 39- 40. [<http://www.iep.org.pe/textos/DDT/DDT132.pdf>], zie bijlage p. viii-15. Datum van raadpleging 20 mei 2007

¹³³ HORDIJK (M.). *Op.Cit.*, p. 233.

¹³⁴ TELLEZ (R.). La radio y los procesos de integración de los migrantes a la ciudad. In : ALFARO MORENO (R.M.), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, p. 52.

1.5. De religieuze ‘mestizaje’

De complexe positie van de religie in de Latijns-Amerikaanse samenleving is niet te vergelijken met de Europese context. Rekening houdend met het risico op een onvolledig en tekortschietend beeld, trachten we toch de essentiële kenmerken en evoluties hier te vatten.

Er kan niet worden voorbijgegaan aan de belangrijke positie die de Katholieke Kerk heeft op het Latijns-Amerikaanse continent. Ooit grootste missionaris en bondgenoot van de kolonisatie, is haar historische rol echter niet zomaar te projecteren naar de hedendaagse realiteit. Sociale en politieke condities zijn veranderd en het katholicisme heeft zowel op het continent als binnen de eigen religie grote concurrentie gekend. Dit heeft geleid tot een aanpassing in de manier waarop de Kerk het evangelie op het continent zou verspreiden en tot een *mestizaje* met de gebruiken uit de vele indiaanse religieuze gebruiken. Een grote druk ging tevens uit van verschillende stromingen die zich distantieerden van het Vaticaanse Concilie door zich het lot van de arme, *indígena*¹³⁵ alsook vrouwelijke bevolking aan te trekken. Hierdoor werd in de Latijns-Amerikaanse context de theologie gekoppeld aan de strijd tegen sociale ongelijkheden, resulterend in de stroming van de Bevrijdingstheologie. Dit maakt volgens Romero:

*“ (...) the persistent vitality of religion in Latin America as a dynamic social system, embedded in the life world as a sphere of social action. ”*¹³⁶

De laatste decennia ontstaat er een groeiende confrontatie tussen de katholieke kerk en verschillende religieuze groepen die tot het pentecostalisme, de protestantse evangelie, behoren. Bastian heeft het zelfs over een bedreiging van het monopolie van de Katholieke Kerk.¹³⁷ Ook Romero wijst in haar analyse van religie in Peru op de sterke opkomst en aanwezigheid van het pentecostalisme in het land. Maar de centrale positie van het katholicisme als cultureel systeem in Peru doet haar twijfelen over de kracht van de pentecostalische tegenstander. Een gevolg is echter wel dat, zoals José Carlos Mariategui, Peruaanse filosoof en oprichter van de Socialistische Partij, het stelt:

*“Le concept de religion a gagné en extension et en profondeur. Il ne réduit plus la religion à une église et à un rite. ”*¹³⁸

---

¹³⁵ Deze term kan vertaald worden als inheems of autochtoon. Met de term wordt de autochtone en indiaanse bevolking aangeduid. De term *indígena* wordt echter ook gebruikt om de arme rurale bevolking in het algemeen te benoemen. Veelal is deze bevolking ook van indiaanse origine.

¹³⁶ ROMERO (C.). Globalization, civil society and religion from a Latin American standpoint. In: *Sociology of religion*, 2001, Vol. 62, nr. 4, p. 479.

¹³⁷ BASTIAN (J.P.). Le monopole de l'église catholique menacé. In: COUFFIGNAL (G.) (ed.). *Amérique Latine, tournant de siècle*. Paris, La Découverte & Syros, 1997, p. 125.

Dus hoewel de scheiding van Kerk en Staat wettelijk vastligt, blijft de referentie naar de (christelijke) katholieke waarden diep ingebed in het Peruaanse publieke leven.¹³⁹

1.6. De Peruaanse vrouwenbeweging

Het maatschappelijke debat over de positie van de vrouw in de Peruaanse samenleving kende de laatste jaren belangrijke wendingen. De Peruaanse feministische beweging ontstond in de jaren '70 onder de militaire dictatuur en groeide samen met haar Chileense en Braziliaanse *compañeras* uit tot een van de meest zichtbare in Latijns-Amerika. Deze beweging omvatte zowel feministische organisaties, ngo's als christelijke vrouwengroepen, en werkte tot de jaren '80 hoofdzakelijk rond twee thema's: de gelijke rechten voor vrouwen en de economische herverdeling.¹⁴⁰

Twee situaties veroorzaakten een belangrijke wending in het debat over de positie van de vrouw en veroorzaakten in de Peruaanse vrouwenbeweging een grote interne verdeeldheid. Peruaanse onderzoekers plaatsen dit moment in de jaren '90. Maruja Barrig, onderzoekster voor het feministische centrum *Flora Tristan*, wijst op het overnemen door Fujimori van een aantal thema's van de vrouwenbeweging als een eerste belangrijke factor van verandering. Onder het beleid van Fujimori werd voor het eerst in Latijns-Amerika een Ministerie van de Vrouw opgericht. Er werden quota's voor vrouwelijke kandidaten op verkiezingslijsten vastgelegd op 30% en verschillende programma's van seksuele opvoeding en gezinsplanning wilden zagen het licht.¹⁴¹ Dat dit ondemocratische regime op het vlak van de positie van de vrouw zeer progressieve beslissingen nam en deze uitwerkte in een aantal concrete verwezenlijkingen, bracht de feministische beweging in een ambigue positie. Barrig omschrijft dit als 'civic schizophrenia'.¹⁴² Immers, de vrouwenbeweging kwam terecht in een situatie van een zekere alliantie en politieke samenwerking met de overheid of het regime. De schizofrenie werd nog versterkt toen ook de conservatieve stemmen binnen de Katholieke Kerk het discours van de verdediging van de vrouw overnam, maar dan in oppositie tegen de

¹³⁸ MARIATEGUI (J.C.). *7 essais d'interprétation de la réalité péruvienne*. Paris, François Maspero, 1968, p. 138.

¹³⁹ ROMERO (C.). *Op.Cit.*, p. 486 -488.

¹⁴⁰ BARRIG (M.). Latin American Feminism. Gains, losses and hard times. In: *NACLA Report on the Americas*. Vol 34, nr. 5, 2001, p. 30.

¹⁴¹ BARRIG (M.). *The persistence of memory, feminism and the state in Peru in the 1990s*. s.l. Ford Foundation-Department of Social Sciences PUCP, 1999, p. 5. [<http://www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/peru/perfem.doc>] of <http://64.233.183.104/search?q=cache:u-Ng0IO0yycJ:www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/peru/per1.html+BARRIG+The+persistence+of+memory&hl=nl&ct=clnk&cd=3&gl=be> zie bijlage p. viii-3. Datum van raadpleging: 25 juni 2007 en 27 juli 2007.

¹⁴² BARRIG (M.). *Op.Cit.*, 2001, p. 34.

liberale hervormingen van Fujimori.¹⁴³ Echter, sommigen stemmen binnen de vrouwenbeweging veroordeelden deze politieke samenwerking en beschouwden ze ook nefast voor de vrouwenbeweging zelf, zo verwoordt Virginia Vargas van de ngo *Flora Tristan*:

*“For feminism, the boundary between ethics and negotiations is marked by respect for democratic values.”*¹⁴⁴

In 1996 komt de samenwerking onder nog meer druk te staan door beschuldigingen aan het adres van de publieke gezondheidssector inzake de onvrijwillige sterilisatie van vrouwen uit de economisch armere groepen en deze uit de rurale gebieden. Onderzoek van onafhankelijke comités wees uit dat openbare medische centra, om aan de quota's te voldoen, op deze vrouwen een onherroepelijke sterilisatie uitvoerden in ruil voor voedsel en zonder voldoende informatie.¹⁴⁵

Een tweede element van verandering die ook aanleiding geeft tot een debat binnen de vrouwenbeweging vloeit deels voort uit deze veranderende positie ten opzichte van de politieke overheid. Het is de verschuiving die Grompone vaststelt als:

*“(...) una orientación tecnocrática que administra el tema de las diferencias sin demasiada preocupación por cambiar las reglas del juego político (...).”*¹⁴⁶ **[(...) een technocratische oriëntatie die het thema van de ongelijkheden bestuurt zonder veel belang te hechten aan het veranderen van de regels van het politieke spel (...)]**

Barrig bevestigt deze technocratische verschuiving, vanuit een analyse van de ‘ngo-sering’ van de vrouwenbeweging van Alvarez. Het op de voorgrond treden van ngo's in thema's waar voorheen de klassieke feministische en andere sociale bewegingen actief waren, zou geleid hebben tot een professionalisering van de activisten.¹⁴⁷

In het post-Fujimori tijdperk kampt de vrouwenbeweging met het probleem van hoe de positie van ‘klassieke’ activisten te verzoenen met de politieke en beleidsmatige onderhandelingen over concrete verwezenlijkingen op het vlak van de positie van de vrouw. Barrig stelt pertinent de vraag of het mogelijk is:

*“to maintain the identity of the original feminism, that persists in memory as a critical conscience and is recognized as part of a social movement, and not to obscure it with identity of the expert that maintains contractual relations with the government.”*¹⁴⁸

¹⁴³ BARRIG (M.). *Op.Cit.*, 1999, p. 7 en 13.

¹⁴⁴ Geciteerd in BARRIG (M.). *Op.Cit.*, 2001, p. 30.

¹⁴⁵ BARRIG (M.). *Op.Cit.*, 2001, pp. 20- 22.

¹⁴⁶ GROMPONE (R.). *Op.Cit.*, p. 37.

¹⁴⁷ BARRIG (M.). *Op.Cit.*, 1999, p. 11-12.

¹⁴⁸ IDEM, p. 35-36.

Lobbywerk, onderhandeling en wetenschappelijk onderzoek lijken meer en meer de instrumenten te zijn waar de vrouwenbeweging gebruik van maakt, in plaats van bijvoorbeeld klassieke mobilisatieinstrumenten. Tot slot moeten we opmerken dat de positie waarin de Peruaanse vrouwenbeweging zich bevindt ook kan gekaderd worden binnen de algemene tendens van de dalende invloed en mobilisatiekracht van sociale bewegingen.

2. De positie van de communautaire radio's in het Peruaanse medialandschap

De culturele en politieke context waarbinnen het mediamodel van Peru tot stand komt, bepaald tegelijkertijd ook de totstandkoming en de inhoudelijke vormgeving van de alternatieve media. De maatschappelijke thema's en problemen uit de Peruaanse maatschappij die we zojuist bespraken, vormen de voedingsbodems waaraan alternatieve radio's hun ontstaan ontleen en waarom zij zichzelf noodzakelijk achten. We bespreken hieronder op welke manier deze vraagstukken vorm hebben gegeven aan de lokale radio in Peru.

2.1. Het radiale medium in Peru: de opkomst van de lokale radio's

Het medium radio deed, net zoals in andere landen, als een maritieme technologie zijn intrede in Peru vanaf de jaren '20. De eerste echte radio *OAX del Peru* werd door de Peruaanse staat opgericht op 20 Juni 1925, maar kwam snel nadien in commerciële handen.¹⁴⁹ Afgezien van enkele technische ondersteuning, gekaderd binnen de kapitalistische gezindheid van de regeringen begin 20^e eeuw, was de interesse in radio lange tijd haast onbestaande. Door de focus op het perswezen en de langzame verschuiving naar televisie, werd er maar zeer sporadisch gesproken over radio wanneer men het over de Peruaanse geschiedenis van de 20^e eeuw heeft-

Peru onderscheidt zich op het vlak van alternatieve radio's van de andere Latijns-Amerikaanse landen in de zin dat het hierin geen specifieke geschiedenis of traditie kent. Peru is niet Bolivia, waar radio als politiek verzetsmiddel gebruikt werd door de zeer politiek bewuste mijnwerkersvakbonden.¹⁵⁰ Noch evenaart Peru bijvoorbeeld Colombia in zijn sterke

---

¹⁴⁹ ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Op.Cit.*, p. 19.

¹⁵⁰ O'CONNOR (A.). The Miner's Radio stations in Bolivia: a culture of resistance. In : *Journal of Communication*, 1990, Vol 40, nr. 1, p. 104.

traditie in communautaire media. Het onderzoek naar de radiotraditie en naar het mappen van de verschillende radio's in Peru is dan ook bijzonder schaars en juist daarom interessant.

De opkomst van radio's zonder winst oogmerk in Peru, situeert zich in de religieuze hoek. Enerzijds maakte de Peruaanse Staat een onderscheid tussen commerciële en educatieve radio's, waarbij de "educatieve" licentie enkel uitgereikt werd aan zenders opgericht en ondersteund vanuit bepaalde instellingen, in die periode de staat of de Katholieke kerk.¹⁵¹ Deze eerste "andere" radio's hadden bijgevolg een zeer duidelijke klerikale lijn. Maar volgens Ballón hadden deze radio's ook vele problemen vanwege een onduidelijke communicatiepolitiek en een oppervlakkige interesse vanwege de kerk voor het medium en haar mogelijkheden.¹⁵² Anderzijds was er pas einde jaren '60, maar vooral in de jaren '80, interesse voor het medium vanuit de volksbewegingen.

De verschillende vormen van alternatieve radio's die Geerts, Van Oeyen En Villamayor onderscheiden, kunnen als we naar de Peruaanse context kijken niet zuiver gescheiden worden. De verschillende radio's nemen vormen aan uit de verschillende bewegingen en invloeden of evolueren van de ene soort radio naar een andere soort. Zo kunnen radio's, oorspronkelijk opgericht door een pastoraat met een duidelijk educatieve inslag veranderen in de richting van meer communautaire radio's.

In 1987 maakt Ballón een beschrijving van de eerste verschuivingen die zich voordoen binnen het radiale medium. De auteur wijst op een groeiende gerichtheid op meer populaire sectoren en de toename van meer populair georiënteerde programma's. Het gaat dan om zenders van de katholieke kerk, van religieuze ordes zoals de Dominicanen en de *bocinas*. Deze laatste zijn zenders, zonder een vaste studio, die berichten via luidsprekers op de pleinen verspreiden. Ballón merkt ook de groeiende aanwezigheid op van gehuurde programma's en productiecentra.¹⁵³

Er valt op te merken dat in recent onderzoek en publicaties niet meer over populaire radio's wordt gesproken, maar veeleer over communautaire en educatieve radio's. Dit is vooral het geval sinds de nieuwe Radio en Televisiewet uit 2004 waar het begrip communautaire radio expliciet wordt opgenomen in het regelgevend kader. Dit bespreken we in het punt 2.3.

---

¹⁵¹ BALLÓN (E.). La radio alternativa?. In: BALLÓN (E.), BÖHLER (M.), e.a. *Radio y comunicación popular en el Perú*. Lima, CEPES, 1987, p. 121.

¹⁵² IDEM, p. 122.

¹⁵³ IDEM, p. 126-127.

2.2. De politieke positionering van de lokale radio

2.2.1. Staatstussenkomst in de Peruaanse radio

Radio was lange tijd geen onderwerp van beleid in Peru. Dit beschouwt Alfaro-Moreno als positief:

*“La débil presencia del Estado como ente articulador, que no ha venido usando este medio como su aparato ideológico fundamental, le ha permitido a la radio un desarrollo desigual y espontáneo con una mayor apertura democrática.”*¹⁵⁴ [De zwakke aanwezigheid van de Staat, die dit medium niet als ideologisch apparaat gebruikte, zorgde voor een ongelijke en spontane ontwikkeling bij de radio, met een grote democratische openheid.]

Het aantreden van de militaire regering in 1968 (*Gobierno Revolucionario Armado*) betekende een grondige ommekeer van de rol van de staat in het Peruaanse medialandschap. Ortega en Romero stellen dat bij het aantreden van de militaire regering, het medialandschap een duidelijke reflectie was van een kapitalistische, onderontwikkelde, oligarchische en afhankelijke Peruaanse samenleving.¹⁵⁵

*“As was logical, the oligarchic character of Peruvian society resulted in the concentration of the ownership of the media and their utilization in strict accordance with oligarchic interests.”*¹⁵⁶

De media werden als een belangrijk instrument in de uitvoering van het politiek programma van de militaire regering beschouwd en dus werd er getracht de oude oligarchische eigendomsstructuren- het beheren van zowel televisie, radio en pers door enkele families - te breken.¹⁵⁷ In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Cubaanse revolutie of de Chileense militaire dictatuur, betekende dit in Peru echter niet de onmiddellijke inbeslagname van de mediabedrijven. Zij werden uit handen gegeven aan de burgerorganisaties zoals vakbonden of landbouworganisaties. Zolang deze echter niet genoeg georganiseerd waren, aldus de *Gobierno Revolucionario Armado*, vervulde de staat hun rol.¹⁵⁸ Getroffen regeringsmaatregelen beoogden de mediastructuren ten dienste van de sociaal-economische ontwikkeling van het land stellen.¹⁵⁹ Dit vertaalde zich in wetten die de eigendom van de media reglementeerden. Zo moesten in de mediabedrijven, volgens de Telecommunicatiewet

---

¹⁵⁴ ALFARO MORENO (R.M), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, p. 21.

¹⁵⁵ ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Op. Cit.*, pp. 22-23.

¹⁵⁶ IDEM, p. 23.

¹⁵⁷ MONTOYA DIAZ (J.E.). *Reflexiones entorno a los medios de comunicación*. Santiago de Cali, Unidad Central del Valle del Cauca, 2003, p. 57-62.

¹⁵⁸ PIERCE (R.N.). *Op.Cit.*, p. 127.

¹⁵⁹ ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Op.Cit.*, p. 42.

van '71, alle werkgevers en werknemers in Peru geboren zijn. Eigenaars van mediabedrijven moesten minstens zes maanden per jaar in Peru wonen en mochten in niet meer dan één televisiestation en één radiostation per provincie aandelen hebben.¹⁶⁰ Ook was er oog voor de positie van de zwakkere bevolkingsgroepen in de media te verbeteren, maar dit had echter niet veel succes:

*“Velasco’s attempt to integrate Peru’s forgotten, indigenous, rural and urban poor into national life, restore their culture and give them a mouthpiece in the traditional press under close military tutelage did not work or was not allowed to work in the face of growing national and international opposition and animosity.”*¹⁶¹

Maar ook op inhoudelijk vlak werd de instroom van buitenlandse *content* in radio en televisie aan banden gelegd: 60% moest bij wet nationale productie zijn.¹⁶² In 1968 werd ook het eerste Ministerie van Transport en Communicatie opgericht.¹⁶³ Hoewel er niet echt sprake was van een dictatoriaal regime naar de media tijdens het Velasco en Bermúdez-regime, werd kritiek toch aan banden gelegd. De duiding ‘parametered press’, dat de pers binnen de krijtlijnen van de Peruaanse Revolutie liep, werd dan ook gebruikelijk over deze periode.¹⁶⁴ De fundamentele veranderingen in het medialandschap bleven ook in die periode betwist:

*“(…) los cambios efectuados en la estructura de poder de los medios no pretendieran suprimir totalmente su función social retrógrada, sino que sirvan sólo para readecuarla a un sistema de congestión entre el Estado, la burguesía industrial y la clase obrera que parece ser la esencia de la ‘Revolución Peruana’, (...).”*¹⁶⁵ **[De veranderingen teweeg gebracht in de machtsstructuren van de media stelden niet voorop om hun (...) sociale functie volledig te elimineren, maar dienden enkel om haar in een systeem in te passen van samenspraak tussen staat, industriële burgerij en de werkende klasse, wat de essentie van de ‘Peruaanse Revolutie’ blijkt te zijn.]**

Naar de precieze relatie die het Fujimori-regime onderhield met de media is er nog maar zeer weinig onderzoek voor handen. Uit recente literatuur blijken alvast enkele analyses de corruptie op dit vlak aankaarten. Zo plaatst Alfaro-Moreno in haar analyse van de Peruaanse radio het Fujimori-regime in het dictatoriale kamp, waarbij ze een onderscheid maakt tussen radio’s die via propaganda en manipulatie het regime ondersteunden, radio’s die zich

---

¹⁶⁰ PIERCE (R.N.). *Op.Cit.*, p. 126.

¹⁶¹ GARGÚREVITCH (J.), FOX (E.). Revolution and the press in Peru. In: FOX (E.) (ed.). *Media and politics in Latin America*. 1988, London, Sage, p. 65-66.

¹⁶² IDEM, p. 60.

¹⁶³ ORTEGA (C.), ROMERO (C.). *Op.Cit.*, p. 41.

¹⁶⁴ PIERCE (R.N.). *Op.Cit.*, p. 127.

¹⁶⁵ MONTOYA DIAZ (J.E.). *Op.Cit.*, p. 64.

aansloten bij de antidictatoriale beweging en radio's die zich op de politieke achtergrond hielden. Volgens haar bevindingen behoorden velen tot de eerste groep “*by accepting prebends to defend the regime*”¹⁶⁶:

Beleidsanalyse wijst op de verschillende economische mechanismen, zoals rechtstreekse financiering door staatsinstellingen via dewelke de regering van Fujimori de mediabedrijven aan zich kon binden en afhankelijk maakte.¹⁶⁷ Ook door medewerkers uit de radiosector wordt er getuigd over de omkoping van de media tijdens het regime en de voorzichtige strijd die ze vanuit de radio hiertegen voerden.¹⁶⁸ Voorzichtig kan dus gesteld worden dat in de jaren '90 de grootste mediabedrijven gebonden waren aan het regime, maar dat ook de andere media zeer behoedzaam moesten omspringen met politiek nieuws en commentaren. Alfaro-Moreno verwoordt hun rol als:

“ *a communicative search with the aim of forming a political community of citizens who are in constant conversation with those in authority.*”¹⁶⁹

2.2.2. Mediaconcentratie en de politieke decentralisatie in de lokale radio's

Een belangrijk element in het Peruaanse politieke bestel is de politieke en economische concentratie. In een vergelijkende studie van de media in Argentinië, Chili, Colombia, Mexico en Peru, stelt Montoya Diaz dat een hoge concentratie van de mediabedrijven in de hoofdstad ten opzichte van de provinciën of de rurale gebieden, zich het sterkst voordoet in Peru¹⁷⁰. De Peruaanse mediaconcentratie is een polemisch thema dat rechtstreeks gekoppeld kan worden aan de politieke - en de kapitaalconcentratie in de hoofdstad. De gecentraliseerde politieke macht en mediaconcentratie zijn aldus essentieel voor een begrip van het Peruaanse medialandschap. Hoewel er de laatste jaren een verschuiving optreedt, duiden verscheidene Peruaanse studies op de nog steeds aanwezige tegenstelling tussen de concentratie van media in Lima en deze in de andere provincies.¹⁷¹

De problematiek van centralisatie vertaalt zich ook in het positieverschil tussen televisie en radio. Het belang van de radio op het lokale en het district niveau gaat gepaard met een dalende aanwezigheid op nationale niveau en dit ten voordele van de televisie.

---

¹⁶⁶ ALFARO MORENO (R.M.). The radio in Peru. In: *Television & New Media*, 2005, Vol. 6, nr 3, p. 286.

¹⁶⁷ IRANZO MONTES (L.A.). La relación entre los medios de comunicación y poder en el Perú durante la última etapa de la presidencia de Alberto Fujimori. In: *Arxius de sociología*. Nr. 9, December 2003, p.

¹⁶⁸ JARA (M.), 20 oktober 2006, zie bijlagen pp. vi-14

¹⁶⁹ ALFARO MORENO (R.M.). *Op.Cit.*, 2005, p. 286.

¹⁷⁰ MONTOYA DIAZ (J.E.). *Op.Cit.*, p. 65

¹⁷¹ ALFARO MORENO (R.M.), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, p. 20 -22. en BALLÓN (E.), BÖHLER (M.), e.a. *Radio y comunicación popular en el Perú*. Lima, CEPES, 1987, p. 29.

*“Lo político se entretejería así (...) en lenguaje peruano, entre el poder local desde abajo y las fuerzas nacionales representadas en la televisión pero atadas a intereses menos visibles.”*¹⁷² **[Het politieke is bijgevolg, (...) in Peruaanse termen, verweven tussen de lokale macht die van onderuit komt en de nationale krachten die vertegenwoordigd zijn in de televisie, maar aan minder zichtbare belangen verbonden zijn.]**

Onderzoekers naar de rol van de radio wijzen op de discrepantie die er is tussen enerzijds het procentueel hogere aandeel aan radio's, en anderzijds het grotere belang dat aan de televisie wordt gegeven.¹⁷³

We kunnen vaststellen dat de educatieve en communautaire radio's van Peru zich wat het politieke bestuur betreft in een tussenruimte bewegen: tussen een nationale agenda en de ontwikkeling van het lokale niveau of dat nu een regionaal, district of stadsniveau is. De grenzen tussen deze twee politieke niveaus komen in de werking van de educatieve en communautaire radio's concreet samen. Het is daar dat men probeert ze te verbinden. Zoals we eerder reeds hebben aangegeven gaat er van de recente Radio- en Televisiewet ook een zekere verplichting uit om precies deze relatie tussen lokale gemeenschap en nationale identiteit op te nemen. Acevedo leidt uit deze positie dan ook een expliciete politieke rol af voor de educatieve radio's¹⁷⁴:

*“En el marco de un proceso de descentralización, la construcción de espacios y agendas regionales de democracia y desarrollo es una tarea para las radios educativas, que promueven la participación, (...)”*¹⁷⁵ **[Binnen het proces van de decentralisering, is de constructie van regionale ruimten en agenda's van democratie en ontwikkeling een taak voor de educatieve radio's, die de participatie bevorderen, (...)]**

2.3. Ley de Radio y Televisión: vertrekpunt voor enkele problemen

2.3.1 Wettelijk kader: een erkenning?

We hebben al gewezen op de lange desinteresse van de Peruaanse staat ten opzichte van de radio in het algemeen. Dit betekent ook dat het wettelijke kader slechts een beperkte en recente ontwikkeling kende. In 2004 keurde het Peruaanse Congres tijdens de regering van Alejandro Toledo een radio -en televisiewet goed die het wettelijk kader voor de radio's van

---

¹⁷² ALFARO MORENO (R.M.). *Op.Cit.*, 1999, p. 29.

¹⁷³ IBIDEM.

¹⁷⁴ Verrassend is dat hij het *niet* heeft over de communautaire radio's. De vraag stelt zich of dit uit gewoonte is, dan wel dat hij dit niet als hun rol beschouwt?

¹⁷⁵ ACEVEDO (J.) e.a.. *Op.Cit.*, p. 10.

Peru aanpaste. Deze wetgeving veroorzaakte een nieuwe situatie in de ontwikkeling van het radiolandschap in Peru.

Immers, voor de ‘andere’ radio is de overgang naar opname in een legaal kader niet altijd zonder problemen. Een zeer interessante discussie tussen voor en tegenstanders van een regelgevend kader is fundamenteel voor de verdere ontwikkelingen van de ‘andere radio’. Enkele Peruaanse onderzoekers bundelden hun bevindingen over de Peruaanse radio en burgerparticipatie, vertrekkende vanuit het Nationale Coördinator van de radio (CNR). In hun analyse typeren zij de wettelijke kaders in Latijns-Amerika én in Peru als een beperking op de ervaringen van de communautaire en educatieve radio’s. Drie verschillende soorten regelgevende modellen worden in dit onderzoek onderscheiden.¹⁷⁶ Allereerst wordt het model van de uitsluiting geduid. Hierin worden enkel commerciële en publieke radio’s opgenomen en worden ‘andere’ radio’s als piraterij bestempeld. Een tweede open model is dat van een kader waarin radio enkel in algemene termen wordt behandeld en als een algemeen ongedifferentieerd blok wordt beschouwd. In dit model geldt gelijkheid van rechten en plichten zonder oog voor de diversiteit van de noden. Het laatste model ten slotte, voorziet wél in een diversificatie tussen de verschillende radio’s. Dit betekent dat het wettelijke kader een aftasten inhoudt tussen een erkenning van de ‘andere radio’s’, en tegelijkertijd toch als een *camisa de fuerza* (een keurslijf) kan worden geïnterpreteerd. Bijgevolg moeten de radio’s binnen een bepaalde vorm werken en hun werk ook definiëren. Sinds 2004 bevindt Peru zich in deze laatste situatie.

2.3.2. Problemen van definiëring

In de Peruaanse wet ‘Ley de Radio y Televisión’ van 2004, wordt voor het eerst de definitie van communautaire radio opgenomen. Voordien werd enkel een onderscheid gemaakt tussen commerciële en educatieve radio’s. Volgens de recente wet zijn de commerciële radio’s gericht op ontspanning. Radio’s die dit niet als hoofddoel nastreven worden volgens de Peruaanse regelgever vervolgens opgesplitst in communautaire en educatieve radio’s¹⁷⁷.

Bij het opnemen van het communautaire kenmerk van radio’s in de wet, heeft men vooral rekening gehouden met de lokale gerichtheid van de radio. Als gesitueerd zijnde in boerengemeenschappen, in autochtone gemeenschappen en in rurale gebieden wordt het

---

¹⁷⁶ ACEVEDO (J.) e.a.. *Op.Cit.*, p. 134.

¹⁷⁷ CONGRESO DE LA REPÚBLICA. Ley de Radio y Televisión. LEY N° 28278, In: *El Peruano*, 16 juni 2004, p. 272518

“lokale” kenmerk vooral geografische ingevuld. Echter, het begrip krijgt ook een inhoudelijke invulling aangezien men deze programma’s definieert als zijnde gericht op het ontwikkelen en ondersteunen van de identiteit van de lokale entiteit (gemeenschap, doelgroep). Opvallend is ten slotte het opnemen van de sociale bekommernis als doel in de definitie van de communautaire radio.¹⁷⁸ Educatieve radio’s worden louter gedefinieerd als:

*“ cuya programación está destinada predominantemente al fomento de la educación, la cultura y el deporte, así como la formación integral de las personas.”*¹⁷⁹ [(...) **waarvan de programmering voornamelijk het stimuleren van educatie tot doel heeft, cultuur en sport, evenals de integrale vorming van personen.**]

Men kan zich afvragen of de grens tussen communautaire en educatieve radio’s zo eenvoudig te trekken is, aangezien er veel overlappings mogelijk en denkbaar zijn. Immers, sluit een educatief radio programma een focus op een bepaalde lokaliteit of gemeenschap *op zich* uit? Radio’s veranderen ook wat hun doelstellingen betreft doorheen de tijd, door bijvoorbeeld te verschuiven naar een nadrukkelijker ondersteunen van de gemeenschap.

De wet weerspiegelt ook de spanning tussen het nationale en het lokale niveau, aangezien ze expliciet vermeldt dat hoewel de programmering van de communautaire radio’s ten dienste staat van het lokale niveau, dit echter moet gebeuren *zonder* de nationale identiteit te verloochenen. Sterker nog, deze programmering moet zelfs de nationale integratie versterken. De link tussen de lokale gemeenschap en de nationale identiteit moet dus steeds aanwezig zijn en mag niet verwaarloosd worden.

Belangrijk is ook dat de wet vermeldt dat radio’s die een licentie toegewezen krijgen van het Ministerie voor Transport en Communicatie onder de naam educatieve of communautaire radio, een voorkeursbehandeling krijgen op de commerciële radio.¹⁸⁰ Echter, hoe dit geconcretiseerd moet worden of met welke middelen dit moet gebeuren, wordt niet geëxpliciteerd.

Opmerkelijk is tenslotte nog, dat sinds de wet in 2004 van kracht ging nog geen enkele licentie onder de titel van communautaire radio werd uitgereikt. Alle niet-commerciële radio’s die met een licentie werken in Peru, zenden bijgevolg uit onder de titel van educatieve radio.

---

¹⁷⁸ CONGRESO DE LA REPÚBLICA. Ley de Radio y Televisión. LEY N° 28278, In: *El Peruano*, 16 juni 2004, artículo n° 9, p. 272518.

¹⁷⁹ IBIDEM.

¹⁸⁰ IDEM, p. 272518.

2.3.3. Het probleem van de illegaliteit

Volgens Rivadeneyra, Communicatiewetenschapper aan de Universiteit Lima, wordt het fundamenteel probleem van de illegaliteit waarin vele kleine radio's zich bevinden, door de nieuwe wet niet opgelost. Er bestaan in Peru enorme veel illegale radio's die door de technische vereisten (lees: financieel) geen licentie kunnen bemachtigen. De installatie van bepaalde technische vereisten, hoewel in de wet niet expliciet gedefinieerd, zijn een voorwaarde én dus een verplichting tot licentietoekenning.¹⁸¹ Rivadeneyra merkt op dat men een onderscheid moet maken in de graad van piraterij en dat de wetgever een te harde regeling heeft getroffen door alle illegale radio's over dezelfde kam te scheren. Vooreerst zijn er de radio's die zich de technische infrastructuur niet kunnen veroorloven. Deze radio's willen wel een licentie maar hebben de mogelijkheden niet. Deze kan men, volgens Rivadeneyra, 'alegaal' noemen. Daarnaast kan men ook 'informele' radio's onderscheiden, die in gebieden -voornamelijk grote steden- uitzenden waar formeel geen plaats meer voor hen is door het al grote aanbod van radio's. Tot slot onderscheid Rivadeneyra ook de zenders *promovidas*, die vanuit een bepaalde organisatie of organisme werken maar zonder licentie. Dit zijn ook zeer vaak gemeentelijke zenders. Door deze allen van piraterij te bestempelen en zelfs sancties op te leggen, beperkt de staat, volgens zijn analyse, een actievere vorm burgerschap en de ontwikkeling van sociale communicatie in afgelegen gebieden en dorpen.¹⁸² Door te wijzen op dit probleem wil Rivadeneyra, het discours dat het Ministerie van Transport en Communicatie hanteert met betrekking tot het pluraliseren van de media, plaatsen ten opzichte van de grote groep inwoners die zich enkel via deze kleine, illegale radio's uiten en maar door de wet toch geen legaal communicatiemiddel verkrijgen.

2.3.4. Buitenlandse aanwezigheid in de media

Zowel de technologie als het financieringsmodel van de radio in Zuid-Amerika ontstonden volgens het Noord-Amerikaanse model. De belangrijkste oorzaak hiervan was de kapitaalstroom aan het begin van de 20^e uit de V.S. naar de Zuiderburen. Deze kapitaalstroom kwam tot stand door verschillende factoren. Enerzijds, kan er gewezen worden op de actieve politiek van investeringen in mediabedrijven voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo

---

¹⁸¹ IDEM, p. 287183.

¹⁸² RIVADENEYRA (C.). Cuidado con la libertad de expresión. A la cárcel ! In : *Revista Agraria*, nr. 77, Augustus 2006, p. 14.

stelt Elizabeth Fox in haar historische analyse van het mediabeleid in Zuid-Amerikaanse continent dat :

*“[...] pro- United States control of most Latin-American broadcasting and newspapers was ensured by a co-ordinated US effort to gain support of Latin-America for the Allied war effort during the Second World War. Us companies received tax breaks on their advertising in pro-Allied Latin American media.”*¹⁸³

Anderzijds creëerde de industrialisering en de pogingen om zich economisch te ontplooiën in de Latijns-Amerikaanse staten een steeds groter wordende massa werkkrachten die een interessante doelgroep vormden voor grote nationale en buitenlandse bedrijven. Dit leidde tot een groeiende interesse in de media, via dewelke reclametoegang kon gevonden worden tot deze doelgroep.

De invloed die uitging van het aanwezige Noord-Amerikaanse kapitaal in de Latijns-Amerikaanse, en zodoende ook in de Peruaanse media was van enorm belang in het licht van het ontstaan en de ontwikkeling van de alternatieve radio's in Zuid-Amerika. Zo ontstond er immers een overheersend commercieel radiomodel. Dit impliceerde een financieringsmodel gebaseerd op publiciteit waardoor de radio's in de eerste plaats klant van reclamebedrijven werden.¹⁸⁴ Analisten plaatsen dit model tegenover het Europese model. Er was in Latijns-Amerika geen sprake, zeker niet kort na de invoering van de radiotechnologie, van de Europese ontwikkeling waarbij een openbaar radiostelsel ontwikkeld werd, weliswaar met het oog op politieke invloed. Het idee vond slechts bij enkele regeringen ingang. Maar ofwel werd de openbare radio snel aan de private sector overgedragen, ofwel had de staatsinmenging veeleer politieke controle en censuur tot doel.¹⁸⁵

Kenmerkend voor het gehele Latijns-Amerikaanse continent, was de overvloed aan buitenlandse geïmporteerde mediaprogramma's. Deze stroom blijft ook vandaag aanwezig. Een inhoudelijke kritiek hierop is dat deze niet overeen komen met de leefwereld en de noden van de Zuid-Amerikaanse maatschappij. Naast deze in het buitenland vorgefabriceerde of rechtstreeks geïmporteerde media-inhouden, wijst Montoya Diaz ook op de grote affiniteit met buitenlandse journalistieke en artistieke vorm- en stijlkenmerken.

Deze ontwikkeling blijft zijn stempel drukken op de Peruaanse media, ondanks de enkele pogingen tot hervorming en beperkingen op buitenlands kapitaal.¹⁸⁶ Onder grote druk van

¹⁸³ FOX (E.). Media Policies in Latin America: an overview. In: FOX (E.) (ed.). *Media and politics in Latin America*. 1988, London, Sage, 1988, p.13.

¹⁸⁴ PEPPINO BARALE (A.M.). *Op.Cit.*, p. 16.

¹⁸⁵ FOX (E.). *Op.Cit.*, 1988, pp.14-15.

¹⁸⁶ MONTOYA DIAZ (J.E.). *Op.Cit.*, p. 60.

organisaties zoals *La Veeduría Ciudadana de la Comunicación Social*, een burgerorganisatie die waakt over de media, werd in de laatste mediawet van 2004 een voorzichtige beperking ingesteld ten aanzien van buitenlands kapitaal in Peruaanse mediabedrijven. De wet stelt een limiet van 40% op de aanwezigheid van buitenlands kapitaal van een bepaalde groep of persoon.¹⁸⁷

3. Conclusie

In vergelijking met andere buurlanden uit de regio, is Peru niet gekend om zijn specifieke ervaringen in alternatieve radio's. Hun aanwezigheid wordt wel wettelijk erkend onder de benaming van educatieve en communautaire radio's. Een specifieke politiek ten aanzien van deze radio's is zeer recent. Maar de vraag blijft in hoeverre het beleid ook zal beantwoorden aan de letter van de wetgever. Daarenboven kan naast bescherming en rechten, de mediawet ook als keurslijf ervaren worden.

De alternatieve radio's vinden hun werkterrein in verschillende maatschappelijke thema's die kenmerkend zijn voor de Peruaanse samenleving. Ze worden daarin gesteund door maatschappelijke instellingen zoals de Kerk en ngo's.

Een inzicht in de plaats van alternatieve radio's in Peru krijgt voornamelijk vorm wanneer we naar de politiek-maatschappelijke context kijken en het medialandschap. Dit laatste wordt gekenmerkt door hoge mediaconcentratie en geografische concentratie in de hoofdstad. Ondanks het feit dat zowel de militaire regering in de jaren '70, alsook de huidige regelgeving hier oog voor heeft, hebben er zich op dit vlak sindsdien geen grote verschuivingen voorgedaan. De commerciële media zijn (nog steeds) in handen van oligarchische families of buitenlandse consorten.

Het thema van machtsconcentratie en -centralisatie is echter ook heel duidelijk op het politieke vlak. Allereerst op het vlak van burgerschap. Daar de politieke instituties de laatste decennia zeer weinig inspanningen geleverd hebben om de participatie van de burgers te ontwikkelen, lijkt dit terrein in de context van dit decentralisatieprobleem weggelegd voor de alternatieve radio's. Men kan zich de vraag stellen of de lokale alternatieve radio's hierin een rol spelen of kunnen spelen. Daarnaast is de discrepantie tussen lokaal en nationaal bijzonder groot en reflecteert dit zich rechtstreeks in het medialandschap.

---

¹⁸⁷ CONGRESO DE LA REPÚBLICA. *Op.Cit.*, 2004, p. 272519.

Nu we de kenmerkende dimensies uit de Peruaanse samenleving en de plaats van de alternatieve radio hierin bekeken hebben, kunnen we de analyse van de programma's van de drie cases aanvatten.

II. ANALYSE VAN VERZET IN DRIE PERUAANSE CASES

HOOFDSTUK 1. Methodologie

1. Type onderzoek

1.1. *Kwalitatieve inhoudsanalyse*

In dit stuk willen we niet wat Yin de ‘karikatuur’ van de dichotomie tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek noemt, voorleggen.¹⁸⁸ Wel willen we kort beschrijven waarom voor dit onderzoek voor een kwalitatieve invalshoek werd gekozen. Er wordt voor kwalitatieve inhoudsanalyse gekozen omdat centraal hierin “*de reconstructie van latente betekenisstructuren*” staat.¹⁸⁹ De centrale vraag in dit soort onderzoek gaat uit naar hoe betekenis in mediateksten ligt en hoe deze de sociale realiteit weergeeft en construeert. Er wordt tevens van uitgegaan dat mediagebruikers betekenis halen uit mediaboodschappen. Kenmerkend voor dit soort analyse, stelt Wester, is dat het materiaal geproduceerd is in een bepaalde sociale situatie en dat de betekenis hieruit, dus aan deze sociale context ontleend wordt.¹⁹⁰

1.2. *Discoursanalyse*

Om dit sociale fenomeen van alternatieve radio’s in Latijns-Amerika te bestuderen is als uitgangspunt tevens gekozen voor het centrale idee van discoursanalyse. Dit houdt in dat de analyse gebeurt vanuit de idee dat tekst niet losstaat als een symbolisch systeem die met vaste betekenissen de buitenstaande realiteit vastlegt. Discoursanalyse en discours Theorie werd ontwikkeld door zowel politicologen, sociologen als filosofen eind jaren ’70 om een antwoord te bieden op de dominante idee van kennis en wetenschapsbeoefening en de structuralistisch visie op taal, cultuur en samenleving bekritisieren.¹⁹¹ De methodiek van de discoursanalisten

---

¹⁸⁸ YIN (R.) *Case study research: method and design*. Thousand Oaks, Sage, 1994, p. 57.

¹⁸⁹ HÜTTNER (H.J.M.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bahn Stafleu Van Longhum, 1995, p. 609.

¹⁹⁰ IDEM, p. 628.

¹⁹¹ TORFING (J.). *Discourse Theory: achievements, arguments, and challenges: identity, policy and governance*. In: HOWARTH (D.R.), TORFING (J.). *Discourse Theory in European Politics*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, p. 1.

kent verschillende generaties en vele interpretaties maar allen gaan er van uit dat taal niet louter een reflectie van de wereld is. Taal heeft ook de macht politieke processen te sturen en vormen. “*Language has power. The language we use [...] and the way we talk about events and people in everyday life makes a difference in the way we think and the way we act we act about them.*”¹⁹² Achter de louter tekstuele laag van een tekst, kan men dus ideeën en motieven ontwaren waarom men iets zegt.

2. Methodologische verantwoording: dataverzameling en data-analyse

2.1. Selectie van het empirisch materiaal

Daar dit thesisonderzoek gekoppeld is aan een stage en een verblijf in Peru zelf, is het grootste deel van de dataverzameling tijdens de maanden september, oktober en november gebeurd. Achteraf werd ook datamateriaal ingezameld via Internet.

2.1.1. Selectie van de radio's

Het onderzoek omvat een casestudy van drie verschillende Peruaanse radio's. Doorheen de stage zelf kwam ik in contact met de verschillende actoren in de sector van de alternatieve radio's. Ook werden productieverenigingen, niet-gouvernementele organisaties en associaties bezocht. Eveneens participeerde ik in Lima aan een congres, georganiseerd in november 2006 door de CNR (De Nationale Coördinator van Radio) waar een vijftigtal medewerkers uit de alternatieve radiosector samen kwamen. Daarbij werden werkgroepen en workshops gevormd om te reflecteren over precies de rol die alternatieve radio's in de samenleving kunnen en moeten opnemen, over welk beleid er uitgestippeld kan worden en wat de uitdagingen voor deze sector zijn. De selectie van de in het onderzoek betrokken radio's gebeurde in volgende verschillende stappen:

---

¹⁹² MEHAN (H.) The discourse of the illegal immigration debate: a case study in the politics of representation. In: *Discourse Studies*, 1997, Vol. 8, p. 250.

Stap 1: Overzicht van de Peruaanse alternatieve radio's en kennismaking met het veld

Deze stap was cruciaal in de dataverzameling, daar hij uiteindelijk bepaalt welke radio's werden opgenomen in de analyse. Om een selectie voor de casestudy te kunnen maken was het noodzakelijk een overzicht op te stellen van de verschillende soorten radio's en hun kenmerken. Dit gebeurde met de kennis opgedaan tijdens de stage, de kennismaking op het veld en op basis van eerdere literatuurstudie. Uiteindelijk bleek het interessantste een onderscheid te maken naargelang het thema dat essentieel is in het ontstaan en bestaan van de radio. Zo werden er uiteindelijk vijf maatschappelijke thema's waarrond lokale radio's in Peru werken uitgekozen. Deze waren de evangelisatie, de genderproblematiek, stedelijke ontwikkeling, immigratie en culturele identiteit.

Stap 2: Selectiecriteria

Rond deze maatschappelijke thema's werden dan radio's gekozen die hieruit werkten. In samenspraak met Carlos Rivadeneyra, AMARC vertegenwoordiger voor Peru, verbonden aan de vakgroep communicatiewetenschappen aan de Universidad Católica de Lima en werkzaam in het Peruaans Centrum voor Sociale Studies CEPES, werden vervolgens 8 verschillende Peruaanse radio's geselecteerd die tijdens het vooronderzoek in de maanden september en oktober werden bezocht. In deze eerste selectie van typische cases werd enerzijds rekening gehouden met de niet-commerciële, sociale basis die aan de wieg van het ontstaan van de radio stond en anderzijds met de mogelijkheid tot afreizen binnen de beperkte tijd.

Van de dertigtal effectieve leden van AMARC werden in het kader van dit onderzoek zes radio's bezocht. Ook twee radio's die niet aangesloten zijn bij AMARC, wel lid zijn van de CNR, werden bezocht. Bij elk bezoek voerden we voorbereidende gesprekken met de directeur en programmamakers van de desbetreffende radio, en werden er observaties van uitzendingen gehouden. Tevens werd bekeken wat de mogelijkheden waren om radioprogramma's op te nemen ter analyse.

Drie elementen bepaalden het uitsluitingsmechanisme van het aantal cases. Ten eerste vormde toegang de grootste moeilijkheid. Radiozenders die het meest in kleine gemeenschappen en in meer afgelegen gebieden werkten, vereisten meer en langer veldwerk. Dit was binnen de beschikbare tijd niet mogelijk. Bovendien, konden bepaalde zenders wegens hun beperkte financiële ondersteuning geen radioprogramma's archiveren noch een eigen website ondersteunen, via dewelke eventueel programma's kon worden opgenomen. Er werd dus

geopteerd om een selectie te maken van die radio's waar er mogelijkheid was om programma's op te vragen of later via streaming te kunnen opnemen.

Ten tweede vormde het lidmaatschap van AMARC een belangrijk element in de selectie van de radiocases. Aangezien AMARC zich, zoals in deel I aan bod kwam, plaatst binnen een radiowerking die fundamenteel anders is dan de commerciële radiosector, veronderstelde dit bijgevolg dat leden van het netwerk een zekere (alternatieve) verzetshouding innemen. Bovendien, vereist de AMARC affiliatie een duidelijke definiëring en reflectie betreffende de werking en filosofie van de zender bij de toetreding. Dit vergemakkelijkt ook, gezien de korte tijd, de analyse van deze radio's in dit onderzoek.

Het uitzenden van de meerderheid van de programma's in *Quechua*, de taal gesproken door de bevolking van het Andesgebergte, vormde ten slotte een derde uitsluitingscriterium. Het opnemen van deze cases door een analyse van hun enkele Spaanstalige programma's werd als niet representatief (voor de radio) beschouwd.

Rekening houdend met deze drie punten werd besloten vier radio's *niet* op te nemen in het onderzoek: Radio Cultural Amauta, Radio Pachamama omwille van de eerste twee elementen en Radio Voz Campesina en Radio Quispillacta omwille van het derde element.

Tot slot kon de zender Radio Enmanuel niet in het onderzoek opgenomen worden omdat zij in de maand maart beroofd werd van alle zenduitrustingen en computers waardoor de opname van programma's onmogelijk werd.

De drie radio's die in dit onderzoek onder de loep worden genomen zijn Milenia Radio uit Lima, Radio Stereo Villa uit Villa Salvador en Chami Radio uit Otusco. Hun geografische ligging wordt weergegeven op het plan van Peru vooraan in deze scriptie.

2.1.1. Selectie van de programma's

Dit onderzoek omvat een discoursanalyse uitgevoerd op vijftientig radio-uitzendingen verspreid over acht verschillende programma's, waarvan tweeëntwintig uitzendingen van één uur en drie een half uur duren. De uitzendingen van Radio Stereo Villa en Milenia Radio zijn allen ter plaatse verzameld. Vier uitzendingen van Chami Radio zijn via live streaming op de website opgenomen in april en mei 2007 en bijgevoegd bij de zes eerder in Peru verzamelde uitzendingen. De data variëren bijgevolg tussen april 2006 en mei 2007, uitgezonderd bij Milenia Radio waarvoor drie uitzendingen van het programma *En Contacto* uit 2003 dateren.

Dit komt doordat geen andere programma's meer voor handen waren in het archief, noch via Internet opgenomen konden worden.

Inhoudelijk is er voor gekozen om geen muziekprogramma's op te nemen in de analyse, hoewel deze prominent aanwezig zijn in het programma aanbod van de drie radio's. Het materiaal omvat verschillende soorten programma's en niet louter expliciet politieke programma's. Dit enerzijds omdat de onderzoeksvragen peilen naar een verzetsdiscours van de radio in zijn geheel en er ook naar een gedifferentieerd beeld van de hele programmatie wordt gekeken. Anderzijds om zo de elementen die dit verzetsdiscours vorm geven beter te kunnen analyseren. We hebben per radio bijgevolg 3 verschillende programma's gekozen: een programma dat opgebouwd is rond het centrale thema waarrond de zender werkt; een programma dat politieke gebeurtenissen behandelt en een programma dat zich tot een specifiek doelpubliek richt dat zich onderscheidt van het algemene doelpubliek van de radio.

Voor Chami Radio gaat het respectievelijk om '*Conocer para amar*' dat de evangelisch-marianistische filosofie aan de mensen wil overbrengen, '*Chami Noticias*' dat de politieke gebeurtenissen uit de streek bespreekt en '*En Mancha*' dat zich tot de jongeren van Otusco richt. Bij Radio Stereo Villa werd een selectie gemaakt uit '*Agua Derecho Humano*', dat het thema van de watervoorziening in Villa Salvador behandelt, het politieke programma '*Cuestión de Estado*' en '*Contacto Genial*' dat door en voor kinderen gemaakt is. Ook hierin moest voor de case Milenia Radio echter afgeweken worden van de selectiecriteria omwille van verschillen in programmatie van de zender. Zij werkt namelijk hoofdzakelijk themagericht of via korte projecten. Voor dit onderzoek hebben we de programma's '*Onda Digital*' en '*En Contacto*' kunnen verzamelen. Het zijn enkel deze programma's die via servers van andere radio's of organisaties op het internet worden verspreid. Voor de dagelijkse programmatie heeft de radio hiervoor geen server, noch personeel om ze te archiveren.

Voor elk programma is getracht (ad random) een minimum van drie uitzendingen te selecteren gespreid over verschillende maanden. Dit bleek echter niet mogelijk voor de programma's Chami Noticias, Onda digital of Agua Derecho Humano, waar we twee programma's uit eenzelfde maand hebben geselecteerd. In het volgende hoofdstuk staan we uitgebreider stil bij de geselecteerde zenders en de programma's. In bijlagen is een overzicht van de verschillende programma's bijgevoegd.

2.2. Analyse van de radioprogramma's

De analyse van dit onderzoek verloopt in drie opeenvolgende maar niet los van elkaar staande fasen. In deze gefaseerde analyse wordt op de teksten van de radioprogramma's gewerkt, maar de focus ligt hierbij op de relatie tussen de tekstuele analyse van de programma's en hun niveau van betekenis en positionering in bredere elementen van discours (van de radio). Fase één omvat de transcriptie van de radioprogramma's en was tegelijkertijd een fase van eerste analyse. De tweede fase is gericht op de positionering van verschillende labels in de tekst (transcripties). Tot slot, richt fase drie de analyse op de verbinding van de verschillende labels. Deze drie stappen moeten opgevat worden als een cyclisch verloop, waarbij elke stap een dichte opvolging is van de vorige. De overgang verloopt daarbij geleidelijk. Vooral fase 1 en fase 2 vormen analysestappen die sterk ineenschuiven.

2.2.1. Transcriptie radioprogramma's

Zoals gezegd is de transcriptie van de geselecteerde radioprogramma's een eerste belangrijke fase. Deze transcripties trachten een zo getrouw mogelijke neerslag van alle gesproken woorden in het programma te zijn. Daarbij werd ook rekening gehouden met wie aan het woord is. Er is dus opgetekend of het de presentator(s), uitgenodigden of medewerkers zijn die spreken. Aan de hand van leestekens en eigen commentaren wordt getracht eventuele intonaties, onderbrekingen tussen personen, alsook de sfeer van het gesprek vast te leggen. De manieren van weergeven verduidelijken we in het volgende schema:

	Gehanteerde transcriptieconventies
Stopwoorden: entonces, no?, pues. (dus, niet?, nou)	Weggelaten bij 2 voorwaarden: overvloedig gebruik én niet relevant voor begrijpen van de zin.
Stiltes	...
Aansnijden van een nieuw thema, bij duidelijke verandering van toon of stilte	Nieuwe paragraaf

Onduidelijke woorden, ruis	X
Eigen commentaar, verduidelijkingen	Tussen () en in italic: (<i>rie</i> of <i>rien</i>) = lachen (<i>poco claro</i>)= onduidelijk (<i>como fondo</i>)= op achtergrond (<i>lee</i>)= leest voor (<i>interrumpe</i>)= de persoon onderbreekt
Korte jingle van minder dan 1min.	‘Jingle’ (met eventuele slogans)
Langere pauzes	‘Jingle’ (met eventuele slogans), vermelding aantal minuten, reclame en/of muziek.

Men bekomt aan het einde van deze fase de tekstuele neerslag van alle data. Deze fase is tevens een eerste analyse omdat uit dit ‘lezen-luisteren-schrijven’ een kwalitatieve affiniteit met het empirisch materiaal wordt verworven. Hierdoor verkrijgen we ook een algemeen beeld van de punten waarrond de *labelling* in fase 2 gearticuleerd kan worden. Deze punten laat men uit de tekst komen, mede aan de hand van alle opmerkingen en aantekeningen die genoteerd worden.

2.2.2. Labelling

De analyse in de tweede fase gebeurt per programma. Vanuit de onderzoeksvragen wordt gekeken welke punten uit de transcriptietekst komen. De onderzoeksvragen en de bevindingen uit de eerste fase leiden ons tot 6 clusters waar de analyse zich opsplijt. Het is rond de verschillende onderscheiden actoren aanwezig in de programma’s dat de analyse zich opbouwt. Voor elk van deze cluster worden de bevindingen voor elke uitzending genoteerd. Ook wordt bij elke uitzending gekeken welke thema’s achtereenvolgend aangesneden worden. De voorstelling in de programma’s van deze clusters is de aanzet tot analyse van de mogelijke elementen van verzet. De verschillende clusters lopen bijgevolg op bepaalde vlakken in elkaar over:

- 1) De *participatie*: op welke manier participeren de luisteraars in het programma, hoe spreekt men over hun participatie, welk stemmen participeren?
- 2) Het *doelpubliek*: op welke manier is het doelpubliek aanwezig in het programma? Hoe worden zij aangesproken?

- 3) De *politieke gebeurtenissen*: op welke manier zijn politieke gebeurtenissen en politieke personen aanwezig in het programma?
- 4) De *eigen radio*: hoe wordt over de eigen radio gesproken, welke positie wordt aan de radio toegeschreven, in welke termen wordt hun werk omschreven?
- 5) De *andere stem*: welke stemmen en op welke manier zijn deze aanwezig naast deze van de presentator?
- 6) De *maatschappelijke inslag*: hoe komt het thema waarvoor de radio werd opgericht aan bod?

2.2.3 Verzetsdiscours

In de laatste fase worden de teksten per radio samengenomen. Deze fase kan ook als een synthesefase gezien worden. De analyse van de verschillende clusters per programma worden samengebracht om de belangrijkste dimensies van het verzetsdiscours van de radio bloot te leggen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de posities en discoursen van de verschillende betrokken actoren. Deze analysefase richt zich tenslotte ook op de vraag hoe elementen van het verzetsdiscours zich hierbinnen articuleren.

HOOFDSTUK 2.

Casestudy van drie Peruaanse radio's

1. De case Milenia Radio

*“La información es poder. Obtener la maneja y comunicarla es nuestro derecho.”*¹⁹³ [De informatie is macht. Haar kunnen bedienen en communiceren is ons recht.]

1.1. Ontstaansgeschiedenis: verenigde vrouwen staan sterker!

In 1991 bundelden vijf Peruaanse organisaties hun krachten in een gemeenschappelijk collectief. Het ging om de grootste Peruaanse organisaties die ijveren voor de verbetering van de positie van de vrouw. Ze zijn werkzaam in verschillende uithoeken van het land: *Asociación de Comunicadores Sociales Calandria* in Lima, net als *Centro de la Mujer Peruana Flora Tristán*, *Centro Amauta de Estudios y Promoción de la Mujer* in Cusco in het zuiden, *Centro Michaela Bastida* in Trujillo in het noorden en *Movimiento Manuela Ramos* in 10 verschillende departementen. Deze vrouwenorganisaties werkten al sinds enkele jaren radioprogramma's uit rond het genderthema die door verschillende zenders werden uitgezonden. Dit radiaal werk wilden ze met de oprichting van het *Collectivo Radial feminista* (Het Radiaal Feministisch Collectief) versterken en verder uitbouwen. Het project werd financieel voornamelijk gedragen door het Deense departement voor ontwikkelingssamenwerking (DANIDA) via de ngo Kulu. Arriola beschrijft de oprichting en ervaringen van het collectief, waarbij het eerste jaar vooral werd besteed aan samenkomsten om het radiaal werk van elke organisatie te bespreken en theoretische workshops te organiseren. *“Nous nous qualifions de ‘collectif de radio’ mais, surtout pas de question de faire de la radio!”*, schrijft ze.¹⁹⁴

In deze eerste fase evalueerde het collectief de radioprogramma's van elke participerende organisatie. Op basis hiervan trachtte zij het profiel van een radio voor vrouwen veeleer theoretisch uit te werken. Het doel van het collectief kan omschreven worden als het ontwerpen van politieke voorstellen en het zoeken naar communicatieacties om de gelijke

¹⁹³ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 74.

¹⁹⁴ ARRIOLA (T.). In: GIRARD (B.) (ed.). *La passion radio. 23 expériences de radio participative et communautaire à travers le monde*. Paris, Syros, 1993, p. 150.

participatie in de politieke besluitvorming van mannen en vrouwen te bevorderen.¹⁹⁵ Al na enige tijd besloten de betrokken organisaties dat een eigen radio het best aan hun doelstellingen tegemoet zou komen. Dit bleek echter zeer moeilijk te verwezenlijken. Er kwamen jaren van lobbywerk en solidariteitsoproepen aan te pas opdat het collectief uiteindelijk in 1998 een licentie van het Ministerie voor Transport en Communicatie voor haar radiozender kreeg.¹⁹⁶ Omwille van onduidelijke redenen zond de radio pas officieel uit vanuit haar lokaal in Jesus Maria (Lima) bij het ingaan van het nieuwe millennium, vanwaar ze tevens haar naam ontleent. Milenia Radio zendt uit op de middengolf, via de frequentie 1530 AM in Lima via een zendmast die in het noorden aan de rand van de hoofdstad staat. Van de bijna 8 miljoen inwoners van de Peruaanse de hoofdstad, wil Milenia Radio de doelgroep van vrouwen ouder dan 25 jaar aanspreken. Door het lange wachten op de licentie konden ze de eerste jaren ook onderzoeken verrichten naar hun doelpubliek.¹⁹⁷

Aangezien de radio gedragen wordt door vrouwenrechtenorganisaties die sinds eind jaren '80 ervaring hebben met het genderthema, steunt het radiale werk van Milenia Radio op deze ervaring van de oprichters. Hierdoor staan zij ook rechtstreeks in contact met de laatste campagnes en debatten binnen de vrouwenbeweging.¹⁹⁸ Doordat deze burgerorganisaties elk op hun beurt met verschillende instellingen en netwerken verbonden zijn, heeft het werk van de zender ook zo'n brede weerklank gekregen, constateert Peppino Barale.¹⁹⁹

Via deze netwerken vonden ze ook de fondsen om hun zender te ondersteunen bij DANIDA tot in 2003. Echter, na een evaluatie wordt de ngo Kulu gesloten en moet het *Collectivo Radial feminista* in 2004 het Milenia project gedeeltelijk inkorten.²⁰⁰ Allereerst wordt het personeelsbestand afgeslankt. Vandaag zorgen vijf producers en een administratief medewerker op vrijwillige basis ervoor dat de zender kan blijven bestaan. De radio beschikt over één vast betaalde technicus die de uitzendingen gaande houdt. Ook in de programmatie (van 6 uur s'ochtends tot 6 uur s'avonds) worden drastische veranderingen aangebracht. Hierdoor is enkel het middagprogramma nog een live-uitzending. Verschillende zenduren worden aan organisaties verhuurd. Voor het overige bestaat de programmatie uit kleine

---

¹⁹⁵ N.N. *Colectivo Radial Feminista*. s.l. [<http://www.radiomilenia.com.pe/nhistoria.php>], zie bijlagen: p. viii-19. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

¹⁹⁶ JARA (M.). 20 oktober 2006, zie bijlagen: p.vi-12.

¹⁹⁷ IDEM, zie bijlagen: p. vi- 13.

¹⁹⁸ IDEM, zie bijlagen: p. vi-16.

¹⁹⁹ PEPPINO BARALE (A.M.). Nuevas identidades. In: *Revista casa el tiempo*. 2005, Maart, p. 6. [<http://www.difusioncultural.uam.mx/revista/mar2005/peppino.html>], zie bijlagen: p. viii-30. Datum van raadpleging: 6 juni 2007.

²⁰⁰ JARA (M.). 20 oktober 2006, zie bijlagen: p. vi-14-15.

projecten. Dit houdt in dat elk jaar opnieuw het voortbestaan van de radio afhankelijk is van gehonoreerde projectfinanciering.

1.2. De geanalyseerde programma's

1.2.1. 'Onda digital': Digitale golf

Dit programma (project) werd gedurende 11 maanden uitgezonden op woensdag tussen 12 en 13 uur. Gedurende een uur houden de presentatrice en een gast een dialoog over de verschillende mogelijkheden en pijnpunten van de nieuwe informatiesamenleving. De rol van de vrouw en haar burgerschap hierin is een vanzelfsprekende centrale dimensie van het gesprek. De ervaring van de radiogast in een specifiek domein vormt het uitgangspunt voor de discussie. Dit programma kwam tot stand in samenwerking met de Chileense zender Radio Tierra, de eerste feministische radio van Latijns-Amerika.²⁰¹ Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. de mogelijkheden van internet in de genderproblematiek, het programma 'radialistas apasionadas' (dat gratis radioprogramma's via internet aanbiedt) en het Peruaanse digitale (beleids)plan.

1.2.2. 'En Contacto': In Contact

En Contacto wordt elke woensdag tussen 11 en 12 uur uitgezonden. Het betreft een themagericht programma. Een centraal thema wordt aangekaard door ondermeer 'contacten' te leggen met verschillende betrokken actoren en experts. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren het huishoudelijk geweld in Barranco (een wijk van Lima), de nieuwe wet dat het beroep van verloskundige reguleert en de morning-afterpil.

1.3. Analysebevindingen

1.3.1. De eigen zender

Milenia radio profileert zich uitdrukkelijk als een radio die de strijd van de vrouwenbeweging ondersteunt, begeleidt en vooruithelpt. Dit vertaalt zich op verschillende manieren. Allereerst is er de klassieke informatietaak die Milenia stelt op te nemen. Informatie verschaffen vormt

---

²⁰¹ PEPPINO BARALE (A.M.). *Op.Cit.*, p. 3.

<http://www.difusioncultural.uam.mx/revista/mar2005/peppino.html>, zie bijlagen: p. viii-30, datum van raadpleging: 6 juni 2007.

een essentieel onderdeel van haar taak, aangezien juiste informatie wordt beschouwd als de basis voor de strijd van de vrouwenbeweging:

*“Entonces hay que ver las cosas claramente y hay que saber que es que nos puede ayudar y uno de estos métodos como las píldoras anticonceptivas de emergencia puede ayudarnos a cambiar nuestra vida.”*²⁰² **[Dus moeten de dingen duidelijk zijn, moet er geweten zijn dat het ons kan helpen en dat een methode zoals de morning-afterpil kan helpen ons leven te veranderen.]**

Ten tweede stelt ze zich op tegenover de ‘andere’, niet nader gedefinieerde media, die door foute informatie, al dan niet opzettelijk, verwarring veroorzaken. Hierdoor kan de vrouw geen beslissingen nemen vanuit de zelfbeschikking op haar leven en lichaam. Het is door het weerleggen van die foute berichtgeving en het verstrekken van juiste informatie dat autonomie bereikt kan worden, aldus Milenia. De noodzaak om accurate informatie te verspreiden die de échte realiteit reflecteert en wordt verkondigd past eveneens in deze oppositionele positie ten aanzien van de andere media. Tot slot speelt ook hun expertise mee. Als radio gekend voor haar werk voor vrouwen, wordt regelmatig gerefereerd naar de uitgebreide manier waarop thema’s worden besproken. Over alle programma’s heen, is het voornamelijk de presentatrice die uitwijdt over deze rol van de radio, maar dit wordt ook aangebracht door gasten of geïnterviewden:

*“Le agradezco mucho a usted por esta oportunidad y por el apoyo en el curso de esta lucha tan larga, muchísimas gracias.”*²⁰³ **[Ik dank u voor deze mogelijkheid (om op de radio te komen) en voor de steun doorheen deze lange strijd, enorm bedankt.]**

1.3.2. Participatie

In de hier onderzochte programma’s van Milenia Radio wordt zeer weinig beroep gedaan op interviews met luisteraars of op interactie tijdens de uitzending via telefoon of andere middelen. Uit de analyse blijkt dat de enige actie die wél op het publiek wordt getransponeerd, is hun kennisbehoefte. Maar hierover wordt voornamelijk in passieve termen gesproken: het publiek wordt terwijl ze met hun werk bezig zijn door de radio geïnformeerd. Het publiek is vooral een publiek dat moet weten, niet een publiek dat moet ageren.

1.3.3. Het publiek

De luisteraars uit de hoofdstad van deze radio hebben als onderscheidend en belangrijkste kenmerk dat ze tot de vrouwelijke populatie van Lima behoren. Hieruit volgt de logische conclusie dat ze bijgevolg geïnteresseerd zijn in de thema’s die Milenia Radio aanreikt.

²⁰² Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 86.

²⁰³ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 112.

Uit de analyse blijkt dat het publiek voornamelijk in algemene en onpersoonlijke termen voorgesteld wordt. Het wordt echter wel op een rechtstreekse manier aangesproken. Meestal worden de luisteraars aangesproken uit hoofde van hun beroep of het merendeel als huisvrouwen:

“Este tema para usted amiga, amiga que nos esta escuchando en su casita quizás estas acompañada con Milenia Radio, haciendo los labores del hogar e informándose un poquito.” ²⁰⁴ [**Dit (muzikaal) thema is voor jou vriendin, vriendin die naar ons luistert in haar huisje en, begeleidt door Milenia Radio, misschien de huishoudelijke taken aan het doen is en zich een beetje wil informeren.**]

Slechts heel af en toe wordt de opmerking gemaakt dat het thema toch ook belangrijk is voor de mannelijke luisteraar. Hij wordt echter niet rechtstreeks aangesproken. De relatie die wordt gecreëerd in de programma's *En Contacto* en *Onda Digital*, is een vertrouwensrelatie tussen vrouwen die elkaar begrijpen. Er is uitdrukkelijk gewerkt aan een model dat verschilt van de mannelijke autoritaire stem uit de grote commerciële radiostations in Lima.²⁰⁵ De aanspreektoon is dan ook deze van 'vriendin' of 'jij'. Men wil de nadruk leggen op de dialoog en op een horizontale relatie tussen radio en luisteraar. Dit staat echter wel in contrast met het andere discours, dat de radio voornamelijk informatie verspreidt, in combinatie met de zeer arme interactie met luisteraars via de telefoon of interviews. In de geanalyseerde programma's staan thema's centraal die om uitleg vragen. Deze uitleg wordt verschaft door een expertstem in te roepen, met een rollenspel de problematiek voor te stellen of nog via metaforen, zoals bijvoorbeeld na een droge medische exposé over hoe de morning-afterpil werkt:

“JC: Y cuando el cerebro encuentra la hormona en alta proporciones en la sangre,(...) La mujer deja de ovular.

P: Es como una maquinita en donde se le programa que ya se ejecutó algo? (...) Estoy bien?” ²⁰⁶

[JC: En wanneer de hersenen het hormoon tegenkomen in hoge concentratie in het bloed, (...) Stopt de vrouw met ovuleren.

P: Het is zoals een machientje waarin geprogrammeerd wordt dat als iets werd uitgevoerd? (...) Ben ik juist?]

Er is tevens sprake van een sterke identificatie tussen Milenia Radio, via de presentatrice, en haar publiek. De radio positioneert zich als een deel van het publiek, waardoor de besproken problematiek of thema's verteld worden vanuit het wij-perspectief. Milenia Radio is namelijk op de hoogte van hun problemen, hun bezorgdheden en vragen. Bovendien heeft ze oog voor hun dagelijkse activiteiten en ritmes:

²⁰⁴ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 88.

²⁰⁵ JARA (M.). 20 oktober 2006, zie bijlagen: p. vi- 13.

²⁰⁶ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 91.

“Así como nuestras amigas que también trabajan por ejemplo en los terminales, si en los terminales donde se venden pollo, en los mercados centrales, (...) Quiero entonces dar un saludo entonces muy especial a todas las amigas y los amigos también pues, para quienes el día empieza casi pasadita no mas, que a medianoche ya empiezan su día.” ²⁰⁷ **[Zoals onze vriendinnen die bijvoorbeeld in de terminals werken, ja in de terminals waar ze kip verkopen, in de centrale markten, (...) Ik wil al deze vriendinnen een speciale groet overbrengen, en vrienden ook, voor wie de dag niet veel na middernacht begint.]**

Er is nog een specifiek fragment binnen het Milenia publiek, namelijk de verschillende instellingen of organisaties die werken rond het vrouwenthema. Zoals we eerder opmerkten wil Milenia hen ondersteunen. Dit gebeurt niet zozeer door het verspreiden van informatie voor deze instellingen. Maar veeleer door bij elk thema te verwijzen naar de verschillende punten waarop deze organisaties actie voeren en vooruitgang boeken. Zo verhoogt de radio de zichtbaarheid van deze instellingen bij het publiek. Zo is bijvoorbeeld een nieuwe regelgeving inzake het beroep van verloskundigen, de aanleiding tot een interview dat deze sector die “voor de vrouw werkt” in het licht stelt:

“EQ: *Buenas días, como estas, a todas las oyentes de Radio Milenia?*

P: *Muchas gracias por estar con nosotras, nuevamente como en tantas ocasiones durante la lucha de las obstetricas hemos conversado con usted.”* ²⁰⁸

[EQ: Goeie dag, hoe gaat het, luisteraars van Radio Milenia?

P: Dank om bij ons te zijn, opnieuw zoals tijdens de vele momenten dat we met jullie hebben gesproken gedurende de strijd van de verloskundigen.]

We kunnen besluiten dat de aanspreektoon door Milenia radio zich dus situeert tussen enerzijds het idee van informatieoverdracht en dienstverlening en anderzijds een sterke identificatie met haar publiek.

1.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen

Daar de geanalyseerde programma's opgebouwd zijn rond een centraal thema, draait de uitzending vaak rond een interview met één centrale gast. Deze persoon is meestal een expert met beroepservaring betreffende dit onderwerp. Net als bij de luisteraars is de relatie met de presentatrice zeer vriendschappelijk, zelfs één van bewondering vanuit de andere stem, de gastspreker. Deze komt in vele gevallen uit dezelfde sector, de vrouwenbeweging of de alternatieve media. Hij of zij kent dus de radio en drukt zijn bewondering dan ook uit voor hun werk:

²⁰⁷ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 95.

²⁰⁸ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 110.

“Hola Mariela, muchísima gracias por invitarme a Milenia radio, una radio que tiene mucha historia y mucho trabajo con las mujeres, y que bueno la conozco desde .... (Rien) desde antes que nazca, y realmente puedo decir que tengo mucho orgullo de estar hablando con tigo y de estar aquí en la cadena de Milenia Radio, (...)” ²⁰⁹ **[...] bedankt om me uit te nodigen op Milenia Radio, een radio met heel veel geschiedenis, veel werk met vrouwen, en die ik ken sinds... (lachen) voor ik geboren werd, en ik kan je zeggen dat ik heel trots ben met jou hier op Milenia Radio te praten.]**

De programma's draaien voornamelijk om de dialoog met de expert, die via zijn ervaring het thema toelicht. De presentatrice neemt de rol op om de vragen die het publiek zich kan stellen, voor te leggen en zo alle informatie in het gesprek te krijgen. De presentatrice en expert zitten wel volledig op hetzelfde niveau betreffende het thema, maar de expertstem is zeer sturend in het gesprek:

“P:(...)Que crees tu que tiene el impacto que tienen las TICs en medios como lo nuestro, en la radio?”

CR: Bueno es muy grande, creo que antes me gustaría no reflexionar de impacto, pero plantear una cuestión de orden, conceptual.” ²¹⁰

[P: (...) Wat denk jij dat de impact is van ICT in media zoals de onze?

CR: Wel die is zeer groot, maar eerst zou ik graag niet over de impact nadenken, maar de vraag van orde stellen, conceptueel.]

1.3.5. Politieke gebeurtenissen

De aanleiding om een problematiek in te leiden is vaak een politieke beslissing, zoals een nieuwe wet, of het uitblijven van een politieke beslissing. Waar dit niet het geval is, wordt steeds veel aandacht besteed aan het kaderen van het thema van de uitzending in het wettelijke kader.

In de programma's van Milenia articuleren de politieke actoren zich rond twee opposities. De eerste speelt zich af tussen de nationale politieke actoren en de *civil society*. Deze laatste wordt gedefinieerd als de verschillende instituties, groeperingen of professionelen, mensen die dagelijks met de problematiek werken. Deze actor wordt gelinkt aan de strijd, aan protesten en betogingen om een vooruitgang of verandering met betrekking tot het vraagstuk te bekomen. De politieke actor van nationaal niveau is steeds de verpersoonlijking van een bepaald beleid en wordt gekenmerkt door non-actie of het tegenhouden van de verandering die in het programma positief wordt geacht. Er wordt de nadruk gelegd op de obstakels die de strijd van betrokken organisaties ondervinden door hun toedoen. Beide actoren worden dus op

²⁰⁹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 74.

²¹⁰ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 68.

een actieve manier voorgesteld en in een politiek perspectief geplaatst, ook al is het via hun beroepspraktijk. Bijvoorbeeld betreffende het feit dat medische centra wettelijk nog geen info over de morning-afterpil mogen verschaffen stelt de presentatrice:

*“Claro, además ellos están prohibido por el ministro de dar esta información. Y lo que hacen de alguna manera, es poner en riesgo su trabajo si es que ..”*²¹¹ **[Natuurlijk, bovendien verbiedt de minister hen om deze informatie te geven, waardoor ze (door het wel te doen) op een of andere manier dus hun werk riskeren.]**

Een tweede tegenstelling speelt zich af tussen de nationale en de internationale politieke scène. De nationale actor wordt hier voorgesteld in zeer algemene termen zoals ‘het land’ of ‘Peru’. Deze wordt tegenover internationale actoren gepositioneerd, die dan veeleer de vorm van een drukkingmiddel aannemen. De internationale actor omvat veelal internationale verdragen, verplichtingen, maar ook andere landen (als voorbeeld) of internationale tendensen en ontwikkeling. Deze internationale actoren geven de goede weg aan waar de nationale ontwikkelingen zich op zouden moeten richten. Ze impliceren vaak, in het discours van de presentatrice, een verplichting die Peru zou moeten volgen:

*“Esta convención de Belandro Veral también fue una respuesta a la preocupación que existía porque la violencia en que viven muchísimas mujeres de América, (...) Y también esta convención fue posible gracias a que había una responsabilidad histórica de hacer frente a esta situación para poder procurar soluciones positivas. (...)Peru es firmante y por lo tanto sus acuerdos tienen que ser cumplido. Estar respetados y ser cumplidos.”*²¹² **[Deze conventie van Belandro Veral was een antwoord op de bezorgdheid die er bestond want vele vrouwen in Amerika leefden in een geweldsituatie. (...) Deze conventie was mogelijk door de historische verantwoordelijkheid om de situatie met positieve oplossingen te voorzien. (...) Peru was ondertekenaar en moet de overeenkomst dus uitvoeren. Respecteren en uitvoeren.]**

De positieve noot is echter ook in sommige programma’s aanwezig, vooral bij monde van de radiogasten. Zij maken dan bijvoorbeeld opmerkingen over positieve ontwikkelingen in Peru of over betere cijfers dan de omringende landen.²¹³ De manier waarop de presentatrice over de positie van het land (nationale actor) verhaalt, is doorheen alle uitzendingen negatief: de problemen die tot moeilijkheden leiden op het vlak van de perceptie van een thema zoals bijvoorbeeld abortus, of bijvoorbeeld verdragen die niet gerespecteerd worden.

Kritiek op het politiek beleid is doorheen alle uitzendingen aanwezig in zeer algemene termen, maar wel steeds rond dezelfde drie punten. Ten eerste is het politieke beleid gebaseerd op een té instrumentele visie op ontwikkeling. Ten tweede wordt financiering te veel als een uitgave gezien in plaats van een noodzakelijke investering, waardoor steeds te weinig geld wordt geïnvesteerd. Ten derde is het eerder een probleemoplossend beleid dat preventie te weinig opneemt en er geen geld voor noodzakelijke preventiecampagnes

²¹¹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 87.

²¹² Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 98.

²¹³ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 75.

vrijkomt. Er wordt dus een belangrijke rol gelegd bij de politieke actoren van het land, in nationale termen, om het beleid te veranderen. Milenia Radio is daarbij een middel tot opinievorming. Door de luisteraars uit te leggen waar het beleid mee bezig is betreffende thema's die hun aanbelangen en ook aan te klagen waar het beleid nog te kort schiet, wil men onrechtstreeks impulsen tot veranderingen genereren:

*“Te doy las buenas días entonces vamos a hablar de algo importantísimo para nosotros las mujeres. Que nosotros las mujeres a veces muy poco sabemos, que no opinamos de temas que realmente nos conciernan. Vamos a hablar de la Píldora de anticoncepción de emergencia.”*²¹⁴ [**Ik groet je en we gaan praten over iets zeer belangrijks voor ons, vrouwen. Want wij vrouwen weten soms zeer weinig, we hebben geen opinie over de thema's die ons aangaan. We gaan het hebben over de morning-afterpil.**]

1.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema

Doorheen de hele Milenia programmatie staat het genderthema centraal: alle aangesneden thema's worden vanuit de positie van de vrouw bekeken. Het genderperspectief zit ingemetseld in het radiaal werk van Milenia Radio. Het doel is steeds om op zeer expliciete wijze te bekijken wat de consequenties zijn voor de positie van de vrouw in de Peruaanse samenleving. Op de eerste plaats krijgt dit uitdrukking in de zeer concrete vraagstukken aangaande het lichaam van de vrouw: abortus, anticonceptie of huishoudelijk geweld. Daarnaast is in mindere mate de positie van de vrouw verbonden met een discours over ontwikkeling. Dit komt wel voor als de ontwikkeling van zichzelf als persoon, gerelateerd aan die van 'het land', alsook de ontwikkeling van 'de gemeenschap', en soms 'de samenleving':

*“T: (...) y estamos conformando una comunidad virtual, con el tema que nos interesa, que es el desarrollo de la mujer en todas las dimensiones de la vida personal y de la sociedad.”*²¹⁵ [**T: (...) en we zijn een virtuele gemeenschap aan het ontwikkelen, rond het thema dat ons interesseert, de ontwikkeling van de vrouw in alle dimensies van het persoonlijke leven en van de samenleving.**]

Met behulp van cijfermateriaal, de stem van de expert en wetenschappelijke ruggensteun is een duidelijk discours aanwezig dat de noodzaak beklemtoont om de positie van de vrouw te veranderen mede door de bewustwording van het publiek hierover.

²¹⁴ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 83.

²¹⁵ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 76.

2. De case Radio Stereo Villa

“17 años comprometida con los oyentes de Lima Sur y su vida cotidiana”²¹⁶

[17 jaar engagement met de luisteraars van Zuid Lima en hun dagelijkse leven]

2.1. De ontstaansgeschiedenis van de radio: ideologie, publiek en locatie

Het district Villa El Salvador, ten zuiden van Lima is bekend in Peru als historisch voorbeeld van buurtorganisaties en zelfbestuur. Afhankelijk van de bron, ontstaat het district naar aanleiding van een landbezetting ten zuiden van Lima op de symbolische 1e mei 1971 door een groep van een 100tal families.²¹⁷ Anderen stellen dan weer dat Villa El Salvador het gevolg is van een door de militaire regering verplaatste groep arme families naar het woestijnachtige gebied om ze weg te halen uit de door hen bezette privé-gronden in de hoofdstad²¹⁸. De wettelijke erkenning tot ‘district’, verdeeld in 8 secties, kwam er pas in 1983.²¹⁹ Door de omvang van de bezetting en de tactiek waarmee ze georganiseerd werd, kwam er een akkoord tot stand met de militaire regering van Velasco die de oprichting van het district goedkeurde. Sinds de jaren '40 vonden er verscheidene landbezettingen plaats rond de hoofdstad Lima door de enorme explosie van haar inwoners. De regering van Velasco paste dan ook een gedoogbeleid toe op deze *pueblos jóvenes* of “jonge steden”.²²⁰ Tot de erkenning als district begin jaren '80, organiseerden de bezetters zich in CUAVES (Comunidades Autogestionarias de Villa El Salvador), lokale raden met vertegenwoordigers uit de buurtgemeenschap. Daarna ontwikkelden de gemeentelijke autoriteiten verschillende stedelijke ontwikkelingsplannen waarin een participatief budget wordt vastgelegd. Elke sector krijgt vervolgens op basis van een aantal criteria (zoals inwonersaantal en belastingbijdrage) een deel toegewezen dat naar projecten gaat. Deze worden gekozen doorheen een beslissingsproces dat steunt op een reflectie in verschillende workshops. De alzo gefinancierde projecten houden na bijna 30 jaar nog steeds de uitbouw van basisbehoeften als watervoorziening, wegenbouw of medische diensten in stand. Volledig eensgezind of zonder tegenstand uit politieke hoek én van inwoners kwam dit mechanisme natuurlijk niet tot stand.

---

²¹⁶ SECTOR 2/GRUPO 15. Radio Stereo Villa. Op: *Youtube*, 38sec. [<http://www.youtube.com/watch?v=3WtsuUxxqmQ>], zie bijlagen: p. viii-33. Datum van raadpleging: 15 maart 2007

²¹⁷ PEATTIE (L.). Participation: a case study of how invaders organize, negotiate and interact with government in Lima, Peru. In: *Environment and urbanization*, 1990, Vol 2, nr. 1, p. 21.

²¹⁸ LEWIS (P.). *Op. Cit.*, p. 98.

²¹⁹ N.N. *Historia de Villa El Salvador*. [<http://www.vesperu.com.pe/historia.html>], zie bijlagen: p. viii-23. Datum van raadpleging: 9 juni 2007.

²²⁰ PEATTIE (L.). *Op. Cit.*, pp. 20-22.

Toch concludeert Hordijk dat de belangrijkste bijdrage van Villa El Salvador zich op het politieke vlak bevindt, met name in de heropleving van de populaire participatie in gemeentelijk bestuur.²²¹ De gemeentelijke besluiten en ervaringen van Villa El Salvador om participatief met het budget om te gaan waren dan ook een (een van de voorbeelden) voorbeeld voor de wet op de *Presupuesto participativo* in 2003 dat dit mechanisme in het hele land wettelijk verplicht stelde, zoals besproken werd in deel II.

Met steun uit verschillende hoeken van zowel staatsinstellingen, ngo's en voornamelijk de Katholieke Kerk wordt enkele jaren na de bezetting het Populair Communicatiecentrum CECOPRODE opgericht. Dit is een sociale vereniging van burgers die sinds de bezetting op vrijwillige basis de buurtwerking in het district heeft ondersteund.²²² Door een gebrek aan overheidsdiensten in de jaren voor de erkenning tot district, werd in dit centrum een soort sociale werking uitgebouwd. Vanuit het perspectief van de communicatie en de educatietheorie van Freire werden en worden er nog steeds vormingen en workshops voor buurtbewoners en specifiek voor jongeren- en vrouwen georganiseerd. Ook culturele projecten worden hierin opgenomen. Het uitwerken van communicatieprojecten om zo de identiteit te ontwikkelen van de inwoners van een stad die zichzelf helemaal moest opbouwen, was het uitgangspunt waarmee het centrum de politieke en sociale katalysator van Villa El Salvador werd.²²³

Het is als onderdeel van 'el centro' dat Radio Stereo Villa sinds 1989 een specifieke opdracht binnen de gemeenschap krijgt. De radio moest zich ontwikkelen tot:

*“un espacio de encuentro de los agentes que contribuyan a la construcción de alternativas solidarias frente a un modelo de globalización inhumano y excluyente.”*²²⁴ [(...) een ruimte van ontmoeting van actoren die bijdragen aan de opbouw van solidaire alternatieven voor het inhumane globaliseringsmodel van uitsluiting.]

De radio zendt uit via 101.7 FM, en sinds enkele jaren over de 10 districten die tot Zuidelijk Lima worden gerekend. Er wordt uitgezonden van zes uur in de ochtend tot elf uur in de avond alle dagen van de week. Hun radiaal werk beslaat een heel brede waaier aan sterk uitgebouwde programma's gaande van entertainmentuitzendingen, over radio-educatie en jeugd- en kinderprogramma's, tot politieke discussies. Het hoofddoel is namelijk om alle

²²¹ HORDIJK (M.). Participatory governance in Peru: exercising citizenship. In: *Environment & Urbanisation*. Vol. 17, nr. 1, April 2005, p. 228.

²²² N.N. *Reseña histórica del CECOPRODE VES*. [<http://www.vesperu.com.pe/cecoprodes.html>], zie bijlagen: p. viii-27. Datum van raadpleging: 12 juli 2007.

²²³ LEWIS (P.). *Op.Cit.*, pp. 99 -100.

²²⁴ N.N. *Nosotros*. [<http://www.radiostereovilla.com/html/nosotros.htm>], zie bijlagen: p. viii-25. Datum van raadpleging: 9 juni 2007.

inwoners aan te spreken via een zeer lokaal gericht programma met directe participatie uit de gemeenschap.²²⁵ Radio Stereo Villa maakt ook gebruik van het nieuws dat via de CNR wordt opgestuurd, en verhuurt anderhalf uur aan *Fe y Alegria*, een Internationale christelijke organisatie die werkzaam is op het gebied van educatie.

Sinds 1992 wordt vanuit het CECOPRODE ook een kort programma van vier uur uitgezonden via hun televisiezender VILLATV CANAL 45.

2.2. Geanalyseerde programma's

2.2.1. Cuestión de Estado: Een Staatskwestie

Uitgezonderd op zaterdag, is Alexis Cheves elke dag tussen 9 en 10 uur in de ochtend de stem van 'Cuestión de Estado'. De presentator heeft geen mediaopleiding maar is een gediplomeerd sociaal werker en heeft jarenlange ervaring binnen de radio. Dit praatprogramma belicht voornamelijk de politieke gebeurtenissen op nationaal niveau. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. de kabinetsvorming van de nieuwe regering, een nieuw wetsvoorstel voor de institutionalisering van publieke geldbesteding en het programma van een kandidaat voor de verkiezing van burgemeester van Villa El Salvador.

2.2.2. Contacto Genial: Geniaal Contact

Elke zaterdag wordt tussen 10 en 11 uur het programma *Contacto Genial* uitgezonden dat zich specifiek tot jonge adolescenten richt. In samenwerking met 'Tierra de niños', een theatergezelschap van Villa Salvador, wordt het programma ook volledig geleid en opgesteld door jongeren. Twee jongeren presenteren maar er is een constante interventie van jongeren doorheen het programma. De aangekaarte thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. de inperking van de zelfontplooiing van kinderen, de afwezigheid van water in scholen en een workshop voor kinderen in Uruguay.

2.2.3. Agua Derecho Humano: Water een mensenrecht

Op zaterdagochtend tussen 8 en 9 leidt Carlos Franco een van de oudste programma's van de radio. Het focust dan ook op een thema dat nauw verbonden is met de geschiedenis van Villa El Salvador dat nog steeds een heikel politiek punt vormt: de watervoorziening. Het is met de financiële steun van de ngo *Plataforma Interamericana de Derechos Humanos* en de

---

²²⁵ LEWIS (P.). *Op.Cit.*, p. 104.

christelijke organisatie *Diaconía*, dat het programma kan uitzenden. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. de plannen van een kandidaat voor de verkiezingen in Villa El Salvador met betrekking tot watervoorziening, het mechanisme om klacht neer te leggen tegen het waterdistributiebedrijf en het irrigatiesysteem van de parken in Lima.

2.3. Analysebevindingen

2.3.1. De eigen zender

Radio Stereo Villa positioneert zich als een directe tussenpersoon tussen de inwoners van Villa El Salvador en de plaatselijke autoriteiten. Dit communiceert de radio op verschillende manieren doorheen alle programma's en in de jingles.

Het element waar alle betrokken actoren van Villa El Salvador zich achter scharen, is de eis tot ontwikkeling van het district. Dit uit zich concreet in het formuleren van basiseisen, zoals de verdeling van drinkbaar water. Hiervoor maakt de radio ook aanspraak op haar anciënniteit. De vele jaren van uitzenden maakt haar gekend in het hele district.

“Muy bien, muy buenos días, su programa “Agua Derecho Humano”, que sale por esta radio importante que ahora esta cumpliendo 17 años para la comunicación y el desarrollo sostenible.”

²²⁶ **[Zeer goed, goeie dag, uw programma ‘Agua Derecho Humano’, uitgezonden op deze belangrijke radio die er al 17 jaar is voor de communicatie en de duurzame ontwikkeling.]**

Tegenover de luisteraars verwoordt dit zich in een vertrouwensrelatie: de radio is een luisterend oor voor klachten en door de bekendheid zullen de klachten gehoord worden. Hierdoor verwerven de programma's ook een rol als drukkingmiddel. Tegenover de autoriteiten vertaalt dit zich in het voorstellen wat onder de inwoners leeft. Daar staat dan de mogelijkheid tegenover om hun reacties hierop te uiten. De radio verwoordt dit als een waakfunctie ten opzichte van de politieke actoren. Het wordt gezien als een essentiële opdracht van de radio én van burgerschap. Doordat de luisteraars doorgeven wat de klachten zijn, zijn ze waakzaam (voeren ze hun burgerschap uit) en via de radio kan dit de politieke actoren ter oren komen. Zo voert ook de radio deze functie van burgerschap uit:

“Estamos conversando sobre la vigilancia del agua, la vigilancia que no es otra cosa que una forma de participación muy concreta que tiene la población. Todos debemos estar vigilando, vigilando a nuestras autoridades, vigilando al Estado, vigilando la calidad del agua.” ²²⁷ **[We hebben het over het toezicht op het water, het toezicht dat niets anders is dan een concrete vorm van participatie van de bevolking. We moeten allen toezicht houden, op onze autoriteit, de staat, de kwaliteit van het water.]**

²²⁶ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 155.

²²⁷ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 157.

We kunnen besluiten dat Radio Stereo Villa zichzelf presenteert als een ruimte van burgerschap, omdat ze een platform van krachten articuleert, deze bundelt en in sterke eisen tracht om te zetten. De communicatie van de radio profileert zichzelf als een instrument in het veranderen van de levensomstandigheden in het district, én als een plaats om het burgerschap van de inwoners aan te spreken. Zoals bijvoorbeeld inzake het probleem van waterverspilling, concrete oproepen worden gedaan om attitudes te veranderen:

*“P: Y también esperamos haber hecho un contacto genial con todos nuestros oyentes y después de haber oído las opiniones de nuestros amigos, niños y niñas, y nuestros amigos corresponsales, se decidan a cambiar, pues, a vivir mejor.”*²²⁸ **[En we hopen ook een ‘contacto genial’ gemaakt te hebben met al onze luisteraars en dat jullie, na het horen van de opinies van onze vrienden, jongens en meisjes, vrienden verslaggevers, beslissen om te veranderen, wel, om beter te leven.]**

Het discours over de positie van de radio draait aldus om het bekendmaken van de verschillende meningen aanwezig in Villa Salvador, die in direct contact met de politieke actoren een concrete uitkomst kunnen opleveren.

2.3.2. Participatie

De manier waarop participatie wordt verwoord en aanwezig is in de programma’s van Stereo Villa, hangt samen met de voorgaande bespreking van hoe de radio zichzelf percipieert. Binnen de mogelijkheid om druk uit te oefenen en zo de realiteit te veranderen, wordt de participatie van luisteraars en politieke actoren als een noodzakelijk element beschouwd. Mededelingen, onbegrip tonen, maar vooral (kritische) vragen voor de gast en meningen aanbrengen vanuit de eigen ervaring over de aangesneden thematiek, vormen aanleidingen tot participatie van luisteraars in het programma. Van de reacties wordt steeds vereist dat de persoon zijn identiteit en woonplaats expliciteert en deze reacties geven nooit aanleiding tot een langer debat. Tijdens de programma’s roept de presentator veel op tot reactie en participatie, zoals in volgend voorbeeld:

*“ (...) ya sabe si usted tiene alguna comunicación al 288-1096 (bis) para poder plantearle algún interrogante a nuestro invitado o opinar también sobre este proceso de elecciones municipales que se vienen llevando a cabo.”*²²⁹ **[(...) u weet het al, als u een communicatie heeft, bel naar 288-1096(bis), om een vraag aan onze uitgenodigde te stellen of ook een mening te uiten over de gemeentelijke verkiezingen die juist gedaan zijn.]**

²²⁸ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 197.

²²⁹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 130.

De input van luisteraars varieert echter sterk van programma tot programma. *Contacto Genial* bestaat voor het grootste deel uit de verschillende interviews met jongeren die elk kort iets meedelen via de telefoon en in de studio. *Agua Derecho Humano* heeft ook elke uitzending een studiogast en verscheidene luisteraars bellen om hun reactie te kunnen geven. In *Cuestión de Estado* ten slotte, is de participatie voornamelijk vooraf ingepland in het programma. Live-participatie is uiteindelijk zeer weinig aanwezig, maar er worden wel een aantal eerder opgenomen vox-pop's en interviews ingelast.

Daarnaast is het concept van participatie ook sterk aanwezig als onderdeel in de motor van de ontwikkeling van de gemeenschap. Er is dan ook grote aandacht voor de persoonlijke ervaringen wat betreft problemen in het district zoals behuizing en watertekort en wat de inwoners hiervoor kunnen ondernemen. Zo wordt bijvoorbeeld advies gegeven over manieren om regenwater te hergebruiken voor huishoudelijke taken.²³⁰ Daar er wordt uitgegaan van een zeer actieve rol van het publiek, is er ook een discours aanwezig stellende dat veranderingen enkel realiseren zijn als de burger ook zelf in beweging komt. Het volgende citaat van de presentatrice van *Contacto Genial* op bezoek in het programma *Agua Derecho Humano*, is een voorbeeld van zo een aansporing aan de inwoners van Villa Salvador om te participeren en zo het waterprobleem te veranderen:

*“ (...) a todas las personas que me están escuchando, niños y niñas, porque ellos también pueden participar en este proyecto de cuidar el agua, de que si todos queremos tener agua potable, todos debemos poner un granito de arena para lograrlo, porque no es solo de la municipalidad, porque es de toda la población que quiere el agua y agua potable.”*²³¹ **[...] aan alle personen die naar me luisteren, jongens en meisjes, want zij kunnen ook participeren in het project om zuinig te zijn met water, want als we allen drinkbaar water willen, moeten we allen een steentje bijdragen om dat te bekomen, want het is niet enkel van de gemeente, het is de hele bevolking die het water wil en drinkbaar water.]**

De participatie van jongeren in het programma *Contacto Genial*, neemt in deze cluster een specifieke plaats in. Daar het programma zich uitdrukkelijk richt op deze doelgroep, is de volledige programmatie hieraan aangepast. Zo wordt er veel gebruik gemaakt van personages, rollenspellen en wedstrijden. De verschillende blokken in het programma worden op een chaotische manier naast elkaar geplaatst. Ook de directe participatie van de jongeren staat centraal door korte bijdragen van verschillende jongeren. Deze bijdragen zijn persoonlijk, van de jongeren, het is speciaal ‘hun’ nieuws, waar ze zich betrokken bij voelen. Dit is het voorbeeld van Maribel:

---

²³⁰ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 152.

²³¹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 160.

P2: *Y aquí estamos con nuestra amiga Maribel. Hola Maribel! Que tal?*

Niño 3: *Bien, muy feliz de compartir mi noticia con ustedes.*

P2: *Bueno Maribel, cuéntanos tu noticia.*

Niño 3: *El martes 26 de septiembre, en Villa El Salvador, ocurrió una intervención de los policías del SOAT a una peluquería por nombre “Merilyn”, donde se encontró droga, (...) Por mi opinión, yo diría a los policías que vigilen más frecuentemente, porque así como estas personas, hay otras personas que venden inescrupulosamente en las calles.*

P1: *Así es que pedimos a los policías mucha atención donde los centros que están traficando drogas y también que sepan muy bien la gente con la que están trabajando y muchas gracias Maribel por tu noticia.”*
232

P2: En hierhebben we onze vriendin MARibel. Hallo Maribel! Hoe gaat het?

Kind 3: Goed, heel blij mijn nieuwsbericht ana jullie mee te delen.

P2: Goed Maribel, vertel ons je nieuwsbericht.

Kind3: Dinsdag 26 september, in Villa El Salvador, vond een interventie plaats van de politie SOAT in een kapsalon genaamd ‘Merilyn’, waar drugs gevonden werd, (...). Ik zou aan de politie zeggen om meer controles te doen, want zo zullen die mensen, want er zijn andere mensen die zonder scrupules drugs op straat verkopen.

P1: We vragen aan de politie veel aandacht voor de punten waar drugs verkocht wordt en ook dat zij goed moeten weten met wie ze werken. Dank je wel Maribel voor jouw nieuwsbericht.

Ook thema's uit de politiek komen aan bod. Er ligt een sterke nadruk op de gevoelens van de jongeren, maar daar staat tegenover dat buiten deze van de presentatoren, de jongerenparticipaties heel kort zijn. Er wordt gekozen om zeer veel jongeren iets te laten zeggen, maar telkens niet meer dan enkele seconden. Het programma wil een ruimte zijn waar de kinderen hun mening kunnen uiten en er een luisterend oor vinden. Het programma wordt dan ook voorgesteld als oppositioneel met de wereld buiten het programma, waar kinderen moeten zwijgen. Het is in oppositie ten aanzien van volwassenen dat de toon van het programma wordt gezet: zij doven het vuur, het initiatief van kinderen, moeten altijd gelijk hebben en willen kinderen doen zwijgen. Er is hier dus een gelijkaardig discours aanwezig als dat met betrekking tot de inwoners van Villa El Salvador in de andere programma's: met name van burgerschap. Er moet een ruimte gecreëerd worden waar naar hen geluisterd wordt, waar er aandacht is voor hun kennis vanuit hun leefwereld en waar ze zich tot zelfstandige personen kunnen ontwikkelen.

2.3.3. Het publiek

De luisteraars worden in de programma's aangesproken in hun hoedanigheid van inwoner van het district, als de 'buren' van Villa El Salvador. Soms wordt ook het bredere Zuid-Lima aangesproken, waar de radio sinds kort ook uitzendt, maar dit blijft ondergeschikt aan de specifieke 'Villa El Salvadoraanse'– identiteit van de luisteraar. Door haar betrokkenheid

²³² Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 202.

komt de radio met de karakteristieken van een inwoner die haar burgerplichten opneemt naar voren, bewust van de problemen van het district en bereid om erover te reflecteren en naar oplossingen te zoeken. Alle andere actoren die een aandeel of functie hebben in het bestuur en in de problematiek van het district, worden in deze functie aangesproken als luisteraar. Het publiek heeft dus een gemeenschappelijk geografisch karakter, dat zich ook in dezelfde sociaal-economische termen manifesteert. Immers, bijna allen hebben als immigranten uit de provincies geparticipeerd aan de bezetting. Zoals we al eerder opmerkten, wordt het publiek als een actieve groep aangesproken en dit gebeurt op een vriendschappelijke toon. In het programma *Contacto Genial*, gericht op kinderen en jongeren, is deze aanspreektoon het meest direct en ook zij worden hoofdzakelijk in hun hoedanigheid van inwoner aangesproken. Ook bij *Agua Derecho Humano* is er sprake van een vriendschappelijke aanspreektoon en wordt de luisteraar vooral aangemoedigd de kennis vanuit zijn eigen ervaringen in het programma te delen. *Cuestión de Estado* spreekt het minst de luisteraar op een directe toon aan, de nationale politieke gebeurtenissen worden wel steeds in verband gebracht met de context van Villa El Salvador.

Opvallend is de enorm sterke identificatie met de inwoners, die verwoord wordt via het concept van eenheid. Deze eenheid wordt ten eerste in relatie tot de problemen in het district gerealiseerd, omdat geappelleerd wordt op de gemeenschappelijke ervaringen van de luisteraars-inwoners. Ten tweede worden ook de politieke actoren, de politieke leiders in deze eenheid mee opgenomen wanneer het om een constructieve boodschap gaat:

*“Realmente muy gratos (...) saber que todos estamos trabajando por el tema del agua: unos como autoridades, otros como vigilantes, otros como ciudadanos también trabajando.”*²³³ **[Het doet echt plezier(...) te weten dat iedereen voor het thema van het water werkt: sommigen als autoriteiten, anderen die waken, anderen die ook als burgers werken.]**

Hoewel de radio op zijn waakfunctie de nadruk legt, zoals we in punt 1 op merkten, zal in het gesprek met de politici, uitgenodigd in het programma of aan de telefoon, zelden zeer kritische vragen gesteld worden. De presentator(s) peilt in alle uitzendingen in een vriendelijke dialoog en een gemoedelijke sfeer naar hun mening. Volgend fragment is hier een voorbeeld van:

---

²³³ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 159.

“Entrevista, por teléfono:

P: Esta con nosotros la congresista Rosario Sasieta, Congresista Sasieta muy bien día, bienvenida en el programa!

RS : Hola, buen día a todos los oyentes de una radio muy querida por mi. Y a usted, Alexis, en Cuestión de estado, ya usted se esta preparándose para el aniversario o no?

P: Es claro, todos estamos preparando para este 9 de noviembre, la día de fiesta para Villa Canal 45, Radio Stereo Villa. Esperamos tener a usted también en este día para festejar las autoridades, en fin todos los personajes que han seguido nuestra programación.

RS: Si, estaré presente de todas maneras. Cuando su radio, sus oyentes me reclaman.

P: Paso el susto ya de esta noticia que finalmente sobre la salud del ex-presidente Paniagua, doctora?

RS: Si, ya paso.”²³⁴

[Interview, via de telefoon:

P: Het congreslid Rosario Sasieta is met ons, congreslid Sasieta, heel goeie dag, welkom in het programma!

RS: Hallo, goeie dag aan alle luisteraars van een radio die me heel nauw aan het hart ligt. En u, Alexis, in Cuestion de Estado, bent u zich al aan het voorbereiden op de verjaardag?

P: Natuurlijk, allen zijn we ons aan het voorbereiden voor 9 november, de feestdag voor Villa Canal 45, Radio Stereo Villa. We hopen dat u er ook zal zijn, alle autoriteiten, om te feesten, wel alle personen die onze programma's hebben gevolgd.

RS: Ja, ik zal sowieso present zijn. Wanneer uw radio, uw luisteraars het vragen.

P: Is de schrik al voorbij van dat nieuwsbericht over de gezondheid van ex-president Paniagua, doctor?

RS: Ja, het is al over.]

2.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen

In de analyse van welke de andere stemmen aanwezig zijn in de programma's, blijkt de plaats van de presentator dominant te zijn ten opzichte van alle andere stemmen. Ook hier zijn verschillen bemerkbaar, maar de presentator neemt in alle programma's een prominente plaats in. Hij of zij is de verpersoonlijking van de radio, die op zijn beurt weer symbool staat voor Villa El Salvador. Door de plaats die hij inneemt tussen autoriteiten en inwoners, worden via hem of haar bepaalde standpunten vertolkt ten opzichte van geïnterviewde autoriteiten. Ook maakt hij of zij concluderende opmerkingen. Hij of zij vat op het einde van het programma de bijdragen samen. Het is de presentator die grotendeels de analyse van het vraagstuk voert en brengt ook eigen ervaringen en opmerkingen in. Belangrijk is dat de presentatoren van Radio Villa de opmerkingen van luisteraars herformuleren naar beleidsvoorstellen en uitspraken van autoriteiten en politieke actoren omzetten in politieke beloftes. Dit wordt verduidelijkt in het volgende fragment:

“HC: Bueno, que las personas cuiden el agua, que también las autoridades se encarguen de beneficiar con el agua a todas las personas,(...) que las autoridades les brinden el agua y también que las

[HC: Wel, dat de personen op het water passen, dat de autoriteiten ook alle personen van water voorzien. (...) dat de autoriteiten het water aanbieden en ook dat de personen bewust omgaan

²³⁴ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 122.

personas sean conscientes de no malgastarlas y tampoco..., y que ayuden en la sobrepoblación, que ya no tengan muchos hijos y que sean conscientes.

P: Aja, o sea que tiene que haber una política integral que aborde el tema de la población, que aborde el tema de la tecnología, que aborde una serie de aspectos para poder enfrentar la posible escasez."²³⁵

om niet te verspillen en ook niet... en dat ze helpen in de overbevolking, dat ze niet zoveel kinderen krijgen en bewust worden.

P: Ahja, dus dat er een integrale politiek moet komen die het thema van de overbevolking aanpakt, het thema van de technologie aanpakt, een reeks van aspecten aanpakt om de mogelijke schaarste aan te kunnen.]

Ondanks deze rol van de presentator krijgt een brede waaier aan stemmen een plaats. De autoriteiten die participeren aan het programma zijn allen lokale politici. Hun aanwezigheid in de programma's is niet éénduidig. Enerzijds is het voor hen een platform van campagnevoering. Ze zetten hun eigen acties in de verf en kunnen zich verdedigen tegen aanklachten. Anderzijds moeten ze rechtstreekse vragen van bellers beantwoorden. En hoewel de sfeer in alle programma's zeer gemoedelijk is, kunnen ook lastige vragen gesteld worden. De relatie tussen presentator en geïnterviewde is, in bijna alle gevallen, een relatie getekend door consensus, begrip en wederzijds respect. Tot slot zijn ook belangengroepen aanwezig. De jongeren van Villa El Salvador krijgen ook een opvallende aparte stem in *Contacto Genial*. Er wordt geluisterd naar hun meningen en hun verhalen.

2.3.5. Politieke gebeurtenissen

Naast de zeer vriendschappelijke relatie met politieke actoren aanwezig in het programma is er af en toe plaats voor een kritische vraag. Het is echter vooral in algemene termen dat kritiek over politieke actoren of praktijken wordt geventileerd. Deze worden dan vooral door de presentator verwoord. Maar ook bellers komen over de brug met aanklachten en kritieken. Er wordt in dat geval van hen geëist dat ze hun naam en woonplaats vermelden. Wanneer de kritiek op één persoon betrekking heeft wordt soms zelfs een contactnummer gevraagd. De aanklachten ten opzichte van politieke actoren gebeuren in het algemeen met vage, impliciete termen, met af en toe een humoristische noot. In het volgende voorbeeld maakt de presentator met een grapje allusie op de ex-president Fujimori die in Chili op zijn uitlevering wacht:

"P: Entonces, desde acá vamos a vigilar para que Santiago Fujimori y aquí su representante, Emil Asador, quién es el candidato ?

[P: Dus vanaf hier gaan we opletten dat Santiago Fujimori (zoon van ex-president Fujimori), en zijn kandidaat hier, Emil Asador, wie is zijn kandidaat?

²³⁵ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 153.

EA: *Aca el señor Cueto, Carlitos, el señor Cueto.*

P: *Bueno, el señor Cueto, desde acá emplazamos al señor Cueto para que haga una campaña en Villa El Salvador a favor de la creación de este impuesto. Esperamos que no le triemble la mano a Santiago Fujimori, ni reciba llamadas de Chile para que este proyecto se archive. Me parece muy importante este proyecto.*²³⁶

EA: Hier is dat de heer Cueto, Carlitos, de heer Carlitos.

P: Wel, de heer Cuetos, vanaf hier eisen we van de heer Cueto dat hij een campagne voert in Villa El Salvador ten van het opstellen van deze belasting. Hopelijk bibbert de hand van Santiago Fujimori niet of krijgt hij geen telefoontje vanuit Chili om dat project op te bergen. Dit project lijkt me zeer belangrijk.]

Voor we bespreken rond welke thema's deze kritieken geformuleerd werden in de geanalyseerde programma's, duiden we hoe de verschillende beleidsniveau's van het land aanwezig zijn. De besproken politieke gebeurtenissen zijn allen te situeren op het lokale niveau van het district Villa El Salvador of ook Lima. Wanneer gebeurtenissen op het nationale niveau besproken worden, gaat dit steeds gepaard met de verwijzing naar hoe dit zich tot de lokale realiteit verhoudt. Dit laatste is voornamelijk het geval in *Cuestión de Estado*, waar de gebeurtenissen op het nationale niveau centraal staan. Maar het leidt steeds tot een reflectie naar het lokale niveau.

De perceptie van politieke gebeurtenissen komt in alle programma's rond een aantal punten terug. Hier rond clusteren dan de geformuleerde kritieken. Een eerste steeds terugkerend thema betreft openbare werken, meestal over infrastructuur zoals wegenbouw of waterreservoirs. Deze problematiek heeft een directe weerslag op de dagelijkse behoeften van de luisteraars. De aandacht gaat vooral uit naar niet-uitgevoerde werken (die beloofd werden), het gebrek aan financiering voor werken en welke sectoren (van het district) niet opgenomen worden in bouwprojecten. Maar ook voorstellen die werken beloven maar niet concreet gefinancierd kunnen worden of omgekeerd voorstellen die geld beloven maar waarvoor geen concrete implementatie is voorzien, krijgen kritiek te verduren. Tot slot is er kritiek op hoe politici met deze werken electoraal trachten te scoren en zo geen oog hebben voor noodzakelijke investeringen die geen zichtbaarheid of publiciteit opleveren:

“FF: *Y les cuento como una anécdota, un día fui a dar clases de educación ambiental a un alcalde y sabes qué me dijo?: “Que no, no, no eso, yo quiero rápido, yo quiero cosas efectivas” ...*

P: *Quiero votos! Dice qué me da votos!*

FF: *Pero no es así, la educación ambiental es un proceso, tu no vas a ver los fruto hoy día, tu los vas a*

[FF: En ik vertel jullie een anecdote, op een dag ging ik een les geven over milieu-opvoeding aan een burgemeester en weet je wat hij me zei? “Neen, neen, ik wil iets snel, ik wil dat de zaken effect hebben...”

P: Ik wil stemmen! Zeg me wat me stemmen geeft!

FF: Maar zo is het niet... milieu-opvoeding is een

²³⁶ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 185.

ver de acá a un tiempo

P: *Así es, hay que invertir en la mente de los muchachos.*

FF: *Así es.*" ²³⁷

proces, de vruchten pluk je niet vandaag, die zie je na een tijdje

P:Zo is het, men moet investeren in de mentaliteit van de kinderen.

FF: Zo is het.]

Corruptie is een tweede thema dat dikwijls in een kritisch daglicht wordt geplaatst. Dit gebeurt echter nooit in expliciete concrete termen (zoals welke actoren, met betrekking tot welke projecten of gelden). Wel worden verwijzingen gemaakt naar het verleden van Fujimori, naar straffeloosheid, naar vervolgingen en vuile campagnes, om zo het algemeen anti-corruptie discours te ondersteunen.

Ten derde wordt veel kritiek gearticuleerd rond een vormelijk aspect van politiekvoering. Dit houdt dan praktijken in zoals het verdelen van posten aan familieleden, politieke beloftes die niet concreet genoemd worden, het vele wisselen van partijen of de ruzies tussen politici in plaats van het zoeken naar evenwichtige debatten.

Naast deze verschillende punten van kritiek is er echter ook steeds een noot van optimisme: niet alles is rot, er is hoop en verandering is mogelijk én noodzakelijk. Dit leidt dan weer tot de oproep om als luisteraar er mee iets aan te veranderen.

2.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema

Zoals duidelijk werd in de bespreking van de vorige punten is de ontwikkeling van Villa El Salvador de rode leidraad doorheen alle onderzochte programma's. De manier waarop de maatschappelijke problemen besproken worden, kunnen opgesplitst worden in twee luiken. Aan de ene kant spitsen, zoals we in het tweede en derde punt bespraken, de programma's (*Cuestion de Estado* het minst) zich toe op de alledaagse problemen in Villa El Salvador. Er wordt hierbij geluisterd naar concrete vragen die mensen zich stellen en hun ervaringen. In dit luik kunnen we ook de aanmoedigingen tot participatie, reflectie, steun aan de luisteraars en goede raad onderscheiden:

*"(...) por ejemplo aquí en Villa El Salvador, todos debemos usar un lenguaje positivo porque la mayoría de personas usan un lenguaje negativo. Por ejemplo, un asentamiento humano que quiere que haiga agua y desagüe en el lugar donde viven, tienen que ponerse todos de acuerdo en no pensar en las cosas malas (...) Todos deben estar en positivo y deben decir que sí vamos a lograr y sí vamos a progresar."*²³⁸ **[...] bijvoorbeeld hier in Villa El Salvador, moeten we allen een positief taalgebruik hanteren want de meerderheid gebruikt een negatief taalgebruik.**

²³⁷ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv-172 en 173.

²³⁸ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 205.

Bijvoorbeeld, een vestiging van mensen die willen dat er watertoevoer en afvoer komt waar ze wonen, moeten allen akkoord raken en niet aan de slechte dingen denken. (...) Allen moeten positief denken en moeten zeggen ‘we zullen er geraken en we zullen vooruitkomen’.]

Aan de andere kant richt een groot deel van de programma's zich op het verstrekken van een analyse over de aangekaarte problematiek. Er wordt dus ook plaats gegeven aan een bespreking van de problematiek op een ander niveau. Maar de reflecties worden steeds opnieuw gekoppeld aan de concrete levensomstandigheden. In de verzamelde programma's, en uiteraard in het programma *Agua Derecho Humano*, bleek het probleem van de watervoorziening in Villa El Salvador het meeste aanwezig. De bespreking en evaluatie van voorstellen en projecten die tot doel hebben de watervoorziening te verbeteren vormen hier een belangrijk onderdeel van:

*“(...) el ministro se ha comprometido para que en los próximos meses se convoque, se ejecuten estos proyectos de agua, como ustedes deben saber, el gobierno se ha comprometido entregar en 180 días 9 proyectos de agua, sí, 9 proyectos de agua en todo Lima. Entonces estamos interesados para que todo esto funcione.”*²³⁹ **[...] de minister heeft beloofd om in de maanden die komen, deze waterprojecten uit te voeren, zoals jullie weten, heeft de regering zich ertoe verbonden in 180 dagen 9 waterprojecten in te leveren, ja, 9 waterprojecten in heel Lima. Dus we zijn geïnteresseerd in hoe dit zal werken.]**

Er wordt ook aandacht besteed aan de analyse van de machtsmechanismen tussen verschillende autoriteiten en de invloed hiervan op de verdere maatschappelijke ontwikkelingen. Volgend fragment toont de bespreking van de bevoegdheidsconflicten op het vlak van de aanvragen van wateraansluiting:

In de analyse door de radio is er ook oog voor sociale elementen verbonden met de waterproblematiek, zoals de opvoeding in watergebruik of de positie van kwetsbare arme groepen. De radio neemt zodoende de rol op zich alle facetten van het vraagstuk te

“P: (interrumpe) El Estado también se resiste

A: Exactamente, ahí hay corrientes en contrario, porque obviamente para ellos significa soltar el poder..

P: Así es, compartir el poder!

A: compartir el poder significa perder poder, cuando debiera ser todo lo contrario, que significaría, el compartir el poder es tener mayor ...

P: (interrumpe) mas poder a los municipios por ejemplo.

A: Exactamente, de eso lo que creo que también hay que hablar.”

P: (onderbreekt) De staat verzet zich ook

A: Juist, hier zijn tegenstrijdige stromingen, want voor hen betekent dit duidelijk macht loslaten...

P: Zo is het, macht delen!

A: het delen van macht betekent macht verliezen, wanneer het omgekeerde zou moeten zijn, dat macht delen betekent meer...

P: (onderbreekt) meer macht voor de gemeenten bijvoorbeeld.

A: Juist, hierover denk ik moet ook gepraat worden.

²³⁹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 163.

onderzoeken, zoals hoe klachten precies moeten geformuleerd worden bij het waterdistributiebedrijf²⁴⁰ of hoe geld teruggevorderd kan worden.

Deze twee luiken willen sensibilisering en analyse bevorderen. Zij staan tot slot ook in het teken van (concrete) oplossingen te kunnen formuleren op zowel het beleidsniveau als in het dagelijkse leven.

---

²⁴⁰ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 175 en 176.

3. De case Chami Radio

“No entendemos evangelización sin desarrollo y desarrollo sin evangelización.”²⁴¹

[We verstaan evangelisatie niet los van ontwikkeling en ontwikkeling niet los van evangelisatie.]

3.1. De ontstaansgeschiedenis van de radio

Chami Radio is gevestigd in het Noorden van Peru. Gelegen in het Andesgebergte, zendt de radio sinds 2004 via 1140 AM vanuit de stad Otusco uit. Ze wil zich echter ook tot de hele regio La Libertad richten en haar signaal kan –zo maakt de zender zich sterk - ook in de naburige regio's Ancash, San Martin en Cajamarca ontvangen worden.²⁴² Maar het doelpubliek van de radio zijn toch vooral de inwoners van het stadje Otusco. Deze relatief nieuwe zender wil met haar slogan ‘Señal de Libertad’ wijzen op de naam van de provincie, de straat waar de radio is gevestigd, alsook op de persvrijheid.²⁴³

Chami Radio werd opgericht door de religieuze groep van de ‘missionarissen van Maria’, het ‘genootschap van Maria’ of kortweg de marianisten. Dit is een van de vele congregaties binnen de Katholieke Kerk. Ze werd aan het begin van de 19^e eeuw in Frankrijk opgericht door de priester Chaminade, vandaar de naam Chami Radio. Na goedkeuring door de hoogste autoriteit van het christelijke geloof, de paus, verspreidt de groep zich al sinds bijna twee eeuwen uit over de hele wereld om het geloof te onderwijzen. Deze educatie houdt het versterken van de roeping en de trouw aan het geloof in. Het wordt door de marianisten als essentieel gezien voor de ontwikkeling en de uitbreiding van de Kerk. Door haar naam te dragen willen ze de erfenis van de onderwijzende rol van de moeder Maria bevestigen.²⁴⁴ Vanuit dit perspectief is de missie-dimensie vanzelfsprekend een centraal thema. Echter, wat betreft de positie van de kerk in de ontwikkelingslanden hebben de marianisten, net als hun veel bekendere collega's van de Bevrijdingstheologie, een visie die afwijkt van de lijn van het Vaticaan. Naast participatie aan alle mogelijke internationale samenwerkingsverbanden wordt de missionaris ook aangemoedigd zijn werk te implementeren in de specifieke context van het continent om de inheemse bevolking zo snel mogelijk de fakkel door te geven.²⁴⁵ Er is echter

---

²⁴¹ N.N. *Misión Editorial*. s.l. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlage: p. viii-24. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

²⁴² AGUILAR (M.), 3 november 2006, zie bijlagen p. vi-1.

²⁴³ N.N. *Historia*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlage: p. viii-22. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

²⁴⁴ GADIOU (L.), DÉLAS (J.-CL.). *Marianistes en mission permanente*. 1972, Paris, Résidence Chaminade, pp. 11 en 177-179.

²⁴⁵ IDEM, p. 206.

een zeer ambigue relatie tussen een zekere autonomie erkennen van de autochtone bevolking enerzijds en het bekeringswerk anderzijds:

“Les religieux devons être ouverts et sensibles aux besoins du peuple lui-même et être plus préoccupés de gagner leur confiance que de résoudre des problèmes institutionnels.”²⁴⁶

In Otusco zonden enkele marianistische volgelingen sinds 1998 het programma ‘El Chami’ uit via een commerciële zender.²⁴⁷ Het ging om pastorale medewerkers die op deze manier voornamelijk pastorale boodschappen verstuurd. Enkele jaren later groeide dit uit tot een eigen marianistische zender onder het patronaat van pater Ralf Doorák Lober. Hoewel niet van alle medewerkers het lidmaatschap van de marianistische religieuze groep vereist wordt, is pater Lober nog steeds de manager van de radio en behoort eveneens de directeur Oscar Martin Fajardo Gallego tot de marianistische groep. Ook door de financiële steun blijft de band met de marianistische religieuzen sterk. Zij financierden het radiale project volledig in de eerste jaren. Vandaag staat zij in voor 40% van het budget. Voor het overige haalt de radio haar inkomsten uit publiciteit en opdrachten.²⁴⁸

Chami Radio heeft een sterke communicatie uitgebouwd rond haar werking en gebruikt hiervoor ten volle het Internet. Er werd gewerkt aan een expliciete editoriale lijn en basisprincipes. Een editoriaalcomité moet verplicht, weliswaar met de nodige autonomie, naar moet werken. Uit de punten die vooropgesteld worden als basis van hun radiaal werk kunnen we verschillende vaststellingen doen. De radio identificeert zich in de eerste plaats als een medium van de Katholieke Kerk en van de marianistische groep wat inhoudt dat:

“(…) la filosofía editorial de Chami Radio tendrá en cuenta sus fortalezas de trabajo La evangelización y La educación como elementos fundamentales (...).”²⁴⁹

Dit gaat echter wel gepaard met een zeer duidelijk engagement ten opzichte van de ontwikkeling van een actief burgerschap in de gemeenschap waar de radio uitzendt. Dit wordt ingevuld door het aanbieden van een open micro om zo een forum te zijn voor alle burgers met de nadruk op de minst gegoeden. Met dit discours willen ze zich als een alternatief tegenover de andere media plaatsen. Het betekent ook dat ze extra aandacht willen besteden aan de marginale stedelijke bevolking van Otusco en de rurale, in de bergen wonende bevolking. Ook van de samenwerking met internationale organisaties als AMARC, ALER en

²⁴⁶ IDEM, p. 207.

²⁴⁷ N.N. *Historia*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen: p. viii-22. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

²⁴⁸ AGUILAR (M.), 3 november 2006, zie bijlagen p. vi-1- 2.

²⁴⁹ N.N. *Filosofía Editorial*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen: p. viii-21. Datum van raadpleging: 20 juni 2007. **[(...) de editoriale filosofie van Chami Radio in haar versterkingswerk rekening zal houden met Evangelisatie en Opvoeding als basiselementen.]**

kleinere netwerken als Macronorte wordt een belangrijk punt gemaakt. Tot slot wordt de website als een volwaardig communicatiemiddel beschouwd, dat parallel aan de radio opereert:

*'(...) como un espacio comunitario que fomente la participación, el debate y el intercambio de información, pero también el espacio de encuentro entre las comunidades (...)'*²⁵⁰**[(...) als een communautaire ruimte die de participatie, het debat en de uitwisseling van informatie bevordert, maar ook de ontmoetingsplaats is tussen gemeenschappen (...)]**

Hierop zijn dan ook de programma's te beluisteren en kan men er de interne besluiten, personeelwissels over de jaren heen, de vooropgestelde doeleinden van zowel radio als programma's op terug vinden.

3.2. Geanalyseerde programma's

3.2.1. Conocer para amar : Leren kennen om lief te hebben

Cela Telavera, een van de presentatoren van het oorspronkelijke programma 'El Chami', leidt 'Conocer para amar'. Het wordt op verschillende uren tijdens de week uitgezonden: elke weekdag van 9 tot 10 uur en op maandag, woensdag en vrijdag nog een bijkomend uur van 16 tot 17 uur. Het overbrengen van het geloof en de marianistische filosofie is de expliciete boodschap van dit programma. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. het bezoek van de paus aan Brazilië, hoe omgaan met woede en het bijbels verhaal van Simon.

3.2.2. Chami Noticias: Chami nieuws

Dit nieuwsprogramma wordt elke werkdag tussen 7 en 8 uur in de ochtend uitgezonden en op zaterdag nog een extra uur tussen 6 en 7 in de ochtend. Beide uitzendingen werden recent verlengd met een extra uur en ook op de middag kwam er een extra zenduur bij tussen 12 en 13 uur. In dit programma wordt voornamelijk nieuws uit het departement Otusco aangereikt. Maar ook nieuws uit de hele regio La Libertad, uit naburige regio's alsook internationaal nieuws zijn aanwezig. Analyse en interviews rond de belangrijkste nieuwsfeiten vormen het hoofdbrok van programma waar een nieuwsploeg van ongeveer vijf personen aan werkt. Zelf stellen zij dat de doelstelling van *Chami Noticias* ligt in het aanreiken van informatie aan de bevolking, opdat deze via reflectie, participatie en organisatie zélf tot een proces van

---

²⁵⁰ N.N. *Misión Editorial*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen: p. viii-24 Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

oplossing kan komen voor hun eigen problemen.²⁵¹ Verschillende nieuwsblokken komen aan bod gaande van het overlopen van de verschillende nieuwspunten, regionaal, nationaal en internationaal nieuws tot krantenkoppen. Ze worden niet volgens een vast stramien gepresenteerd, noch komen zij steeds allemaal in elke uitzending aan bod. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. het achterhouden van het busje van de gemeente door de ex-burgemeester, het laatste inentingsprogramma voor veehouders en een infoavond over ondervoeding.

3.2.3. *En Mancha*

Dit programma wordt elke dag uitgezonden van 15 uur tot 16 uur. Het belang dat binnen de Marianistische filosofie aan opvoeding wordt gegeven, treedt in dit programma sterk op de voorgrond. *En Mancha* richt zich specifiek tot jongeren en heeft ook hun participatie tot doel. Zowel nieuwsitem,s als evenementen bedoeld voor jongeren komen aan bod en worden in de studio met gasten besproken. Ook via de telefoon is participatie mogelijk. De programmamakers willen een breed publiek van jongeren aanspreken uit een brede leeftijdscategorie. Besproken thema's in de geanalyseerde programma's waren o.a. het jaarfeest in een school in Otusco, het presidentsdebat en drugsgebruik bij jongeren.

3.3. *Analysebevindingen*

3.3.1. De eigen zender

Uit de analyse van de programma's komt geen expliciete manier naar aan de oppervlakte over hoe de radio haar eigen positie definieert tegenover de luisteraars. Het is vooral via kritiek op andere media dat ze haar positie als medium verwoordt:

" (...) unas otras emisoras, solo ajustar y extenderse hasta las 8 y 30 de la mañana. Eso esta bien pero aquí desarrollamos noticias actualizados y de momento, para que estamos enteramente informando y no solamente leyendo las portadas o las noticias de algunos medios impresos." ²⁵² [**(..) sommige andere zenders, zenden enkel uit tot 8h30. Dat is goed, maar hier ontwikkelen we actueel nieuws, zodat we volledig geïnformeerd zijn en niet zomaar wat hoofdpunten lezen of titels van geprinte media.**]

Deze positie komt het duidelijkst naar voren wanneer de radio het heeft over haar informatieverstrekking. Hieruit blijkt dat zij meer volledige informatie te verschaffen dan de andere zenders. Inhoudelijk wil ze een bredere analyse aanreiken en meer tijd uit te trekken

---

²⁵¹ N.N. *Chami Noticias*. [<http://www.chamiradio.org.pe/programacion.php?pag=chami-noticias.php>], zie bijlagen: p.viii-28. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

²⁵² Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 38.

voor informatie. Informatie aanreiken als werkmiddel, om de eigen situatie te kunnen analyseren, is een doelstelling waartoe de radio zich verbindt:

*“La información completa con los autores de la noticia, las entrevistas en vivo, para que justamente la comunidad otuscana pueda saber en que cosa sucede y que podemos hacer conjuntamente todos y todas. Así es que solamente en Chami Noticias te enteras de esto.”*²⁵³ [**Complete informatie met de auteurs van het bericht, live interview, zodat de otuscaanse gemeenschap kan weten wat er gebeurt en kan weten wat we allen samen kunnen doen. Dit kun je enkel met Chami Noticias te weten komen.**]

De radio is tevens een drukmiddel om beloftes of uitspraken publiekelijk te maken en zo een debat te creëren en eventueel druk uit te oefenen. Met haar netwerk van correspondenten in de hele regio gaat ze er ook prat op nieuws uit de hele regio te vergaren. In de programma's *Conocer para amar* en *En Mancha* komen nog twee andere kenmerkende facetten van de radio naar boven: haar aandacht voor religie in de gemeenschap (in *Conocer para amar*) en haar interesse voor de ontwikkeling van Otusco en haar inwoners (in *En Mancha*).

3.3.2. Participatie

Er wordt bij Chami Radio belang gehecht aan de participatie van luisteraars in de programma's. De luisteraars zijn aanwezig via telefonische interventies in het jongerenprogramma en de nieuwsberichten. De participaties in *En Mancha* verschillen wel van deze in *Chami Noticias*. In het eerste geval gaat het om bijdragen vanuit de eigen ervaringen. Bij *Chami Noticias* geldt voornamelijk de ondersteuning van een standpunt, waardoor belang gehecht wordt aan waar de luisteraar zijn informatie haalde en wat zijn eigen positie is in het verhaal. De bijdrage geldt dan vooral om onregelmatigheden aan te duiden of te ontcrachten. In *Conocer para amar* zijn er geen participaties van luisteraars, maar zijn zij wel aanwezig via de presentatrice die over hun dagelijkse bezigheden verhaalt of eerdere ontmoetingen en gesprekken herhaalt in het programma:

*“9 de la mañana con 6 minutos, hoy ya estamos el 11 de mayo, (...) Un saludo muy especial a los niños de caserío de Santa Cecilia, al centro educativo de Santa Cecilia y por supuesto a su querida profesora que ayer me encontré. Ella siempre induce hermada, hablando de sus niños y niñas.”*²⁵⁴ [**9 uur en 6 minuten, (...) Een speciale groet aan de kinderen van het gehucht Santa Cecilia, het educatief centrum Santa Cecilia, en natuurlijk ook aan hun lieve lerares die ik gisteren tegenkwam. Zij verbreedert steeds vertellend over haar jongens en meisjes.**]

Daarnaast wordt ook een zeer actieve visie op burgerschap aangemoedigd via de radio. Zoals eerder vermeld worden de luisteraars opgeroepen om via de radio onregelmatigheden aan te klagen, wel wordt aangemaand voorzichtig te zijn en dus ook bewijzen aan te brengen. Het idee komt in de programma's duidelijk naar voor dat communicatie over de problemen essentieel is voor de ontwikkeling van de gemeenschap.

²⁵³ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 67.

²⁵⁴ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 31.

*“A ver, que pasa, por que no hablamos sobre este tipo de temas que compete a la comunidad? Es la invitación que queremos hacer a cada uno de ustedes. Hay que reflexionar y conversar y establecer alianzas estratégicas para saber como podemos mejorar la situación que vive nuestra comunidad.”*²⁵⁵ **[Wel, wat gebeurt er, waarom praten we niet over dit soort thema’s die een uitdaging zijn voor de gemeenschap? Deze uitnodiging willen we aan elk van jullie doen. We moeten nadenken en praten en strategische allianties ontwikkelen om te weten hoe we de situatie kunnen verbeteren waarin onze gemeenschap leeft.]**

De radio vertolkt hierin de plaats waar ervaringen uitgewisseld kunnen worden. De inwoners kunnen zo hun burgerschap aansterken. Zo kunnen bijvoorbeeld uit ervaringen met corruptie in één dorp lessen getrokken worden voor inwoners uit andere dorpen:

*“(…) eso es el ejemplo de los ciudadanos y ciudadanas de Parandai que muestran a los demas distritos, participar! Saber que cosa pasa con sus autoridades, como se eligen, porque cambia y sobre todo saber como se esta manejando los recursos.”*²⁵⁶ **[...] dat is het voorbeeld dat de burgers uit Parandai tonen aan de andere districten, participeren! Weten wat er gebeurt met uw autoriteiten, hoe ze gekozen worden, waarom ze veranderen en vooral weten hoe er omgegaan wordt met de inkomsten.]**

3.3.3. Het publiek

Het publiek van Chami Radio wordt in zijn hoedanigheid van inwoner en burger van Otusco aangesproken. De aanspreektoon is respectueus en vriendschappelijk, in *En Mancha* zelfs familiair. Het idee dat allen gezamenlijk voor hetzelfde doel, de ontwikkeling van de gemeenschap, staan, is de kern waarop deze aanspreektoon steunt. Men legt de nadruk op de gemeenschap waartoe alle luisteraars behoren. In *Conocer para amar* spreekt men duidelijk al een meer geïnteresseerd publiek aan, daar waar men in *En Mancha* vooral de jongeren aanspreekt.

3.3.4. Aanwezigheid van andere stemmen

Ook in de programma’s van Chami Radio neemt de presentator een centrale rol op. Hij is een deel van het publiek en identificeert zich met de luisteraars. Zowel door de presentator als door de luisteraars wordt dit zo gepercipieerd, wat ook uit het voorbeeldfragment blijkt:

P: Greber, Marco Antonio, que es lo que nosotros esperamos de nuestro futuro alcalde?

G: Nosotros como jóvenes tenemos mucha esperanza en nuestros futuros gobernantes.

[P: Greber Marco Antonio, wat verwachten wij van onze toekomstige burgemeester?

G: Wij hebben als jongeren hebben we veel vertrouwen in onze toekomstige leiders.]

Er is echter ook een zeer grote participatie van politieke actoren, schoolautoriteiten en rechterlijke autoriteiten. Tenslotte is er ook plaats voor persoonlijke mededelingen. Door het soort forum dat de radio vormt, is er een zeer brede waaier aan stemmen uit de Otuscaanse

²⁵⁵ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 67.

²⁵⁶ Transcripties geanalyseerde radioprogramma’s, zie bijlagen: p. iv- 44.

gemeenschap en de naburige dorpen. Elke stem wil een bijdrage leveren aan de actuele debatten die in de programma's worden aangesneden vanuit de eigen realiteit. De stem van de expert als neutrale partij is opvallend weinig aanwezig en wordt slechts ingeroepen als aanvullend voor korte informatie.

3.3.5. Politieke gebeurtenissen

De taal rond politieke gebeurtenissen gebruikt vooral een normatieve toon. De aanklachten en gebeurtenissen geven aan hoe politiek er niet moet uitzien. Ruzies tussen politici, corruptie en eigenbelang, het ontbreken aan duidelijke voorstellen, verantwoordelijkheid en volwassenheid zijn verschillende punten van kritiek. Er is vooral veel aandacht voor de thema's corruptie en de vooruitgang van infrastructuurwerken.

Door de manier waarop politieke gebeurtenissen een plaats krijgen in haar programma's, wil Chami Radio zich profileren als het forum van Otusco en omliggende streken. Ze wil een open plaats zijn van discussie, waar standpunten tegenover elkaar gezet kunnen worden, standpunten verdedigd worden ten gehore van de hele gemeenschap en wederwoord een plaats krijgt. Heel veel aandacht gaat bijgevolg naar klachten ten aanzien van personen. En personen kunnen zich komen verdedigen tegenover eerder geuite beschuldigingen. Het volgende fragment geeft aan hoe wordt omgegaan met aanklachten op de radio:

H: *Buenas días. Quiero hacer una denuncia publica,*
...

P: *Nos puede decir su nombre y de donde precisamente llama ?*

H: *Soy Victor José Solano, de Callantes.*

P: *Señor, les escuchamos.*

H: *Quiero hacer una denuncia publica acá en centro educativo del colegio Gustavo Vejas Lopez 80266 de Caliancas. Al auxiliado Kelvin Ordoyes, lo cual lo castigo a los niños, psicológico, físicamente. Haciendo cien cargadas, 150, la mayoría de días.*

P: *Y básicamente este tipo de castigos a que responde? Es decir, porque el señor Elvis Ordoyes procede de esta manera con los menores de edad?*

H: *A veces llegan retardado. 3 minutos, 4 minutos después de la hora de entrada (...)*

P: *Hay pruebas que en efecto este sucede? Es decir otros padres y madres de familia han sido testigo de este tipo de castigos y maltratos?*

H: *No, (...)*"²⁵⁷

[H: Goeie dag, ik wil een publieke aangifte doen,...

P: Kunt u ons uw naam melden en van waar u belt?

H: Ik ben Victor José Solano, van Callantes.

P: Meneer, we luisteren.

H: Ik wil een publieke aangifte doen van het educatief centrum Gustavo Vejas Lopez 80266 in Caliancas. De opzichter Kevin Ordoyes, bestraft de kinderen, zowel psychologisch als fysiek. Hij laat hen 150 straffen doen, bijna elke dag.

P: En over het algemeen, wat zijn dan deze straffen? Oftewel, waarom behandelt de heer Elvis Ordoyes de minderjarigen op deze manier?

H: Soms komen ze laat aan. 3 of 4 minuten na het uur waarop ze binnen moeten zijn. (...)

P: Zijn er bewijzen dat dit ook echt gebeurt? Ik bedoel, zijn andere vaders en moeders getuigen geweest van dit soort geweld en mishandelingen?

H: Neen, (...)]

Tot slot is het ook opvallend dat ook kritiek op de eigen radio een plaats krijgt in de programma's, haar eigen positie in de gemeenschap en haar rol in dit forum kan dus ook betwist worden.

²⁵⁷ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 59.

3.3.6. Invulling van het maatschappelijke thema

De evangelisatie van de gemeenschap, het oorspronkelijke doel waar de radio voor werd opgericht, is in heel subtiële vorm aanwezig in de verschillende programma's. In het programma *Conocer para amar* is het thema van god (uiteraard) het duidelijkste aanwezig. Hier wil men de luisteraar informeren aan de hand van verhalen, bijbelfragmenten en internationaal nieuws over de Katholieke Kerk. Door abstracte concepten te vertalen naar herkenbare familiale taferelen, wordt een link met het dagelijkse leven gemaakt en zo ook de luisteraar betrokken. Daarin wordt het geloof aangeboden als een hulp in het dagelijkse leven en een aanzet tot een beter leven. Zo eindigt de presentatrice een verhaal:

*“Que esa reflexión nos ayude a vivir mejor. Es un mensaje de Chami Radio 1140, señal de libertad, para ti, que quieres vivir mejor en esta tierra!”*²⁵⁸ **[Dat deze reflectie ons kan helpen om beter te leven. Dit is een bericht van Chami Radio 1140, signaal van vrijheid, voor jou, die beter wil leven op deze aarde.]**

In de andere programma's is het thema echter ook geïncorporeerd. Ten eerste door het inlassen van evangelische boodschappen in alle programma's. Tussen andere nieuwtjes of mededelingen zitten dan vaak korte evangelische boodschappen, die meestal losstaan van de vorige lijn in het programma, maar door de presentator gekoppeld wordt aan de actualiteit. Het volgende fragment is hier een voorbeeld van:

“P1: 7 de la mañana 31 minutos, entonces el padre Ralf Dora Glober nos invita a tener pues nosotros en nuestra corazón, a demostrar este amor que mostró Jesús Cristo al entregar su vida. Hipólito?”

*P: 7 con 31 minutos, es una frase muy importante en el evangelio de hoy es que todo aquel que obra mal, no se acerca la luz. Y efectivamente, todo aquel que obra bien, es porque se acerca la luz.”*²⁵⁹

[P1: 7u in de ochtend en 31 minuten, vader Ralf Dora Glober nodigt ons uit om in onze harten, de liefde te tonen zoals Jesus Christus deze toonde gedurende zijn leven. Hipolito?

P: 7 en 31 minuten, dat is een belangrijke zin in het evangelie van vandaag, iedereen die slecht werkt komt niet in de buurt van het licht. En inderdaad wie goed werkt, nadert het licht.]

Ten tweede komt dit ook naar boven door de spiegeling aan christelijke waarden. Zo wordt politieke ethiek dan bijvoorbeeld gemeten aan religieuze ethiek. Spirituele verwoordingen van respect, geweten, ontdekkingszin en nieuwsgierigheid of waardigheid worden dan geplaatst in antagonisme met concreet wangedrag, zoals bijvoorbeeld agressie, alcoholgebruik of corruptie. In de volgende opmerking van de presentator van *En Mancha* worden enkele van deze waarden aangestipt:

“P: (...) yo estuve en la densificación y prácticamente veía mucha juventud y vendiendo bebidas alcohólicas en este evento. Y prácticamente en donde esta la conciencia, en donde esta el respeto

²⁵⁸ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 27.

²⁵⁹ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 51.

no? En esta fecha tan importante para todos los cristianos, para nuestra religión." ²⁶⁰ [P: (...) Ik was er op de huldiging en echt, ik zag vele jongeren die alcohol verkochten tijdens het evenement. En echt, waar is het geweten, waar is het respect? Op deze datum zo belangrijk voor ons christenen, voor onze religie.]

Hierin wordt tevens duidelijk, dat de luisteraars aangesproken worden op het christelijke deel van hun identiteit.

We kunnen besluiten dat het element van de evangelie verwoord wordt doorheen alle programma's maar in verschillende gradaties. De toon is echter dezelfde, evangelisatie is een essentieel onderdeel van goed burgerschap. Dit wordt onderschreven door wat Carlos Flores vertelt over hoe ze evangelisatie zien binnen het radiowerk:

"(...) este tema de evangelización con ciudadanía, que parece cosas medias distintas, pero en realidad no son tan distintas." ²⁶¹ [(...) dit thema van evangelisatie en burgerschap, wat twee verschillende zaken lijken maar eigenlijk niet zo verschillen.]

4. Elementen in het verzetsdiscours

De analyse van de programma's zoals besproken in het vorige punt moet ons in staat stellen elementen van de verzetsdiscours te ontwarren. Als eerste punt valt op dat de lokale gerichtheid van elke radio zeer bepalend is voor de vorming van het programma in zijn geheel. Deze lokale gerichtheid verwordt tot de identiteit van de radio en is belangrijk in zowel de relatie tot de luisteraars als in het verzetsdiscours. Zo is Radio Stereo Villa een inwoner van Villa El Salvador, is Chami Radio een inwoner van Otusco en is Milenia Radio een vrouw uit Lima.

Het verzetsdiscours wordt bij **Milenia Radio** voornamelijk gearticuleerd op het concept dat we als *de vorming* zouden kunnen omschrijven. De boodschap van hun programma's is erop gericht vrouwen door informatie, juiste informatie, om te vormen tot autonome burgers. Verzet wordt in Milenia Radio aangetekend tegen onjuiste informatie, tegen misleidende informatie, maar evenzeer tegen de plaats die vrouwen niet toegewezen krijgen. Alle uitzendingen draaien op een bijna missionarisachtige opbouw. Het verzenden van een boodschap staat centraal en die wordt ondersteund door de stemmen aanwezig: de presentator, de uitgenodigden of geïnterviewden. Op geen enkel moment is een "tegenstem" aanwezig in de actieve vorm. Enkel binnen het verzetsdiscours wordt deze vermeld in passieve vorm. Het is niet de dialoog of de participatie van de luisteraars die een bijdrage levert aan de

---

²⁶⁰ Transcripties geanalyseerde radioprogramma's, zie bijlagen: p. iv- 3.

²⁶¹ FLORES (C.), interview 3 november 2006, zie bijlagen: p. vi- 3.

boodschap. Het is de stem en de referentie naar het middenveld, de vrouwenorganisaties en instituties, die werken rond thema's die de vrouw op een of andere manier benaderen, die de boodschap ondersteunt. Het is via het opbouwen van een vertrouwensrelatie dat het publiek aan de radio wordt gebonden. Via een in de aanspreektoon geconstrueerde vriendschapsrelatie probeert het verzetsdiscours zijn weg te vinden. De doelgroep wordt in haar aanpak niet gedifferentieerd, noch wordt ingespeeld op het mogelijke mannelijke publiek. Hoewel dit enerzijds met financiële middelen te maken heeft, wijst dit ook op een zeer klassieke feministische aanpak.

De positionering van Radio Stereo Villa situeert zich op het niveau van de lokale politiek. Er is zeer duidelijk een oppositionering voelbaar tegenover de 'grote' politiek op het nationale niveau. Deze is echter niet helemaal eenduidig, maar afhankelijk van thema. Haar rol in de stedelijke ontwikkeling ziet ze ingevuld door het aanmoedigen van een actief burgerschap en de analyse van aangekaarte problemen in de programma's. Het verzet is vooral aanwezig in het willen betrekken van de lokale bevolking in de analyse en het begrijpen van hun woonomgeving. Het is in de relatie met haar publiek dat verzet gearticuleerd wordt. Het is via het idee van eenheid, iedereen staat namelijk achter de ontwikkeling van het district, dat zij haar publiek aan zich bindt en haar verzetsdiscours. Dit leidt dan ook tot zeer participatieve vormen van radio, waar de grenzen tussen luisteraar en presenter op sommige momenten vervagen.

In Chami Radio is participatie eveneens een belangrijk element van het verzetsdiscours. Maar het verzetsdiscours van deze radio ligt in het aanmoedigen van politieke participatie in bredere zin. Kritiek op de politiekvoering van de politieke actoren staat hierbij centraal. Deze kritiek wordt aangemoedigd bij de luisteraars, maar moet tevens aan bepaalde criteria voldoen en wordt geplaatst binnen een breder concept van politiekvoering. Het evangelische element, als deel van haar identiteit, is op een zeer subtiële wijze geïncorporeerd in de gehele programmatie.

We zijn zeer voorzichtig in het vergelijken tussen de drie cases. De drie hebben allen een andere ontstaansgeschiedenis en andere middelen, waardoor het ook moeilijk is hen naast elkaar te leggen. De oppositionering ten opzichte van de staat is waarschijnlijk het belangrijkste element dat doorheen alle radioprogramma's aanwezig was. Maar in de drie radio's kwam dit vanuit een andere actor (dan de radio) naar boven: bij Milenia Radio via het middenveld, bij Radio Stereo Villa via de lokale politici net als bij Chami Radio.

Tot slot wijzen de drie cases ons vooral op de subtiele diversiteit in de invulling van verzet. De drie hier onderzochte radio's worden immers getekend door een kwalitatief verschillende invulling van hun verzetsdiscours.

VI. ALGEMEEN BESLUIT

De Latijns-Amerikaanse communicatieontwikkelingen inzake alternatieve radio's vormen een zeer interessant onderzoeksonderwerp. Deze ontwikkelingen zijn niet nieuw. Reeds een halve eeuw willen alternatieve radio's op het continent een hand hebben in de sociale veranderingen. Ze groeiden uit verschillende voedingsbodems, gevormd door zowel sociale bewegingen, religieuze bewegingen, progressieve en revolutionaire denkkaders alsook concrete politieke ervaringen. Dit maakt dat een zeer grote verscheidenheid aan ervaringen over heel de regio aanwezig is. Ook de theoretische ontwikkelingen van de Latijns-Amerikaanse academische generaties verschaffen interessante en soms verfrissende inzichten en denkkaders over de positie en de rol van alternatieve media in de samenleving.

Zoals we gezien hebben in het eerste deel is het conceptualiseren van "de alternatieve radio" geen eenduidige theoretische oefening. Alternatief is niet zomaar alternatief. Uit de analyse van ondermeer de Latijns-Amerikaanse literatuur over alternatieve radio's onthouden we vooral de noodzaak van een open conceptualisering die de diversiteit en dynamiek van het gegeven alternatieve radio respecteert. Voor het benoemen van de specificiteit van alternatieve radio's is het interessant om rekening te houden met twee facetten. Enerzijds door een niveau van structuur en inhoud in te lassen. Anderzijds de beschrijving te laten afhangen van de differentiaties in oppositionele karakter en in lokale inbedding. Meest sprekend is echter de duiding dat alternatieve radio's een positie innemen in een ruimte, een *wasteland*, door hen opgevat als een noodzakelijk op te vullen leemte.

De vragen die in dit onderzoek gesteld worden, peilen naar de verschillende facetten van verzet aanwezig in deze alternatieve radio's. Deze radio's zijn media die hun voedingsbodem vinden in maatschappelijke vraagstukken. Hun ontstaan is logischerwijs een vraag naar sociale verandering die zijn uiting vind in de media. Ze nemen hiervoor echter niet de wapens op noch roepen ze de revolutie uit. Het is daarom interessant om deze radio's te onderzoeken aangezien door deze oppositionele positie toch vormen van verzet, subtiele vormen, aanwezig zijn.

Uit de analyse van de drie radio's wordt de idee van diversiteit in 'alternatiefheid' en de multipliciteit die verzetsvormen kunnen aannemen, bevestigd. De onderzochte radio's brengen verschillende beelden naar voren. In hun nabijheid met de luisteraars en de gemeenschap waarin ze zich bewegen, construeren ze een identiteit waardoor ze deel gaan uitmaken van deze gemeenschap.

In Milenia Radio was het verzetsdiscours opgebouwd rond de boodschap van de verbetering van de positie van de vrouw. Alle elementen in haar programma's stond ter ondersteuning van deze boodschap. De manier waarop een verzetsdiscours gehanteerd wordt in Radio Stereo Villa ligt in de relatie met de inwoners van Villa El Salvador, gekend om haar participatieve politieke volksinmenging. De klemtoon in het verzet ligt op de rol van de radio in het begrijpen van de problematiek waar de inwoners mee te kampen hebben. De nationale politiek uit Lima, komt krijgt in dit verhaal de rol van boeman. Chami Radio tot slot, wil via informatie mensen aanzetten tot rechtstreekse politieke participatie en politieke bewustheid. Het verzet schuilt in de manier waarop ze een forum willen zijn, hierdoor biedt zij een platform voor kritiek op de wijze waarop lokale politiek gevoerd wordt.

We willen toch een poging wagen om dit verzet in de casestudies die we onderzochten te beschrijven. Dit 'hinderen op een constructieve manier' lijkt het best te beantwoorden aan de perceptie van verzetsvormen binnen deze radio's. Verder denkend op dit idee komen we bij een verzet dat steeds aanwezig is maar niet noodzakelijk steekt. Zijn moeilijke zichtbaarheid staat echter niet in evenredig verband met zijn effect. Als een zandkorrel kruipt dit soort verzet op plaatsen waar het misschien niet moet zitten. Maar de zandkorrel kan ook lang op die plaats aanwezig zijn voor hij hindert of voor hij een ander actie veroorzaakt. Zand is tegelijkertijd overal aanwezig als slechts zichtbaar in grote aantallen. De vele en diverse alternatieve radio's in Latijns-Amerika kunnen zo misschien mee aan de basis liggen van sociale verandering?

Bij het afsluiten van dit onderzoek kunnen we vaststellen dat een aantal interessante onderzoeksvragen rijzen. Deze kunnen het beeld dat we hier hebben geschetst, verfijnen. We hopen hier de interesse voor radiodiscours aangewakkerd te hebben. De analyse van radiodiscours kan niet op veel academische aandacht rekenen, het is bovendien zeer tijdrovend werk. De alternatieve radio, maar ook de radiopraktijken in het algemeen, blijven een braakliggend terrein voor communicatieonderzoek.

Allereerst zou het interessant zijn een beter inzicht te verwerven in de manieren waarop luisteraars omgaan met de aanwezigheid van een alternatieve radio in hun nabijheid. De perceptie van het publiek op de rol en de identiteit van de radio als een sociale of politieke actor kan een interessant en ander licht werpen op hoe het verzet in deze radio's gearticuleerd wordt.

Daarnaast lijkt het in aansluiting op ons onderzoek interessant om na te gaan hoe de posities die alternatieve radio's innemen, vertaald worden naar de professionele praktijk van het radiowerk. Immers, de visies op de organisatie van de werking van deze radio's vormen hierbij belangrijke invalshoeken.

Om af te sluiten willen we stilstaan bij reflecties en vragen die dit onderzoek met zich mee brengt voor de Europese of Belgische context. Het gaat niet zozeer om lesjes trekken uit de specifieke Latijns-Amerikaanse ervaringen die we hier hebben proberen te schetsen. Wel kan dit onderzoek tot interessante vragen leiden over de perceptie op participatie van burgers via media in onze samenleving. Door welke ervaringen wordt deze participatie hier gevormd? Welke *wastelands* zijn hierin te onderscheiden? En, waar en op welke manier kunnen hierin verzetsdiscours en alternatieve media praktijken de leemte opvullen?

V. BIBLIOGRAFIE

ACEVEDO (J.) e.a.. *Voces y movidas radiocudadanas. Itinerarios, experiencias y reflexiones desde la Coordinadora Nacional de Radio*. Lima, Realidades SA, 2006, 146 p.

ALBA (V.). *Peru*. Colorado, Westview Press, 1977, 245 p.

ALFARO MORENO (R.M), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, 238 p.

ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, 190 p.

ALFARO MORENO (R.M.). The radio in Peru. In: *Television & New Media*, 2005, Vol. 6, nr 3, pp. 276-297.

ALFARO MORENO (R.M.). Culturas populares y comunicación participativa: en la ruta de las redefiniciones. In: *Razón y Palabra*. Digitale editie, nr. 18, 2000, 16 p. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/anteriores/n18/18ralfaro.html>], zie bijlage p. viii-1. Datum van raadpleging: 15 Juni 2007.

ALFARO-MORENO (R.M.). La radio en crisis? Ciudadania sin palabra sonora? In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, pp. 17-25.

AMNESTY INTERNATIONAL. *Perú/Chile: Fujimori: ¡Actúa para que se haga justicia!* [<http://www.es.amnesty.org/actua/acciones/fujimori-dic05/>], zie bijlage p. viii-2. Datum van raadpleging: 23 april 2007.

ARRIOLA (T.). Des femmes...à l'antenne. In: GIRARD (B.) (ed.). *La passion radio. 23 expériences de radio participative et communautaire à travers le monde*. Paris, Syros, 1993, pp. 147-155

ATTON (Ch.). *Alternative media*. London, Sage Publications, 2002, 172 p.

BALLÓN (E.). La radio alternativa ? In: BALLÓN (E.), BÖHLER (M.), e.a. *Radio y comunicación popular en el Perú*. Lima, CEPES, 1987, pp. 117 – 144.

BARRANQUERO (A.). Comunicación/educación para el desarrollo en Latinoamérica. Memorias de una fértil confluencia. In : *Revista Eptic*, Vol. 8, nr. 3, 2006, pp. 77 – 91.

BARRIG (M.). *The persistence of memory, feminism and the state in Peru in the 1990s*. - Civil Society and Governance programme-Peru Final reports of case studies, s.l. Ford Foundation-Department of Social Sciences PUCP, 1999, 39. p. [<http://www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/peru/perfem.doc>] of <http://64.233.183.104/search?q=cache:u-Ng0IO0yycJ:www.ids.ac.uk/ids/civsoc/final/peru/per1.html+BARRIG+The+persistence+of+memory&hl=nl&ct=clnk&cd=3&gl=be> zie bijlage p. viii-3. Datum van raadpleging: 25 juni 2007 en 27 juli 2007.

BARRIG (M.). Latin American Feminism. Gains, losses and hard times. In: *NACLA Report on the Americas*. Vol 34, nr. 5, 2001, pp. 29 – 45.

BASTIAN (J.P.). Le monopole de l'église catholique menacé. In: COUFFIGNAL (G.) (ed.). *Amérique Latine, tournant de siècle*. Paris, La Découverte & Syros, 1997, pp. 125 – 134.

BELTRÁN (L.R.). *Comunicación para el desarrollo en Latinoamérica : una evaluación sucinta al cabo de cuarenta años*. Lima, IPAL, 1993, 15 p. [www.comminit.com/la/pensamientoestrategico/lasth/lasld-754.html], zie bijlage p. viii-4. Datum van raadpleging 27 juni 2007. (tekst gepubliceerd op deze site in juni 2002 door La Iniciativa de Comunicación.)

BELTRÁN (L.R.). *La comunicación para el desarrollo en Latinoamérica : un recuento de medio siglo*. Documento presentado al III Congreso Panamericano de la Comunicación., Buenos Aires. 12-16 juli 2005, 54 p. [<http://www.portalcomunicacion.com/both/temas/lramiro.pdf>], zie bijlage p. viii-5. Datum van raadpleging 27 juni 2007.

BENASAYAG (M.), SZTULWARK (D.). *Du contre-pouvoir*. Paris, La Découverte & Syros, 2002, 167 p.

BERRIGAN (F. J.). *Access: some western models of community media*. Paris, UNESCO, 1977, 229 p.

BLOMMAERT (J.), CORIJN (E.), HOLTHOF (M.), LESAGE (D.). *Populisme*. België, EPO, 2004, 189 p.

BONIN (M-H.), OPOKU-MENSAH (A.) (eds.). *Qu'est-ce que la radio communautaire?* s.l. AMARC AFRIQUE, 1998, 132 p.

BRUNETTI (V.). The development of community media in Latin America. In: KWAME BOAFO (S.T.) (ed.). *Promoting Community media in Africa*. Paris, UNESCO, 2000, pp.117 – 127. [http://www.unesco.org/webworld/publications/community_media/pdf/chap7.pdf], zie bijlage p. viii- 6. Datum van raadpleging 20 juni 2007.

CEPAL, *Anuario Estadística de America Latina y el Caribe 2006*. Chile, Naciones Unidas, 2006. 447 p. [http://www.eclac.org/publicaciones/xml/3/28063/LCG2332B_contenido.pdf], zie bijlage p. viii-7. Datum van raadpleging: 9 april 2004.

CHARLES (M.C.). Recepción radial y construcción de la ciudadanía femenina. In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, pp. 133 – 144.

CHECA MONTUFAR (F.). La radio en Ecuador: entre el festín de frecuencias y la guerra de potencias. In: ALFARO MORENO (R.M) (ed.). *La radio ciudadana del futuro*. Lima, CEAAL & CALANDRIA, 1999, pp. 37 – 58.

COMISIÓN DE LA VERDAD Y RECONCILIACION. *Convenios. Convenio de cooperación institucional entre la defensoría del pueblo y la comisión de la verdad y reconciliación* [<http://www.cverdad.org.pe/lacomision/cnormas/convenio13.php>], zie bijlage p. viii-8. Datum van raadpleging: 20 mei 2007.

COMISIÓN DE LA VERDAD Y RECONCILIACION. *Informe Final. Anexo 2, cuantos peruanos murieron? Estimado del total de víctimas causados por el conflicto armado interno entre 1980 y 2000*. s.l., COMISION DE LA VERDAD Y RECONCILIACION, 2003, pp. 43. [<http://www.cverdad.org.pe/ifinal/index.php>], zie bijlage p. viii-9. Datum van raadpleging : 20 mei 2007.

CONGRESO DE LA REPÚBLICA. Ley de Radio y Televisión. LEY N° 28278, In: *El Peruano*, 16 juni 2004, pp. 272517 – 272526.

CONGRESO DE LA REPÚBLICA. *Ley orgánica de gobiernos Regionales*. LEY N° 27867, In: *El Peruano*, 18 november 2002. pp. 233491 – 233507.

CONTRERAS BASPINEIRO (A.). Comunicación–desarrollo para “otro occidente”. In: *Razón y Palabra*. Digitale editie, nr. 18, mei-juli 2000. [<http://www.cem.itesm.mx/dacs/publicaciones/logos/anteriores/n18/18acontreras.html>], zie bijlage p. viii-10. Datum van raadpleging 25 maart 2007.

DEFENSORIA DEL PUEBLO. *La Defensoría*. [<http://www.defensoria.gob.pe/defensoria.html>], zie bijlage p. viii-11. Datum van raadpleging: 23 mei 2007.

DOWNING (J.D.H.). *Radical media. The political experience of alternative communication*. s.l. South End Press, 1984, 370 p.

DUNCOMBE (S.). *Cultural resistance reader*. London, Verso, 2002, 447 p.

ELLIOT (J.H.). *Empires of the atlantic world. Britain and Spain in America 1492 –1830*. New Haven/ London, Yale University Press, 2006, 546 p.

FLORES (C.), interview 3 november 2006, zie bijlage v pp. 3-6.

FOUCAULT (M.). Deux essais sur le sujet et le pouvoir. In: DREYFUS (H.), RABINOW (P.). *Michel Foucault. Un parcours philosophique*. Mayenne, Editions Gallimard, 1984, pp. 297 – 321.

FOUCAULT (M.). Pouvoir et stratégies. In : *Dits et écrits, 1954 – 1988, III*, Paris, Editions Gallimard, 1994, pp. 418 – 428.

FOUCAULT (M.). Précisions sur le pouvoir. Réponses à certaines critiques. In: *Dits et écrits, 1954 – 1988, III*. Paris, Editions Gallimard, 1994, pp. 625 – 635.

FOX (E.). Media Policies in Latin America : an overview. In: FOX (E.) (ed.). *Media and politics in Latin America*. 1988, London, Sage, pp. 6 – 35.

FREIRE (P.). *Pedagogie van de onderdrukten*. Baarn, In den Toren, 1972, 176 p.

GADIOU (L.), DÉLAS (J.-CL.). *Marianistes en mission permanente*. 1972, Paris, Résidence Chaminade, 217 p.

GARGÚREVITCH (J.), FOX (E.). Revolution and the press in Peru. In: FOX (E.) (ed.). *Media and politics in Latin America*. 1988, London, Sage, pp. 56 – 66.

GARCIA-CANCLINI (N.) Culture and power: the state of research. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, pp. 467 – 497.

GEERTS (A.), VAN OEYEN (V.), VILLAMAYOR (C.). *La radio popular y comunitaria frente al nuevo siglo: La práctica inspira*. s.l. ALER- AMARC, 2004, 404 p.

GERACE (F.). *El derecho de los pobres a la comunicación*. Documento de trabajo por el encuentro auspiciado por el Movimiento Los Sin Techo. Santa Fe, 17 – 18 mei 2005. 4 p. [www.ilustrados.com/publicaciones/EEuFyZZuyFUvGPGXcv.php], zie bijlage p.viii-12. Datum van raadpleging: 20 mei 2007.

GIRARD (B.). La radio no esta amenazada por Internet. In: *Chasqui*, 2000, numero 70, 5 p. [<http://www.comunica.org/chasqui/girard70.htm>], zie bijlagen p. viii-13. Datum van raadpleging: 26 maart 2007.

GOMEZ (G.M.), QUINTERO (J.C.). *Diagnostico del servicio de radiodifusión Sonora en Colombia*. Bogota, Ministerio de Comunicaciones. 2002, 253 p.

GRAHAM (C.). *Peru's APRA. Parties, politics and the elusive quest for democracy*. Boulder/London, Lynne Rienner Publishers, 1992, 267 p.

GROMPONE (R.). *Posibilidades y limites de experiencias de promoción de la participación ciudadana en el Perú*. Lima, IEP, 2004, p. 43. [<http://www.iep.org.pe/textos/DDT/DDT132.pdf>], zie bijlagen p. viii-15. Datum van raadpleging 20 mei 2007

GUMUCIO DAGRON (A.). El cuarto mosquetero: la comunicación para el cambio social. In: *Investigación y Desarrollo*. 2004, Vol. 12, nr. 1, pp. 2 – 23.

HOCHHEIMER (J.L.). Organizing democratic radio: issues in praxis. In: *Media, Culture and Society*, 1993, Vol. 15, pp. 473 – 486.

HORDIJK (M.). Participatory governance in Peru: exercising citizenship. In: *Environment & Urbanisation*. Vol. 17, nr. 1, April 2005, pp. 219 – 236.

HOWARTH (D.R.), TORFING (J.). *Discourse Theory in European Politics*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, 364 p.

HUESCA (R.), DERVIN (B.). Theory and practice in Latin American alternative communication research. In: *Journal of Communication*, Autumn 1994, Vol. 44, nr. 4, pp. 53–73.

HÜTTNER (H.J.M.), RENCKSTORF (K.), WESTER (F.) (eds.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten, Bahn Stafleu Van Longhum, 1995, p. 609

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA E INFORMATICA. *Perú: población censada por regiones: 2005*. [www.inei.gob.pe/perucifrasHTM/inf-dem/cua5.htm], zie bijlagen p. viii-15. Datum van raadpleging: 24 juni 2007.

IRANZO MONTES (L.A.). La relación entre los medios de comunicación y poder en el Perú durante la ultima etapa de la presidencia de Alberto Fujimori. In: *Arxius de sociología*. Nr. 9, December 2003, pp. 63 – 86.

JARA (M.), interview 20 oktober 2006, zie bijlagen pp. v 11-17

KAY (B.H.). “Fujipopulism” and the liberal state in Peru 1990-1999. In: *Latin American politics and Society*, Vol. 38, nr. 4, 1996, pp. 55 – 98.

LANGE (E.). Fragmented ethics of justice: Freire, liberation theology and pedagogies for the non-poor. In: *Convergence*, Vol. 31, nr. 1/2, pp. 81 – 94.

LESAGE (D.). *Vertoog over verzet: politiek in tijden van globalisering*. Meulenhoff/Manteau, 2004, 364 p.

LEWIS (P.). *Alternative media: linking global and local*. Paris, UNESCO, 1993, pp. 130.

LIVINGSTONE (S.), LUNT (P.). *Talk on Television. Audience participation and public debate*. London, Routledge, 1994, 201 p.

MARIATEGUI (J.C.). *7 essais d'interprétation de la réalité péruvienne*. Paris, François Maspero, 1968, 279 p

MARQUES DE MELO (J.). Communication theory and research in Latin America : a preliminary balance of the past twenty-five years. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, pp. 405 – 418.

MARTIN-BARBERO (J.). Communication from culture: the crisis of the national and the emerge of the popular. In: *Media, Culture and Society*, 1988, Vol. 10, pp. 447 – 465.

MEHAN (H.) The discourse of the illegal immigration debate: a case study in the politics of representation. In: *Discourse Studies*, 1997, Vol. 8, pp. 249-270

MINISTERIO DE ECONOMIA Y FINANZAS. *Aprueban reglamento de la Ley No 28056 Ley Marco del Presupuesto Participativo*. s.l. MINISTERIO DE ECONOMIA Y FINANZAS, 2003, 8 p. [http://www.mef.gob.pe/DNPP/DS171_2003EF_ReglamentoLeyMarcoPptoParticipativo.pdf], zie bijlagen p. viii-16. Datum van raadpleging: 8 juni 2007.

MINISTERIO DE JUSTICIA. *Constituciones politicos del Peru*. s.l. MINISTERIO DE JUSTICIA, 1993, 58 p. [http://www.regionica.gob.pe/pdf/constitucion_politica.pdf], zie bijlagen p. viii-17. Datum van raadpleging: 7 juli 2007.

MONTOYA DIAZ (J.E.). *Reflexiones entorno a los medios de comunicación*. Santiago de Cali, Unidad Central del Valle del Cauca, 2003, 164 p.

N.N. *Chami Noticias*. . [<http://www.chamiradio.org.pe/programacion.php?pag=chami-noticias.php>], zie bijlagen p. viii-18. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Colectivo Radial Feminista*. [<http://www.radiomilenia.com.pe/nhistoria.php>], zie bijlagen p. viii-19. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Comité Editorial*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen p. viii-20 Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Filosofía Editorial*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen p. viii-21. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Historia*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen p. viii-22. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Historia de Villa El Salvador*. [<http://www.vesperu.com.pe/historia.html>], zie bijlagen bijlagen p. viii-23. Datum van raadpleging: 9 juni 2007.

N.N. *Misión Editorial*. [<http://www.chamiradio.org.pe/nosotros.php>], zie bijlagen p. viii-24. Datum van raadpleging: 20 juni 2007.

N.N. *Nosotros*. [<http://www.radiostereovilla.com/html/nosotros.htm>], zie bijlagen p. viii-25. Datum van raadpleging: 9 juni 2007.

N.N. *Nuestra historia*. [<http://www.radiomilenia.com.pe/nhistoria.php>], zie bijlagen p. viii-26. Datum van raadpleging: 9 juni 2007.

N.N. *Reseña histórica del CECOPRODE VES*. [<http://www.vesperu.com.pe/cecoprodes.html>], zie bijlagen p. viii-27. Datum van raadpleging: 12 juli 2007.

N.N. *Quiénes somos?* [<http://www.aler.org.ec/quienes.php>], zie bijlagen p. viii-28. Datum van raadpleging: 22 juni 2007.

N.N. *What is AMARC?* [www.amarc.org/index.php?p=what_is_amarc?&l=EN], zie bijlagen p. viii-29. Datum van raadpleging: 22 juni 2007.

O'CONNOR (A.). The Miner's Radio stations in Bolivia: a culture of resistance. In : *Journal of Communication*, 1990, Vol. 40, nr. 1, pp. 102 – 110.

ORTEGA (C.) & ROMERO (C.). *Communication policies in Peru*. België, Unesco, 1977, 68 p.

PATTERSON (T.C.). *The Inca Empire. The formation and disintegration of a pre-capitalist state*. Oxford, Berg Publishers, 1992, 211 p.

PEATTIE (L.). Participation: a case study of how invaders organize, negotiate and interact with government in Lima, Peru. In: *Environment and urbanization*, 1990, Vol. 2, nr. 1, pp. 19 – 30.

PEPPINO BARALE (A.M.). *Radio educativa, popular y comunitaria en América Latina*. Mexico, Universidad Autónoma Metropolitana- Azcapotzalco, 1999, 379 p.

PEPPINO BARALE (A.M.). Nuevas identidades. In: *Revista casa el tiempo*. 2005, Maart, pp. 1-9. [<http://www.difusioncultural.uam.mx/revista/mar2005/peppino.html>], zie bijlagen p. viii-30. Datum van raadpleging: 6 juni 2007.

PIERCE (R.N.). *Keeping the flame. Media and Government in Latin America*. New York, Hastings House, 1979, 270 p.

RIVADENEYRA (C.). Cuidado con la libertad de expresión. A la cárcel! In: *Revista Agraria*, Augustus 2006, nr. 77, 14 p.

- ROACH (C.). Cultural imperialism and resistente in media theorie and literary theorie. In: *Media, Culture & Society*. 1997, Vol. 17, Nr. 1, pp. 47 – 66.
- ROCHA (R.). La radio: reto democrático del siglo XXI. In: *Chasqui*. 1999, Nr. 59, p. 5. [<http://chasqui.comunica.org/rocha.htm>], zie bijlagen p. viii-31, Datum van raadpleging: 14 mei 2007.
- ROMERO (C.). Globalization, civil society and religion from a Latin American standpoint. In: *Sociology of religion*, 2001, Vol. 62, nr. 4, pp. 475 – 490.
- ROUQUIÉ (A.). *The Military and the State in Latin America*. Berkeley, University of California Press, 1987, 407 p. [<http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft9b69p386/>], zie bijlagen p. viii-32, Datum van raadpleging: 23 april 2007.
- SCOTT. (J.C.). *Domination and the arts of resistance*. New Haven/London, Yale University Press, 1990, 251 p.
- SECTOR 2/GRUPO 15. Radio Stereo Villa. Op: *Youtube*, 52sec. [<http://www.youtube.com/watch?v=3WtsuUxxqmQ>], zie bijlagen p. viii-33, Datum van raadpleging: 15 maart 2007.
- SENECAL (M.). Alternatives en quête d'elles-mêmes? In: THEDE (N.), AMBROSI (A.). *Petits écrans et démocratie*. Paris, Syros-Alternatives, 1992, 273 p.
- SERVAES (J.), JACOBSON (T.L.), WHITE (S.A.) (eds.). *Participatory communication for social change*. Delhi, Sage Publications, 1996, 286 p.
- SLICHER VAN BATH (B.H.). *Spaans Amerika omstreeks 1600*. Utrecht/Utrecht/ Antwerpen, Het Spectrum, 1979, 272 p.
- TANAKA (M.). *Los partidos politicos en el Peru 1992-1999: estatalidad, sobrevivencia y politica mediática*. Lima, IEP, documento de trabajo n° 108, Serie : Sociologia y Politica/25, 1999, 38 p.
- TELLEZ (R.). La radio y los procesos de integración de los migrantes a la ciudad. In : ALFARO MORENO (R.M), TELLEZ (R.), PINILLA (H.), GOGIN (G.). *Cultura de masa y cultura popular en la radio Peruana*. Lima, Tarea, 1990, pp. 47 – 94.
- TORFING (J.). Discourse Theory: achievements, arguments, and challenges: identity, policy and governance. In: HOWARTH (D.R.), TORFING (J.). *Discourse Theory in European Politics*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 1-32.
- VALDERRAMA (M.). Comunicación y campesinado en el Perú. In: BALLÓN (E.), BÖHLER (M.), e.a. *Radio y comunicación popular en el Perú*. Lima, CEPES, 1987, pp. 101 – 115.
- VAN DIJK (T.A.) (ed.). *Handbook of discourse analysis, Vol 1. Disciplines of discourse*. Londen, Academic Press, 1985, 302 p.
- VERA CORDOVA (A.). *Bienvenidos a leyes Peru*. [<http://www.documentalpiura.com/juridica/index.html>], zie bijlagen p. viii-34 Datum van raadpleging: 7 juli 2007.

YIN (R.) *Case study research: method and design*. Thousand Oaks, Sage, 1994, 171 p.